

e-ISSN: 2645-9132

Cilt | Volume 8 • Sayı | Number 2

Aralık 2025 | December 2025

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Yöneltilen Sorular Bağlamında Alevi Gelenek Hakkında Ön Plana Çıkan Konulara Dair Bir İnceleme

An Examination of the Prominent Issues Regarding the Alevi Tradition in the Context of Questions Directed to the High Board of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

Cenkşu Üçer

Prof. Dr. | Prof.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology, Division of Basic Islamic
Sciences, History of Islamic Sects

Ankara | Türkiye

cenksu.ucer@aybu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9874-2990>

Sena Çinici

Yüksek Lisans Öğrencisi | Master Student.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences

Ankara | Türkiye

senacinici@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-0228-4737>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 31.05.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 26.12.2025

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2025

Atıf | Cite As

Üçer, Cenksu- Çinici, Sena. “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Yöneltilen Sorular Bağlamında Alevi Gelenek Hakkında Ön Plana Çıkan Konulara Dair Bir İnceleme”. *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 8/2 (2025), 1-68. Doi: <https://doi.org/10.54659/ulum.1711155>

Yazar Katkı Oranları: Cenksu Üçer (%70), Sena Çinici (%30)

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada etik kurul beyanını gerektirecek veri kullanılmamıştır. Bu sebeple etik kurul beyanı bulunmamaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ulumdergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contribution Rates: Cenksu Üçer (%70), Sena Çinici (%30)

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethics Committee Statement: This study did not use any data that required an ethics committee statement.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Complaints: ulumdergisi@gmail.com

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4..

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Yöneltilen Sorular Bağlamında Alevi Gelenek Hakkında Ön Plana Çıkan Konulara Dair Bir İnceleme*

*Cenkşu Üçer**

*Sena Çinici***

Öz

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna (Kurul) yöneltilen sorularda Alevî gelenek hakkında ön plana çıkan konular incelenmektedir. Alevî gelenek, dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmelere bağlı olarak özellikle de kimlik politikaları kapsamında gerek ulusal gerek uluslararası arenada siyasetten hukuka; dini hayattan sosyokültürel hayata farklı alanlarda canlı bir gündem konusu olmuştur. Kurula dini sosyokültürel hayatın farklı yönleri hakkında pek çok soru sorulmaktadır. Bu sorular arasında Alevî gelenek ve mensupları hakkında olanlar ciddi bir yekûn tutmaktadır. Bu topraklarda özellikle siyasî tarih bağlamında

* Makale yazarlarından Cenkşu Üçer dergide görevli olduğu için, değerlendirme sürecinde çıkar çatışmasının önlenmesi amacıyla ilgili kişinin editöryal rolü geçici olarak askıya alınmıştır. Bu sayede yazar, hakemlik sürecine erişim sağlayamamış ve çift taraflı kör hakemlik ilkesi korunmuştur. / Because one of the authors of the manuscript, Cenkşu Üçer was employed by the journal, his or her editorial role was temporarily suspended to avoid a conflict of interest during the review process. Thus, the author did not have access to the review process, and the double-blind review principle was upheld.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, Ankara | Türkiye, cenkşu.ucer@aybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9874-2990>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara | Türkiye, senacinici@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-0228-4737>

yaşanan olaylara bağlı olarak günümüzde daha çok Alevî ismiyle anılan gelenek ve mensupları hakkında eksik, örtük, yanlış ya da manipülatif bilgilerden kaynaklı birtakım anlayışların olduğu görülmektedir. Bu konuda sağlıklı bir bakış açısının yerleşmesi adına toplumun bir kesimi ve onların mensup olduğu gelenek hakkında Kurula yönlendirilen sorular içerisinde ön plana çıkan konuların ele alınması önemlidir. Bu itibarla araştırmada Alevî gelenek ile ilgili olarak Kurula yöneltilen soruların incelenmesi amaçlanmaktadır. İslâm Mezhepleri Tarihi alanında yürütülen bu çalışmanın temel varsayımı, konu hakkında sorulan soruların dünyada ve ülkemizde göç, şehirleşme ve kimlik politikaları vb. bağlamında dini sosyokültürel hayatta yaşanan gelişmeler çerçevesinde Alevî geleneğin dini statüsü (din, mezhep, tasavvuf, tarikat vb.) ve sosyal hayata dair evlilik, komşuluk gibi hususlar ön plana çıkarılarak yöneltilmiş olacağı şeklindedir. Nitel hüviyetli bir durum araştırması olarak planlanan bu çalışmanın evreni Ocak 2012 – Mayıs 2018 tarih aralığında Kurula internet üzerinden Soru Sor platformu “kurul.diyabet.gov.tr, fetva.diyabet.gov.tr” adresine gelen sorular olarak belirlenmiştir. Araştırma söz konusu evrende Alevî gelenek hakkında sorulan sorular örnekleminin doküman taramasıyla belirlenip incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmada sadece kişilerin yöneltilmiş olduğu sorulara dair Kurulun paylaşmış olduğu doküman esas alınmış; dolayısıyla Kurulun verdiği cevaplar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmanın amacı, hedefleri ve desenine bağlı olarak çalışma Alevî geleneğin neliği, Bektaşılık ile ilişkisi, geleneğin dini statüsü, mezhep olup olmadığı, farklı dini anlayışlar (Sünnilik ve Şiilik/İmâmiyye Şîası) ile ilişkisi, gelenekte Hz. Ali’nin konumu; namaz, oruç, kurban, cem ve cemevi gibi ibadet hayatının bazı unsurları; evlilik, komşuluk, isim koyma ve Yunus Emre’nin konumu gibi gelenek ve sosyal hayata dair bazı konular; gelenek hakkındaki bazı tartışmalar kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı konuları çerçevesinde planlanmıştır. Kurula Alevî gelenek hakkında yöneltilen sorularının dünyada ve ülkemizde günümüzde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan göç, şehirleşme, kimlik politikaları vb. hususlara bağlı olarak şekillenen dini sosyokültürel hayat bağlamında yoğunlaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Alevî Gelenek, Kurula Gönderilen Dinî Sorular.

An Examination of the Prominent Issues Regarding the Alevî Tradition in the Context of Questions Directed to the High Board of Religious Affairs of the Presidency of Religious Affairs

Abstract

This study examines prominent issues concerning the Alevî tradition raised in questions posed to the Presidency of Religious Affairs’ High Board of Religious Affairs (Board). Due to developments globally and in our country, particularly within the context of identity politics, the Alevî tradition has become a lively topic of discussion in both national and international arenas, encompassing a wide range of areas from politics and law to religious and sociocultural life. The Board receives numerous questions about various aspects of religious and sociocultural

life. Among these questions, a significant portion concerns the Alevî tradition and its adherents. It is observed that, due to events occurring in these lands, particularly within the context of political history, there are some understandings stemming from incomplete, implicit, inaccurate, or manipulative information about the tradition and its adherents, which are more commonly referred to as Alevî today. To foster a sound perspective on this issue, it is crucial to address prominent issues raised among questions posed to the Board regarding a segment of society and their traditions. Therefore, this research aims to examine questions posed to the Board regarding the Alevî tradition. The fundamental assumption of this study, conducted in the field of the History of Islamic Sects, is that the questions posed on this topic will be posed within the framework of developments in religious and sociocultural life, such as migration, urbanization, identity politics, etc., globally and in our country, highlighting the religious status of the Alevî tradition (religion, sect, Sufism, tariqa, etc.) and social life, such as marriage and neighborhood. This study, designed as a qualitative situational study, focused on questions submitted to the Board via the online Ask a Question platform (kurul.diyamet.gov.tr, fetva.diyamet.gov.tr) between January 2012 and May 2018. The research is based on a document review of a sample of questions asked about the Alevî tradition within the given population. The study relied solely on documents shared by the Board regarding the questions posed by individuals; therefore, the Board's responses were excluded from the scope of the study. Based on the research purpose, objectives, and design, the study explored the nature of the Alevî tradition, its relationship with Bektashism, its religious status, whether it is a sect, its relationship with different religious understandings (Sunnism and Shiism/Imamiyah Shia), the position of Imam Ali within the tradition; certain elements of worship such as prayer, fasting, sacrifice, the cem (religious gathering) and the cemevi (religious gathering); certain issues related to tradition and social life such as marriage, neighborhood, naming, and the position of Yunus Emre; and certain discussions about tradition within the framework of the Presidency of Religious Affairs. It has been observed that the questions posed to the board about the Alevî tradition are concentrated in the context of religious sociocultural life, which is shaped by issues such as migration, urbanization, identity policies, etc., which have emerged in line with the current developments in the world and in our country.

Keywords: History of Islamic Sects, Presidency of Religious Affairs, High Board of Religious Affairs, Alevî Tradition, Religious Questions Sent to the Board.

Giriş

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna (Kurul) Alevî gelenek ile ilgili yöneltilen sorular içerisinde ön plana çıkan konulardan hareketle toplumda Alevî gelenek ve mensupları hakkında gündem oluşturan bazı hususlar ele alınmaktadır. Kurula birçok konu hakkında farklı platformlardan (e posta, mobil uygulama, Kurul internet sayfası vb.) gönderilen sorular bulunmaktadır.¹ Bunların içerisinde dini sosyokültürel hayatın farklı yönleri hakkında birçok soru yer almaktadır. Alevî gelenek, dünyada ve ülkemizde yaşanan olaylardan hareketle özellikle de kimlik politikaları kapsamında gerek ulusal gerek uluslararası arenada siyasetten hukuka; dini hayattan sosyokültürel hayata farklı alanlarda canlı bir gündem konusu olmuştur.² Ülkemizde de yaşanan özellikle siyasî tarih bağlamında ortaya çıkan olaylara bağlı olarak günümüzde daha çok Alevî ismiyle³ anılan gelenek ve mensupları hakkında eksik, örtük, yanlış ya da manipülatif bilgilerden kaynaklı birtakım anlayışların ve karmaşık bilgilerin olduğu görülmektedir. Özellikle bahsedilen kimlik politikaları kapsamında son zamanlarda yaşanan bazı gelişmeler söz konusu durumun yakın zamanda da sürdürülmesini tetiklemiştir. Nitekim Alevî gelenek mensubu kimselerin kendi geleneklerini ve siyasî-ideolojik görüşlerini temele alarak birbirinden alakasız eserler oluşturmaları; ayrıca şehirleşmenin etkisiyle farklı Alevîlik anlayışlarının oluşmasının bir sonucu olarak birbirinden uzak bilgilerin ileri sürülmesi bahsedilen söz konusu durumun oluşmasına etki etmiştir. Bu noktada ayrıca konu ile ilgili yapılan araştırmalarda yer alan bilgi eksikliği, kaynakların gerçek manada incelenmemesi ve kişisel-ideolojik durumlar gibi unsurların da etkili olduğu söylenebilir.⁴ Son zamanlarda gelenek mensupları tarafından kaleme alınan eserlerde Alevîliğe dair yapılan tanımlar işaret edilen hususu açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre Alevî geleneğin

- 1 Şamil Dağcı, "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi* XXXVIII/4 (2002), 5-20; Mustafa Bülent Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* XIII/25-26 (2015), 37-74.
- 2 Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 10; Necdet Subaşı, "Türk Modernleşmesi ve Alevîler", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 110; Cenksu Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 17.
- 3 Alevî kelimesinin Anadolu ve yakın çevre coğrafyasında kullanımı hakkında bk. İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları* (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 124; Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar", *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 19-38; Ümit Erkan, *16. yüzyılda Osmanlıda Kızılbaş ayaklanmaları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 52; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 43-46; Halil İbrahim Bulut, *Anadolu'da Alevîliğinin Dünü ve Bugünü* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010); Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 41-46.
- 4 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 18-19.

yaşam biçimi, İslâm'la bağlantılı bir kültür, dünya görüşü, felsefî materyalizm, toplumsal başkaldırı, Kürt uygarlığı, Zerdüştlük ürünü, özgün bir inanç, mezhep, tarikat, heterodoks İslâm, İslâm'ın özü vb. çok farklı ve birbiriyle hiçbir şekilde yan yana getirilemeyecek derecede ayrı tanımlar yapılmıştır.⁵

Bahse konu bilgi karmaşasının halkı dini açıdan bilgilendirme sorumluluğu verilmiş olan kamu kurum çalışanlarında da söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim din konusunda toplumu bilgilendirmekle yükümlü Diyanet İşleri Başkanlığının farklı kademelerde görev yapan çalışanlarının Alevî gelenek hakkındaki bilgi ve tutumlarını ortaya koymaya çalışan bir araştırmada "Aleviliği nasıl tanımlarsınız?" sorusuna verilen cevaplar durumu açıkça göstermektedir. Söz konusu araştırma verilerine göre katılımcıların %26,6'sı Alevî geleneği Şîa'nın bir kolu, %24,4'ü yaşam biçimi, %12,1'i siyasî oluşum, %7,2'si mezhep, %8,7'si İslâm'ın farklı kültürel yorumu ve %2,9'u da tarikat olarak tanımlamıştır. %12,6 gibi kayda değer bir oran fikrim yok şeklinde düşüncesini paylaşmıştır. Verilen cevaplar Diyanet personelinin Alevîlik konusundaki bakış açısını ortaya koyar niteliktedir.⁶

Benzer bir durumun Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri olarak görev yapan personel için de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. 2021 yılında yapılan bir çalışmada aynı soruya Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninden 1866 katılımcının verdikleri cevaplara bakıldığında %29,6'sı yaşam biçimi, %20,9'u Şîa'nın bir kolu, %19,9'u siyasî oluşum, %15,5'i mezhep, %11,6'sı tarikat %1,4'ü de Alevî geleneği din olarak tanımlamıştır. Ayrıca fikri olmadığını belirtenlerin oranı %1,2 gibi düşük bir orandır. Bu araştırmada açık uçlu olarak bırakılan seçenekte yöneltilen sorulara verilen cevaplarda 1866 katılımcının 25'i tasavvufi yorum, 7'si tahrife uğramış tasavvufi ekol, 4 kişi İslâmî bir yorum ve ahlaki ekol, 17 kişi kültür-örf, 9 kişi senkretik oluşum türünden cevaplar vermiştir.⁷ Bütün bu veriler toplumun her kesiminde Alevî gelenek hakkında bir bilgi karmaşasının ve belirsizliğin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Gerek gelenek mensupları gerek görevlerine taalluk eden eğitim-öğretim süreçlerinde bu konularda bazı içeriklere muhatap oldukları düşünülen kamu kurum çalışanları arasında görülen söz konusu bilgi karmaşasının yanında gündemde olan Alevî geleneğin toplum nezdinde de konuşulan, tartışılan

5 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 47-51. Alevîliğin ne olduğu konusunda yapılan tartışmaları toplu halde ele alan bir çalışma için bk. Baki Öz, *Alevîlik Nedir* (İstanbul: Der Yayınları, 1996).

6 Recep Kaymakcan- Serkan Yurdakul, *Diyanet Çalışanlarının Sorunları Beklentileri Din-Diyanet Algıları Araştırması* (Ankara: Diyanet-Sen, 2023), 90-93.

7 Mahmut Zengin- Abdurrahman Hendek, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Dersleri* (İstanbul: DEM Yayınları, 2021), 85.

ve merak edilen konulardan birisi olması beklenen bir durumdur. Nitekim “Diyaret İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı”⁸ konulu bir araştırmada yer alan 620 (altı yüz yirmi) soru içerisinde Alevî gelenek hakkında sorulan 304 (üç yüz dört) sorunun %49’luk bir oran ile yüksek bir yüzdeliğe tekabül etmesi işaret edilen hususu teyit etmektedir. Dolayısıyla Alevî gelenek hakkında Kurula yönlendirilen sorularda ön plana çıkan konuların ele alınıp incelenmesi önemli görülmüştür.

Bu itibarla araştırmanın temel amacı, Kurula gönderilen sadece sorular üzerinden Alevî gelenek ile ilgili ön plana çıkan konuların incelenmesidir. Bu inceleme neticesinde özellikle Alevî gelenekle ilgili halkın ne düşündüğü, nasıl algıladığı, toplumsal hayatta nelerle karşılaştığı ve doğru bilinen yanlışlar ya da yanlış bilinen doğrulara dair bir çerçeve çizilerek alana bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışma 2012 Ocak ayından 2018 Mayıs ayına kadar Din İşleri Yüksek Kuruluna internet sayfası ya da elektronik posta yoluyla gelen soruların Kurulun verdiği cevaplar dahil edilmeden sadece kişilerin gönderdiği ana soru öbekleri dikkate alınarak sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın amacı kapsamında Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevîlikle ilgili gelen sorular hakkında genel bir çerçeve sunulması öncelikle hedeflenmiştir. Çalışmanın diğer bir hedefi Alevîliğin mahiyeti ve birtakım inanışlar ile bağlantılı soruların incelenmesidir. İbadet hayatı, sosyal hayat ve Diyarret İşleri Başkanlığı ile ilgili soruların incelenmesi de araştırmanın diğer hedeflerindendir.

Araştırmanın temel varsayımı Alevîlik ile ilgili gelen soruların dünyada ve ülkemizde göç, şehirleşme ve kimlik politikaları vb. bağlamında dini sosyokültürel hayatta yaşanan gelişmeler çerçevesinde Alevî geleneğin dini statüsü (din, mezhep, tasavvuf, tarikat vb.) ve sosyal hayata dair evlilik, komşuluk gibi hususlar ön plana çıkartılarak daha çok dini statüsü, evlilik ve komşuluk gibi sosyal hayata dair konular merkezinde yöneltilmiş olacağı şeklindedir. Birtakım nicel verilerden yararlanılmakla beraber asıl itibarıyla nitel hüviyetli olan bu çalışma bir durum araştırmasıdır. Araştırmanın temel amacı, hedefleri ve desenine bağlı olarak Alevî geleneğin mahiyeti, Bektaşîlik ile ilişkisi, geleneğin dini statüsü, mezhep olup olmadığı, farklı dini anlayışlar (Sünnîlik ve Şîilik/İmâmîyye Şîası/Caferîlik) ile ilişkisi, geleneğe Hz. Ali’nin konumu; namaz, oruç, kurban, cem ve cemevi gibi ibadet hayatının bazı unsurları; evlilik, komşuluk, isim koyma ve Yunus Emre’nin konumu gibi gelenek ve sosyal hayata dair bazı konular; gelenekle irtibatlı birtakım tartışmalar kapsamında Diyarret

8 Cenksu Üçer- Sena Çinici, “Diyaret İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı”, *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Eylül 2024), 3-57.

İşleri Başkanlığı konuları çerçevesinde planlanmıştır. İlgili konular İlâhiyat ve İslâm Mezhepleri Tarihi alanında ortaya koyulan bilgiler doğrultusunda analiz edilip incelenmiştir.

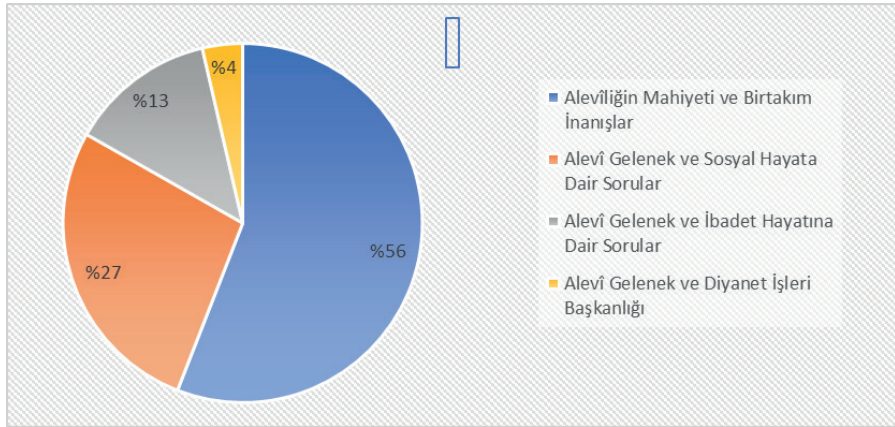
1. Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî Gelenekle İlgili Gelen Sorular

Çalışma, Din İşleri Yüksek Kuruluna “Soru Sor” bölümünden halkın Alevî gelenek ile ilgili Ocak 2012 ve Mayıs 2018 yılları arasında ulaştırdığı soruları içermektedir. Çalışma, Kurul tarafından ilgili örneklem konularıyla ilgili olarak paylaşılan doküman üzerinden yürütülmüştür. Kurulun paylaştığı olduğu dokümanda konu başlığı, ülke, il, ilçe, cinsiyet ve soru kısmı yer almaktadır. Dolayısıyla çalışma, soru öbeklerini esas alsa da doküman da yer alan ülke, il, ilçe ve cinsiyet bilgileri araştırma açısından değerli veriler sağlamıştır.⁹ Konu hakkında daha önce yayımlanan “*Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı*” adlı çalışmanın ortaya koyduğu verilere göre Kurulun paylaştığı toplam 620 soru içerisinde; ülkemizde mensupları/müntesipleri bulunduğu bilinen mezhep, anlayış ve gelenekler kapsamında %49’u (304 adet) Alevîlik, %20’si (124 adet) Câferîlik, %12 oranıyla (75 adet) Hanefîlik, % 6.4 oranla (40 adet) Selefilik, % 4.5 (28 adet) ile Mâtürîdîlik, 3.5 oranla (22 adet) Eş’arîlik, %2.5 (16 adet) oranıyla Şâfiîlik soruları yer almaktadır.¹⁰ Verilen oranlara bakıldığında Alevîlik konusunda yöneltilen soruların %49’luk bir oranla neredeyse yarıya yakınına tekabül etmesi, bu hususun ayrıca ele alınmasının yerinde olacağı düşüncesini doğurmuştur.

Alevî gelenekle irtibatlı olarak görülen soruların birkaç ana başlıkta ele alınıp değerlendirilebilecek bir nitelikte olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ilgili sorular Alevîliğin mahiyeti ve birtakım inanışlar, ibadet hayatı, sosyal hayat ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili sorular olmak üzere dört ana başlıkta tasnif edilmiştir. Alevîliğin mahiyeti ve birtakım inanışlar başlığı altında toplam 170 soru bulunmaktadır. Bu soruların Alevî gelenekle ilgili toplam sorulara oranı %56 oranındadır. Alevîlik ve ibadetler hakkında %13 oranıyla 40 soru bulunmaktadır. Alevîlik ve sosyal hayat konusunda 83 soru gönderilmiştir. Bu da %27 oranına tekabül etmektedir. Son olarak %4 oranıyla 11 sorunun Alevîlik ve Diyanet İşleri Başkanlığı konusunda sorulduğu görülmektedir.

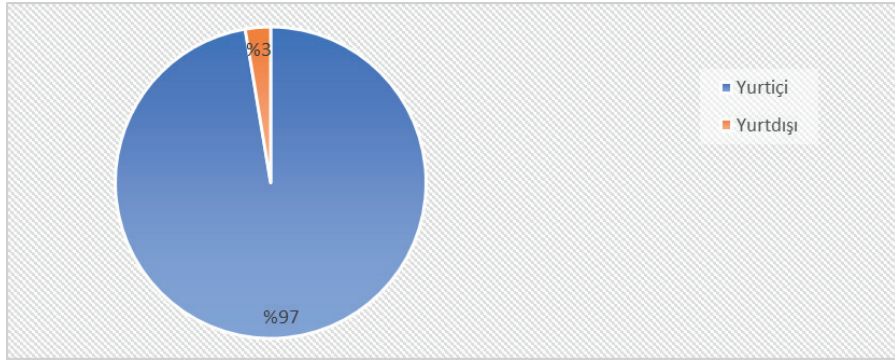
9 Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığına ilgili verileri paylaşmak suretiyle sağlamış olduğu katkı dolayısıyla teşekkür ederiz.

10 Üçer- Çinici, “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı”, 22-23.

Şekil 1: Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî Gelenek ile ilgili Gelen Soruların Konu Dağılımı

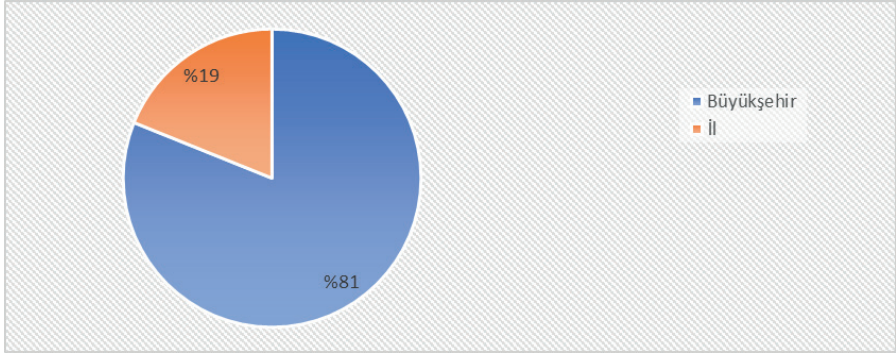
Alevî gelenek ile ilgili gönderilen 304 sorunun 296 tanesi (%97) yurtiçinden ulaşmıştır. 8 soru (%3) ise yurtdışından gönderilmiştir.¹¹

Şekil 2: Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî Gelenek ile ilgili Gelen Soruların Ülke Dağılımı

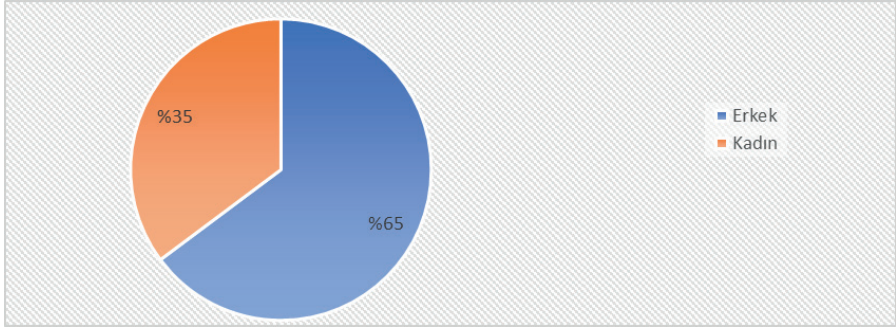
Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevîlik ile ilgili gelen soruların 240 tanesi (%82) büyükşehirlerden gönderilmiştir. 56 soru (%18) ise illerden ulaşmıştır.

¹¹ Soruların 7 tanesi Almanya'dan ve 1 tanesi Finlandiya'dan gönderilmiştir.

Şekil 3: Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî Gelenek ile ilgili Gelen Soruların Şehir Dağılımı

Gönderilen sorular cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde 107 sorunun (%35) kadınlar; 197 sorunun (%65) ise erkekler tarafından sorulduğu görülmektedir.

Şekil 4: Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî Gelenek ile ilgili Gelen Soruların Cinsiyet Dağılımı

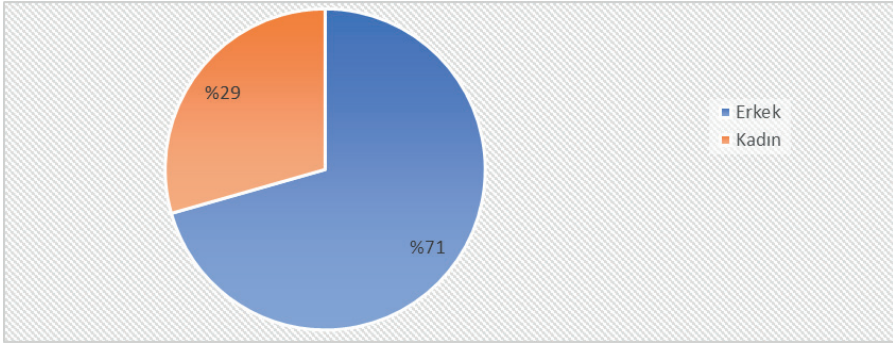
1.1. Alevî Geleneğin Mahiyeti ve Birtakım İnanışlar

Din nasıl ki hayatın ayrılmaz bir parçası ise aynı şekilde dini anlama ve yorumlama çabasıyla ortaya çıkan mezhep, farklı dini anlayış ve gelenekler de öyledir.¹² Alevî gelenek ve mensupları hakkında yukarıda işaret edildiği üzere son zamanlarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak gerek gelenek mensupları arasında gerek akademik alanda ortaya konulan çalışmalarda Alevî geleneğin

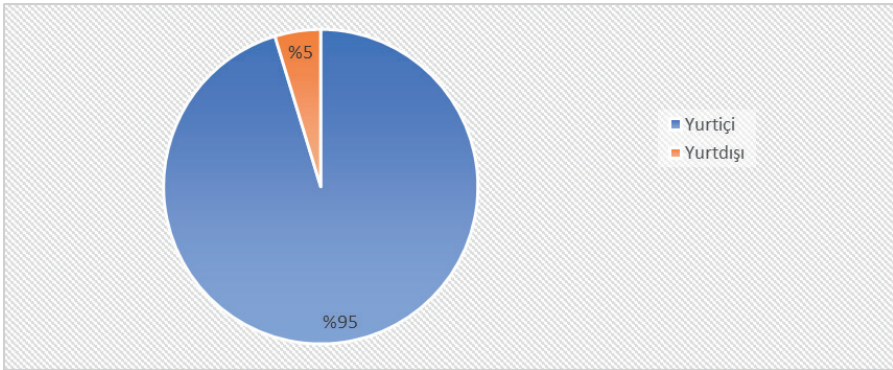
12 Cenksu Üçer, “Mezhep Olgusu ve Mezhepçilik Ekseninde İhtilâf Ahlâkı”, *Diyanet İlmî Dergi* LIII/3 (2017), 135-162.

mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlar ve buna bağlı olarak birbirinden bağımsız tanımlar yapılmıştır. Bahse konu olgunun Kurula yöneltilen sorularda da söz konusu olduğu görülmektedir. Alevî gelenek hakkında yöneltilen sorularda geleneğin mahiyeti ve geleneğe ön plana çıkan bazı inanışlardan hareketle Alevîliğin ne olduğu, Bektaşîlik ile ilişkisi, geleneğin dini statüsü, mezhep olup olmadığı, farklı dini anlayışlar (Sünnîlik ve Şîîlik/İmâmîyye Şîası) ile ilişkisi, geleneğe Hz. Ali'nin konumu gibi hususlar merak edilmiştir.

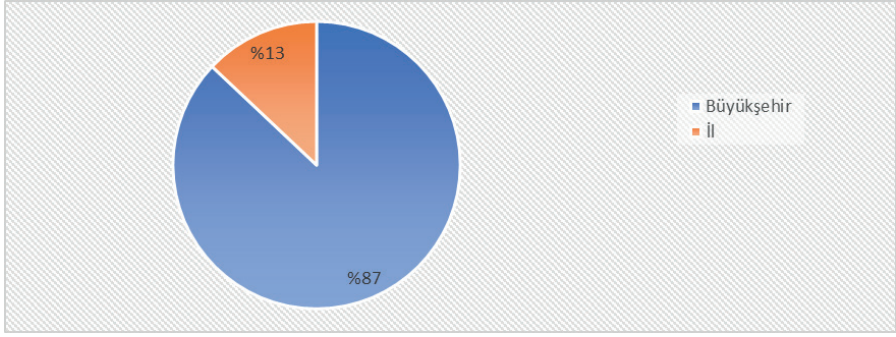
Alevîliğin mahiyeti ve birtakım inanışlar başlığı altına topladığımız sorular Alevîlik nedir, Alevîlik din midir, Alevîlik mezhep midir, Alevîlik-Bektaşîlik ilişkisi, farklı inanışlarla karşılaştırılması ve Hz. Ali ve Alevîlik konularını içermektedir. Toplamda 170 soru bulunmaktadır. Bu soruların 162 tanesi yurtiçi ve 8 tanesi yurtdışı kaynaklıdır. 141 tanesi büyükşehirlerden, 29'u şehirlerden gönderilmiştir. Cinsiyet dağılımın da 120 erkek ve 50 kadın bulunmaktadır. Soruların dağılımlarına göre yüzdelik tabloları aşağıdaki gibidir.

Şekil 5: Alevîliğin Mahiyeti ve Birtakım İnanışlar Hakkında Gönderilen Soruların Cinsiyet Dağılımı

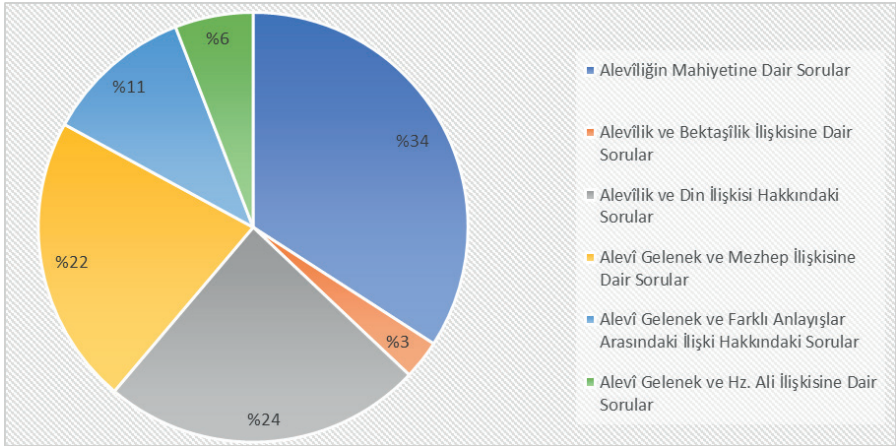

Şekil 6: Alevîliğin Mahiyeti ve Birtakım İnanışlar Hakkında Gönderilen Soruların Ülke Dağılımı

Şekil 7: Alevîliğin Mahiyeti ve Birtakım İnanışlar Hakkında Gönderilen Soruların Şehir Dağılımı

Alevîliğin mahiyeti ve birtakım inanışlar konu başlığı altında bir araya gelen sorulardan “Alevîliğin mahiyetine dair sorular” alt başlığında toplam 58 (%34) soru bulunmaktadır. “Alevîlik ve din ilişkisi” alt başlığı ile ilgili 41 (%24) soru gönderilmiştir. Devamında “Alevî gelenek ve mezhep ilişkisi” konusuyla ilgili 37 (%22) soru, “Alevî gelenek ve farklı anlayışlar arasındaki ilişki” ile ilgili 19 (%11) soru, “Alevî gelenek ve Hz. Ali ilişkisi” alt başlığında 10 (%6) soru ve son olarak “Alevîlik ve Bektaşîlik ilişkisi” ile ilgili toplamda 5 (%3) soru gönderilmiştir.

Şekil 8: Alevîliğin Mahiyeti ve Birtakım İnanışlar Hakkında Gönderilen Soruların Konu Dağılımı

1.1.1. Alevîliğin Mahiyetine Dair Sorular

Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevî gelenek hakkında gelen sorulara bakıldığında soruların dikkate değer bir bölümünün Alevîliğin ne olduğunu öğrenmeyi amaçladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Alevî geleneğin ne olduğu konusuyla ilgili toplamda 58 soru bulunmaktadır. Bu bağlamdaki soruların 48 tanesi konu başlığı olarak mezhepler bölümünü işaretlemiştir. 7 kişi de ilgili yerde dinler bölümünü tercih etmiştir. 1 kişi akaid, 1 kişi kurban ve 1 kişi de tasavvuf başlığı altında sorusunu göndermiştir. Soru soranların Din İşleri Yüksek Kurulu'nun "soru gönder" bölümünde yer alan ana konu seçiminde kullanılan tercihler Alevî geleneğin ne olduğu konusunda toplumda var olan belirsizliği ortaya koyar niteliktedir. 58 sorunun 56'sı yurtiçi 2 tanesi yurtdışından sorulmuştur. Ayrıca 54 soru büyükşehirlerden, 4 tanesi de şehirlerden gelmiştir. Cinsiyete baktığımız da 43 erkek ve 15 kadın şeklinde dağılım göstermektedir.

Bu kapsamda Kurula yöneltilen *"Alevîlik nedir? Ayrı bir din mi? Müslümanlık içerisinde bir mezhep mi? Felsefî bir inanç mı?"*, *"Alevîlik var mıdır?"*, *"Alevîlik nasıl oluştu?"*, *"Alevîlik ne zaman başladı?"*, *"Alevîlik nereden çıktı?"*, *"Alevîlikte neye inanılmaktadır?"*, *"Alevîliğin inanç-ibadetleri hangi dini ilime dayanır?"*, *"Alevîlerin inançları, yaşayış tarzları ve bugün Türkiye'de yaşayan Alevîler hakkında ayrıntılı olarak bilgi verir misiniz?"* gibi soruların anlama ve bilgi edinmeye yönelik olduğu gözlemlenmektedir.

Bilindiği üzere Alevî geleneğin ne olduğu ya da mahiyeti, Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların dini anlayış biçimleri, dini hayat pratikleri ve özellikle İslâm dini içerisindeki konumu hakkında farklı değerlendirmeler ve anlatımlar bulunmaktadır.¹³ Alevî geleneğin ne olduğu ve neyi ifade ettiği dile getirilmek istendiğinde ortaya atılan görüşler bu konu hakkında insanların zihninde bir belirsizliğin yer aldığını göstermektedir. Yukarıda işaret edildiği üzere Alevî gelenek hakkında dile getirilen birbirinden farklı tanımlamalar konu hakkındaki durumu destekler niteliktedir. Ülkemizde yaşanan siyasî ve ideolojik gelişmeler bağlamında Alevî geleneğin "devrimci", "ilerici", "solcu" gibi etiketler ile anılması farklı bakış açıları ve saiklerden hareketle bir Alevîlik tanımı yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴ Ali Şechepli'nin internet ortamında yayınladığı şiir de Alevî gelenek konusunda dile getirilen bu durumu çok güzel bir şekilde ifade etmektedir:

13 Hüseyin Yılmaz, "Alevîlik- Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 191.

14 Mustafa Aksoy, "Türk Kültüründe Alevîlik", *Sosyoloji Konferansları* 24 (1993), 67. bk. Yaşin Aktaş, "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevîlik Üzerine Notlar", *Mûlel ve Nihal* 4/1 (2007), 58-76.

Ne Yapsın Alevî?

*Biri “Bayram Cemi” der, diğeri “Nazım Hikmet Cemi”;
biri Alevîlik “inançtır” der, diğeri “kültür”;
biri Alevîlik “İslamiyettir” der, diğeri “bir din”;
biri Alevîlik “yenilikçiliktir” der, diğeri “gelenekçilik”;
biri Alevîlik “devrimciliktir” der, diğeri “evrimcilik”;
biri Alevîlik “Türklüktür” der, diğeri “Kürtlüktür”;
biri Alevîlik “Orta-Asyalılıktır” der, diğeri “Mezopotamyalılıktır”;
biri Alevîlik “solculuktur” der, diğeri “sağcılıktır”;*

.....

Ne yapsın Alevî?¹⁵

Günümüz itibariyle Alevî ismi altında ele alınan yapının geleneksel olarak ocak sistemine dayanması,¹⁶ söz konusu ocakların her birinin farklı tasavvufi geleneklere mensup olması ve buna bağlı olarak hemen hemen geleneğe rengini veren her konuda birbirlerinden farklı anlayış ve uygulamalara sahip olmalarının bu karmaşada temel etken olduğu görülmektedir.¹⁷ Göç ve şehirleşme olgusu kapsamında şehirde ortaya çıkan farklı siyasî ve ideolojik anlayışlara sahip kuruluşlar etrafında örgütlenme gerçeği¹⁸ işaret edilen kimlik politikaları sürecinde birbirinden çok farklı Alevîlik anlayışları ve tanımları ile karşı karşıya kalma sonucunu doğurmuştur. Bu gerçekliğe bağlı olarak özellikle 1990’lı-2000’li yıllarda gelenek hakkında yapılan ve çoğu gelenek mensupları tarafından amatör ve popüler yayın faaliyetleri söz konusu farklı telakkileri beslemiştir. Söz konusu dönemde akademik dünyanın da konuyu ilgisiz kalmadığı görülmektedir. Ancak bu alanda icra edilen kimi bilimsel çalışmaların da bazen söz konusu amatör ve popüler çalışmalara dayanmalarının, tablonun bilimsel kriterlere tam uyumlu ve sağlıklı bir biçimde şekillendirilememesi sonucunu

-
- 15 “SanalKültür - KanalKültür: Ali Şehepli: Ne Yapsın Alevî?”, SanalKültür- KanalKültür (Erişim 19 Temmuz 2013); Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 76-93.
- 16 Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995); Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar* (İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998); Hamza Aksüt, *Alevîler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2009); Mehmet Ersal, *Alevîlik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016); Fevzi Rençber, “Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170; Harun Yıldız, “Amasya Yöresinde Alevîlik: Ocak ve Yapılar”, *Uluslararası Amasya Sempozyumu: Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat* (2017), 2/1527-1555.
- 17 Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 75-95.
- 18 Ayhan Yalçınkaya, *Alevîlikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996), 6-10; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Alevî Örgütlerinin Tarihîsel Süreci* (Ankara: İtalik Yayınları, 2001), 58-60; Cenksu Üçer, *Alevîlikte Musâhiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 189-216.

doğurmuş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Yukarıda sayılan bazı sebeplere ek olarak tarihi süreç içerisinde Alevî gelenek ile ilgili yazılı kaynakların eksikliği,²⁰ dedeler-babalar kültürü olan sözlü gelenek ile günümüze kadar gelmesi²¹ gibi nedenlere ilaveten yapılan çalışmalarda görülen bilgi ve bilimsel formasyon eksikliği, kaynakların yeterince incelenmemesi, metot yanlışlığı, kişisel duruşlar ve ideolojik yaklaşımlar vb. hususların²² konuyu daha da karmaşıktırdığına şahit olunmaktadır. Bunlar ve benzeri hususlar gelenek hakkında bir anlam karmaşası olduğunu, geleneğin ne olduğunu anlamlandırma konusunda halen bazı sıkıntılar yaşandığını ve konu hakkında yanlış bilinen doğruların olduğunu ortaya koymaktadır.²³

Toplumda gerek gelenek mensupları tarafından kalem alınan eserlerde ya da dile getirilen söylemlerde gerek akademik çalışmalar gerekse kamuoyu nezdinde var olan anlam karmaşasına dair çerçevenin Kurula sorulan sorularda da görülmesi doğal bir durumdur. Bu durumda Alevî geleneğin ya da Alevî ismi altında toplanan ocak ve grupların ana özelliklerinin büyük oranda Yesevî kaynaklı²⁴ bir tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı uygulamalarına ya da tasavvuf pratiklerine dayandığı hakkındaki verili bilgilerin²⁵ toplumda yaygınlaştırılmasının son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2. Alevîlik ve Bektaşîlik İlişisine Dair Sorular

Din İşleri Yüksek Kuruluna konu ile ilgili gönderilen sorulara göz atıldığında bir taraftan Alevîlik ve Bektaşîlik'in beraber ele alınarak aynı şey olarak ifade edildiği; diğer taraftan bu iki olgunun aynı şey olup olmadığının öğrenilmeye

-
- 19 Bu konuda yapılan bilimsel ve popüler çalışmaların genel bir değerlendirmesi için bk. Karin Vorhoff, "Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar", *Alevî Kimliği*, ed. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun (İstanbul: TVY Yayınları, 1999), 32-66.
- 20 Ahmet İshak Demir- Yaşar Şanlı, "Cem Dergisi'ne Göre Alevîlik'te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2017), 9.
- 21 Yılmaz, "Alevîlik- Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", 192.
- 22 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 22-29.
- 23 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 17-29.
- 24 Ali Rıza Özdemir, "Alevî-Bektaşî Yolunda Ahmet Yesevî'nin Yeri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2021), 1081-1102. Ayrıca bk. Cenksu Üçer, "Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Gruplar Üzerindeki Etkisi", *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevîlik- 23-25 Kasım* (Kastamonu: Kastamonu İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 170-171.
- 25 Alevî nitelemeli geleneğin bir tasavvuf geleneği ve tarikat hayatı sürdüren ocaklar olarak değerlendirilmesi gerektiği hakkında bk. Sayın Dalkıran, "Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117; Sönmez Kutlu, "Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54; M. Saffet Sarıkaya, "Alevîlik-Bektaşîliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 70-71, 299-337.

çalışıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca bu iki yapının İslâm'a göre konumunun merak edildiği; hatta Bektaşîlik İslâm unsuru ve parçası sayılırken Alevîliğin de öyle olup olmadığının sorulduğu görülmektedir. Gelen soruların 4 tanesi mezhepler 1 tanesi de dinler başlığı altında gönderilmiştir. Soruların hepsi yurtiçinden gönderilmiş, 3'ü erkek 2'si kadın tarafından sorulmuştur. Sorulardan 4'ü büyükşehir ve 1'i ilden gelmiştir.

Kurul'a ulaşan soruların bir kısmında Alevîlik ve Bektaşîlik ilişkisinin gündeme taşındığı ve bu kapsamda “*Alevîlik Bektaşîlik nedir? İlkeleri nedir? Yayılışı? Kurucusu kimdir?*”, “*Alevîlik ve Bektaşîlik aynı şey değil midir? Alevîlik, Bektaşîlik ve Kızılbaşlık aynı şey midir?*”, “*Bektaşîlik gibi Alevîlik de İslâm'ın bir parçası mıdır?*” gibi soruların yöneltildiği görülmektedir.

Toplumun farklı kesimlerinde yaygın olan bir durumun Kurula yönlendirilen sorularda da ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Akademik dünya da dâhil olmak üzere Alevîlik ve Bektaşîlik kelimelerinin Alevî-Bektaşî, Alevî/Bektaşî, Alevî ve Bektaşî gibi farklı şekillerde birlikte kullanıldığı görülmektedir.²⁶ Bu konuda bazı kelime ve kavramların yakın tarihte bu topraklarda cereyan eden siyasî ve sosyokültürel gelişmelere bağlı olarak kullanılmaya başlanması ve süreç içerisinde ilgili kelimelerin anlam genişliği kazanması durumu söz konusudur. Bunda Osmanlı-Safevî mücadelesinde özellikle Safevî tarafını tutan, süreç sonrasında Osmanlı toprakları içerisinde yaşamaya devam eden Kızılbaş grupların toplumun birlik ve beraberliği adına Alevî ismi ile nitelendirilmesi durumu söz konusudur.²⁷ Bununla birlikte Safevî tarafını tutmayan, hatta Osmanlı saflarında yer alan Kızılbaş grupların varlığı da bilinmektedir.²⁸ Alevî kelimesinin Anadolu ve yakın coğrafyasında bugünkü anlam çerçevesinde kullanılmaya başlamasının 1850'li yıllardan sonraya ait bir gelişme olduğu önemle vurgulanmalıdır.²⁹ Vesileyle bu durumun bugün dini sosyokültürel hayat açısından Sufiyân Süreğine bağlı ocaklar arasındaki farklılıkları anlamak adına ayrıca göz önünde bulundurulması gereken son derece önemli bir husus olduğu belirtilmelidir.

Bu durumda Alevî kelimesinin öncelikle Kızılbaş ocaklar için ya da Kızılbaşlık olgusuna (Bunların Sufiyân Süreği mensupları olarak Erdebil Tekkesine bağlı oldukları âşikârdır.) karşılık kullanıldığı, bunun yanı sıra Hacı Bektâş Tekkesine

26 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 91-94.

27 Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, 124.

28 Mustafa Ekinci, *Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 177; Saîm Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 36-39.

29 Melikoff, *Uyur İdik Uyardular*, 53; Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, 124; Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar”, 19-38; Erkan, *16. yüzyılda Osmanlıda Kızılbaş ayaklanmaları*, 52; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 41-46.

bağlı Bektaşî ocakları olgusuna karşılık da Alevî-Bektaşî, Alevî/Bektaşî, Alevî ve Bektaşî gibi kullanımların ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte yakın zamanda kelimenin gerek Kızılbaş ocakları gerek Bektaşî ocakları gerek Bektaşîleşen ocaklar gerekse aslında bu iki ana olgu ya da geleneğe mensup olmayan müstakil ocak ve gelenekleri³⁰ kapsayacak şekilde genişletilerek bütün ocak ve grupları içine alacak bir şemsiye kavram biçiminde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.³¹ Dolayısıyla kelimenin son zamanlarda özellikle kimlik politikaları bağlamında bütün ocak ve grupları içine alarak ocak ve gelenek farklılıklarını ortadan kaldıracak bir şekilde kullanılmaya başlanması işaret edilen karmaşaya dair problemleri gün yüzüne çıkarmıştır.³²

Öncelikle Osmanlı döneminde 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren -yukarıda nispeten işaret edilen- yaşanan gelişmeler bağlamında konunun Hacı Bektâş Tekkesi ve Bektaşîlik³³ ekseninde ele alınması ve 1990'lı yıllardan sonra Hacı Bektâş'a bağlı olmayan ocak ve grupların kimlik politikaları bağlamında Alevîlik ismi altında örgütlenerek³⁴ görünürlük kazanıp dini sosyokültürel hayatta gündemde yer almalarının bu konudaki karmaşanın en önemli sebeplerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak gelenek mensupları tarafından da bu konularda bazı açıklamalar ve değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Söz gelimi Türkiye'de "Alevîliğin bölgelere göre değişiklik gösterse de Hacı Bektâş-ı Velî'nin (öl. 669/1271) ilkelerinin Alevîlik kültüründe hayat tarzı olarak kabul gördüğü",³⁵ "temel felsefeleri ayrı olsa da kendilerini 'et ve tırnak' olarak ifade etmekle beraber ayrıca "Alevî, Bektaşî demek; Bektaşî de Alevî demektir."³⁶ şeklindeki ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Orhan Türkdöğen'in Dede Baba Bedri Noyan ile yaptığı mülakatta "Alevîlerle Bektaşîler arasında sizce önemli bir farklılaşma görüyor musunuz?" sorusuna

30 Aksüt, *Alevîler*, 249-309.

31 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 41-46, 75-93.

32 Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 39-40.

33 Bektaşîlik, Kalenderîlik isimli tasavvufi zümrenin içerisinde edip XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî ismi etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikatır. Bektaşîliğin kuruluşunda yer alan dini, siyasi ve sosyal etkenler, ayrıca tarih sahalarında muhtelif alanlarda etkin bir şekilde rol oynaması sebebiyle ilgi odağı olan bir tarikat olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1992), 5/373. Kızılbaş ocakların Hacı Bektâş Tekkesi ve Bektaşîlik üzerinden devlet ve toplumla buluşturulması hususunda bk. Rıza Yıldırım, *Alevîliğin Doğuşu Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501* (İstanbul: İletişim, 2018), 335-351.

34 Yalçınkaya, *Alevîlikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, 6-10; Şahhüseynoğlu, *Alevî Örgütlerinin Tarihsel Süreci*, 58-60; Haydar Gölbaşı, *Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007); Üçer, *Alevîlikte Musâhiblik*, 189-216.

35 Haydar Ercan, "Günümüzde Bektaşîliği Yaşamak", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 55 (2010), 407.

36 Saadet Dağ, "Kavramlarla Alevîlik", (Erişim 10 Nisan 2025).

Noyan'ın vermiş olduğu "Bektaşîlik intisaptır, Alevîlik ise soydandır. Ayrıca Alevîlerde yüzden fazla pir ocağı mevcuttur. Oysa Bektaşîlerde bir ocak vardır, o da Hacı Bektaş-ı Velî Ocağıdır."³⁷ şeklindeki cevap bu bağlamda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Bu konuda yakın dönemde Alevî gelenek içerisinde mütalaa edilen toplulukların ocak sistemine dayalı yapılar olduğu hususunun dikkate alınmamasının ana etken olduğu anlaşılmaktadır. Yine kamuoyunda gerek gelenek mensupları gerek geleneğe mensup olmayanlar tarafından dile getirilen "Her Alevî bir Bektaşîdir; ancak her Bektaşî Alevî değildir." ya da tersi ifade olarak "Her Bektaşî bir Alevîdir; ancak her Alevî Bektaşî değildir." veya "şehir Bektaşîsi, köy Bektaşîsi" gibi kullanımların Anadolu'da Alevî ismi altında ele alınan ocak ve grupların daha çok Hacı Bektaş Tekkesi/Bektaşîlik ve Erdebil Tekkesi/Kızılbaşlık/Sufiyân Süreği ana merkezleri etrafında yapılanmasından kaynaklı olduğu görülmektedir. İşin içine her iki ana geleneğe mensup olmayan ve farklı tasavvufî neşvelere mensup ocak ve grupların da dâhil edilmesi bu konudaki karmaşayı daha da derinleştirmektedir.

Bu durumda iki hususun önem kazandığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde göre farklı tasavvufî gelenek mensubiyetleri ve hiyerarşik tekke yapılanmasını göz önünde bulundurarak Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların isimlendirilmesinde ana gelenek, ana ocak ve alt ocak sitemini ihtiva edecek bir tavır sergilenmesi daha sağlıklı sonuçlar için isabetli olacaktır. Bu bağlamda en genel taksimi ile "Bektaşî Alevîler, Erdebil Sufiyân Süreği Talibi (Kızılbaş) Alevîler" gibi bir kullanım olguyu ifade etmek için önemli bir kolaylık sağlayacaktır. Bununla beraber Dede Garkınlı ya da Dede Garkın Ocağına bağlı Alevîler, Baba Mansurlu ya da Baba Mansur Ocağına bağlı Alevîler, Hubyarlı ya da Hubyar Ocağına bağlı Alevîler, Keçeci Babalı ya da Keçeci Baba Ocağına bağlı Alevîler, Şücaaddin Velili ya da Şücaaddin Veli Ocağına bağlı Alevîler şeklindeki bir kullanım ya da Bostankolulu Bektaşî Alevîler, Güvenç Abdallı Bektaşî Alevîler, Yanyatırlı Tahtacı Alevîler, Hacı Emirli Tahtacı Alevîler veya daha detaylı bir şekilde Yanyatır ocağına mensup Çaylak Tahtacı, Emirli ocağına bağlı Aydınlı Tahtacı türü isimlendirmeler olguya daha uygun görünmektedir.

İkinci hususa gelince her bir ocağı itikadi kabullerinden ana ilkelerine ve kavramlarına, ibadet hayatı uygulamalarından yürüttükleri âdâb ve erkâna, musahiplik ve düşkünlük gibi sosyal içerikli kurumsal yapılarından

37 Orhan Türkoğlu, *Alevî-Bektaşî Kimliği* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), 365. Burada Bedri Noyan'ın kastettiği Bektaşîliğin Babağan Bektaşîliği olduğu açıktır. Zira Dedegan Bektaşîliği kapsamında gerek Ulusoyların gerek Ulusoylara bağlı pek çok ocağın soy sürdüğü bilinmektedir. Cenksu Uçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 183-191; a.mlf. *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 75-84.

günümüzdeki şehir hayatı merkezli örgütlenmelerine varıncaya kadar her alanda kendi gerçekliğinde ele alıp değerlendirmek gereklidir.³⁸ Bu itibarla Alevîlik Bektaşîlik ilişkisine dair yapılacak bilgilendirmelerin yukarıda resmedilen çerçevede yapılmasında fayda görülmektedir.

1.1.3. Alevîlik ve Din İlişkisi Hakkındaki Sorular

Din İşleri Yüksek Kuruluna Alevîlik din ilişkisi bağlamında görülebilecek toplam 41 soru gönderilmiştir. Gönderilen soruların konu seçimleri; dinler, mezhepler, akaid, taharet, namaz ve aile hayatı başlıkları şeklindedir. Almanya ve Finlandiya'dan birer toplamda 2 soru yurt dışından, 39 soru yurtiçinden Kurula ulaşmıştır. 34'ü büyükşehirlerden ve 5'i şehirlerden ulaşan soruların 30'u erkek 11'i kadınlar tarafından yöneltilmiştir.

Kurula bu başlıkta gelen sorularda Alevî geleneğin İslâmiyet içerisindeki yerinin merak edilmekle beraber ayrı bir din olup olmadığına dair bir sorgulamanın da olduğu görülmektedir. Bu bağlamda *“İslâmiyet'te Alevîlik var mı?”*, *“Alevîlik İslâm içerisinde yer alır mı? Alevîlik Müslümanlık mıdır, dinimizde Alevîlik var mı? İslâmiyet'te Alevîliğin yeri nedir?”*, *“Kur'an-ı Kerim'de Alevîlik hakkında bir bilgi yer alıyor mu? Kur'an-ı Kerim'de Alevîlerin inançları hakkında bilgi var mıdır?”*, *“Alevî gelenek Hz. Muhammed zamanında var mıydı, Peygamberin buna bakış açısı neydi? Eğer Alevîlik o zamanda yoksa İslâm dininin bir parçası sayılabilir mi?”*, *“Alevîlik tam olarak nedir? Alevî olmak caiz mi?”* ve *“Alevîlik bir din midir? Alevîyle Hristiyan ve Yahudi'nin bizim açımızdan farkı var mıdır?”* gibi sorular olayın çerçevesi hakkında bir fikir vermektedir. Alevî geleneğin İslâm içinde olup olmadığına dair soru soranların bir kısmının gelenek mensuplarından tanıdıklarının İslâm'ın özellikle temel ibadetleri hakkındaki tutumlarından hareketle bazı sorular sordukları anlaşılmaktadır. Alevî geleneğe mensup olmayan bireylerin namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmemeleri kendilerinin ya da mensup oldukları mezhebi ya da meşrebi yapıların Müslüman olup olmadıklarını sorgulamaya itmezken, aynı hususun Alevî olarak nitelendirilen ocak ve gruplara mensup olan kişiler ya da geleneğin kendisi hakkında sorgulamaya girilmiş olması son derece dikkat çekicidir. Bu durumun tarihte bu coğrafyada yaşanan siyasî ve dini sosyokültürel yaşamışlıklarla ilgili bir tavır olduğunda şüphe yoktur.

Kurula yansıyan sorularda Alevî geleneğin İslâm içindeki yeri ve hatta ayrı bir din niteliğinin olup olmadığına dair hususlarda gerek yerli gerek yabancı gerek gelenek içinden gerekse gelenek dışından birtakım insanların Alevîliğe dair

38 Cenkşü Üçer, “İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örnekleminde-”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 156-168.

yapmış oldukları tanım ve tartışmaların etkisinin olduğu değerlendirilmektedir.³⁹ Nitekim *Frederick William Hasluck* (1920) Kızılbaşlık ve Bektâşîlik gibi akımları kendine özgü bulmakta ve bir “din” olarak niteleyerek -Bektâşîlik üzerinde çalışmış olmasından dolayı olsa gerek- özellikle Bektâşîliğin Hristiyanlık ve Şîîlik arası bir çizgi izlediğini iddia etmektedir.⁴⁰ Alevîliğin ideolojik olarak idealizm ve materyalizmin bir birleşimi olduğunu ifade ettiği eserinde Anton Jozef Dierl (1991) (şunları söylemektedir: “Alevîlik bu araştırmada da bütün detayları ile kanıtlanacağı gibi Sünnî Ortodoksluk’tan (hatta şeriatçı Şîîlik’ten) ve Hristiyan Ortodoksluk’tan tamamıyla farklı, öğretisi Sünnîlikle (ve kilise Hristiyanlığı ile) taban tabana zıt, *kendine özgü bir dindir*.”⁴¹ Gelenegin ilham ve keşfi temel bilgi kaynağı olarak görmesi bir yana Kur’an ve Hz. Peygamber’i bütün sistemin merkezinde konumlandırmış olması hususuna rağmen *Esat Korkmaz* (2023) Alevîliği *felsefî bir din* şeklinde tanımlamakta ve şunları söylemektedir: “Anadolu Alevîliği bilge olarak karşımıza çıkan bir eren felsefesidir, bu anlamda vahiy dışı felsefî bir dindir; Alevîlik Ortodoks dinin özü olan vahyin yerine aklı koymuş, bunun yerine düşünme ve akıl yürütme üzerine yapılan felsefeyi yerleştirmiş ve bir bakıma “*bir akıl dini*” yaratmıştır.”⁴² Dinleri peygamberler ve filozoflar tarafından getirilenler olarak iki kısımda ele alan *Bedri Noyan* (1997) ise Bektâşîliği, bir nevi bu iki din anlayışının açıklarını kapayan yeni bir din olarak tanımlamaktadır: “Fakirlerine göre de (Bektâşîlik) bu iki sınıf din vasıflarını bir araya getirmiş, son peygamber ve onun en mütekâmil dinini, İslâmiyet’i esas olarak ele alıp ona insan ruhu ve gönlünden duyuşlarla millî bir düşünüş, anlayış ve inanış katarak mezcetmiş bir *dindir*.”⁴³

Alevî gelenek hakkında ayrı bir din olup olmadığı hususunda yapılan sorgulama ve tartışmalarda doğrudan din olduğu noktasında yukarıda dile getirilenler dışında dolaylı olarak din statüsünü çağrıştıran uygulamaların

39 Hüseyin Özcan, “Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik”, *turkoloji.cu.edu.tr* (Erişim 20 Mayıs 2025); Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 46-51.

40 Frederick William Hasluck, *Anadolu ve Balkanlar’da Bektâşîlik*, çev. Yücel Demirel (İstanbul: Ant Yayınları, 1995), 11, 71-77, 160. Hasluck, çalıştığı bölgedeki eserlerden hareketle bölgenin Hristiyanlığını kanıtlamak kaygısı ile yazıldığı hissini uyandıran eserinde aslında bu noktada çok da tutarlı şeyler söylememektedir. Zira kendisinin çalışmasında Bektâşîliği bir İslâm tarikatı olarak nitelendirdiği de görülmektedir. Bu konuda ayrıca bk. Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektâşîlik* (İstanbul: Yeni Boyut, 1997), 26.

41 Anton Jozef Dierl, *Anadolu Alevîliği*, çev. Fahrettin Yiğit (İstanbul: Ant Yayınları, 1991), 12, 42.

42 Esat Korkmaz, *Anadolu Alevîliği* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2000), 5, 10, 16-27.

43 Bedri Noyan, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir* (Ankara: Ant Yayınları, 1995), 3. Noyan’ın aynı eserinin 45. sayfasında Bektâşîliği bir mezhep olarak tanımlaması aslında burada kastetmeye çalıştığı şeyin müstakil bir din şeklinde değil de bir dini anlayış olarak anlaşılmasının daha doğru olacağını göstermektedir.

da göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır. Bu hususların başında Avrupa ülkeleri tarafından İslâm din derslerinin yanında Alevîlik din dersi verilmesi uygulamalarının geldiğinde şüphe yoktur. Bilindiği üzere 2002 yılında Berlin’de Alevîlik dini bir cemaat olarak kabul edilmiş ve din dersi verilebilme yetkisi kazanmıştır.⁴⁴ Daha sonraki yıllarda da farklı eyaletlerde bu tanınma devam etmiştir. En son 2020 yılında Alevîlerin bağımsız bir dini cemaat olarak kiliseler ile aynı düzeyde tanınması,⁴⁵ geleneğin din olup olmadığı hakkındaki tartışmalara değişik bir boyut kazandırmıştır. Bu konuda göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus, özellikle göç ve şehirleşme olgusuna bağlı olarak öncelikle şehirlerde sonra da kasaba ve köylerde kurulan cemevlerinin statüsü hakkında yürütülen tartışmalardır. Nitekim söz konusu tartışmaların önemli bir ayağını oluşturan TBMM soru önergelerinde dahi pek çok örneğine rastlanan cemevlerinin çoğunlukla cami, kilise ve havra ile birlikte ele alınıp yanlış bir şekilde mukayese edilmesinin bu konuda toplumda var olan sorgulamaları tetiklemiş olacağını değerlendirmek zor değildir.⁴⁶ Bu konuda sorulara da yansıyan ve gelenek mensuplarının İslâm’ın temel ibadetleriyle ilgili tutumlarını dikkate alarak yapılan bazı değerlendirmelerin yazılı-sözlü beyanlarla dile getirilmesinin de bu konuda etkili olduğu görülmektedir. Nitekim gerek bazı ideolojik yaklaşımlar gerek olay ve olguların ilgili alanların metodik verileriyle ele alınmamasından kaynaklı olarak Alevî geleneğin İslâm dini ile irtibatı olmadığını savunan gelenek içinden ve dışından kişiler “İslâm dinine mensup olan bir kişi ile farklı bir dine inanan arasındaki en büyük ayırt edici özellik; İslâm’ın şartları olarak bilinen namaz, oruç, zekât, hac ibadetlerini yerine getirmektir. Buna karşılık Alevîliğin kendine özgü sistemi ve inanç pratikleri bulunmaktadır.” şeklinde bazı eksik, yanlış ve yanlış açıklamalarının bu konuda dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.⁴⁷

Bu bağlamda birkaç ana hususa değinmekte fayda vardır. Öncelikle gelenek mensupları tarafından özellikle Alevîliğin geleneksel yapısını esas alarak kaleme alınan eserlere bakıldığında kendilerini İslâm’ın içinde kabul

44 Ina Wunn, *Muslimische Gruppierungen in Deutschland: Ein Handbuch* ed. Ina Wunn et al (Stuttgart: Kohlhammer, 2007).

45 Zeynep Arslan, “Alevî Diasporası ve ‘resmi din olarak Alevîlikte çoklu kimlik’”, *Göç Dergisi* 4/2 (2017), 153-184; bk. Mahmut Mazlum, “Almanya’da Türkler, Dini Tanıma ve Alevîlerin Bir Dini Cemaat Olarak Tanınması”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 111 (16 Eylül 2024), 14.

46 Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevine Alevî Nitelemeli Ocak ve Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: Nobel, 2024), 173-174; Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 67-113.

47 Mehmet Yazıcı, *Alevîlik Alevî Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2011), 63-64; Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 11-22.

ettikleri görülmektedir.⁴⁸ Bu durumu yapılan alan araştırmaları verileri de teyit etmektedir. Nitekim alanda yürütülen çalışmaların verilerine göre görüşme yapılan kişiler kendilerinin din olarak İslâm'ı kabul ettiklerini ifade etmektedir.⁴⁹ Burada ayrıca gelenek içerisinde hem edep-erkânı yürüten hem geleneğin aktarımı hususunda önemli bir konuma sahip olan dedelerin Alevîliği İslâm içerisinde ve hatta İslâm'ın özü olduğunu açıkça ve ısrarla ifade ettikleri hususu önemle vurgulanmalıdır.⁵⁰

Temel ibadetler konusunda uygulamalarda ocaklar ve ocak mensupları arasında tutum farklılıkları olsa da İslâm'ın temel ibadetlerinden bahseden geleneğe ait hemen hemen bütün kaynaklarda söz konusu ibadetlerin kabul edilip yerine getirilmesinin gereğinden bahsedildiği bilinmektedir.⁵¹ Nitekim Alevî geleneğe ait makâlât, *vilâyetnâme*, *menâkıbnâme* türü eserler ile deyiş/ nefeslere bakıldığında geleneğin İslâm içerisinde olduğu gayet net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Söz gelimi buyruk adıyla yayımlanan kimi eserlerde yer alan İslâm'ın iman esaslarına ve ibadetlerine olan vurgu bu hususta herhangi bir farklı tartışmaya mahal bırakmamaktadır.⁵²

Ayrıca Alevî gelenek içerisindeki ibadet hayatı bağlamında sazlı-sözlü yerine getirilen erkânın varlığı nedeniyle geleneğin ayrı bir dinmiş gibi algılanması ya da gösterilmeye çalışılması hususunda da son derece ihtiyatlı olmak gerektiği aşîkârdır. Bu bağlamda Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplarda icra edilen başta tevhid/zikir ibadeti olmak üzere âdâb ve erkânın, tıpkı tasavvuf içerisinde yer alan diğer ekoller ya da tarikatların icra ettikleri âdâb-erkânla eş değer konumda olduğunu unutmamak gerekir.⁵³

Bu itibarla söz konusu tartışmada vatandaşları bilgilendirmekle yükümlü kurumların bahsedilen çerçeveyi esas alarak bir bilgilendirme yapmasının son derece önemli olduğu görülmektedir.

48 Baki Öz, *Alevîlik Tarihinden İzler* (İstanbul: Can Yayınları, 1997), 104; Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 171; Ali Kirazlı, *Ben Bir Alevîyim* (Çorum: Aşura, 1994), 191.

49 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 56.

50 Özcan, "Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik".

51 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 299-337.

52 Hakkı Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektaşî) Erkanları* (İstanbul: Saygı Yayınları, 1996), 66, 97-98; Fuat Bozkurt, *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* (Salon Yayınları, 2018), 39, 189; İlyas Üzümlü, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik* (İstanbul: Horasan Yayınları, 2004), 24-29. Burada Fiğlalî'nin şu ifadelerine yer vermek olayın farklı boyutlarını göstermek açısından uygun olacaktır: "Türkiye'de ki Alevî zümreler iman esaslarına gönülden inanmaktadırlar ve sağlam bir iman duygusuna sahiptirler. Ancak bu duygunun, bilgiye dönüşmesinde İslâm'ın tespit ettiği çerçevenin dışına çıkan birtakım serbest yorumlar bulunmaktadır." Ethem Ruhi Fiğlalî, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1990.), 278.

53 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 48-49; İlyas Üzümlü, "Alevîlerin Câferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Câferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", *İslâmîyât* 6/3 (2003), 128.

1.1.4. Alevî Gelenek ve Mezhep İlişkisine Dair Sorular

Alevî gelenek ve mezhep ilişkisiyle ilgili Din İşleri Yüksek Kuruluna toplam 37 soru ulaşmıştır. Gönderilen soruların konu başlıkları mezhepler, akaid, dinler, aile hayatı ve kurban olarak belirlenmiştir. Bir tanesi Almanya'dan gönderilmekle beraber diğer 36 soru yurtiçi kaynaklıdır. 32 büyükşehirlerden ve 4 tane de farklı şehirlerden gönderilen soruların cinsiyet dağılımı 24 erkek ve 13 kadın şeklindedir.

Konuyla ilgili gönderilen sorulara genel olarak bakıldığında birkaç yönden konunun Kurula taşındığı görülmektedir. Bunlardan ilki ve yoğunluklu olanı *“Alevîlik mezhep midir?”*, *“Alevîlik geçerli bir mezhep mi?”*, *“Alevîlik hangi mezhebe giriyor?”* ifadeleriyle geleneğin mezhebi bir yönünün olup olmadığının öğrenilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak Alevî geleneğin mezhep olduğu kabulüyle hareket edilerek sorular sorulduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bir taraftan Alevî geleneğin başka mezhepler ile arasındaki ilişkisi ya da farkları, mezhep olarak hak ya da batıl mı olduğu konu edilmiştir. Diğer taraftan evlilik ya da başka sebeplerden kaynaklı mezhep değiştirme hususuna odaklı sorular söz konusudur. Bu bağlamdaki sorularda *“Alevîlik mezhebine geçmek istiyorum, mezhep olarak kendimi Alevîliğe yakın hissediyorum, bunun bir sakıncası var mı? Sünnî mezhebe sahip bir kişi Alevî mezhebine geçmek isterse ve geçerse dinen doğruluğu nedir? Ben Alevî bir aileden geliyorum, ama inanç olarak Hanefî mezhebini benimsiyorum. Hanefî mezhebine göre yaşamamda veya Hanefî mezhebine geçmemde bir sakınca var mı? Ben Alevî kökenli bir Sünnî'yim. Benim sorum Alevîlikten Sünnîliğe veya Sünnîlikten Alevîliğe resmi bir geçiş var mı? Yoksa ikisi de Müslüman dinine ait olduğu için resmi bir geçiş yok mu ve ben herhangi bir Sünnî mi sayılırım? Alevîlikten Hanefîliğe geçmek için ne yapmak gerekir?”* gibi ifadeler yer almaktadır. Üçüncü olarak Alevî gelenek ya da mensuplarının dinimizde hangi mezhebe dâhil oldukları hususu öğrenilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda kısmen işaret edildiği üzere Alevî geleneğin din olarak değerlendirilmesinin yanı sıra *mezhep* şeklinde de tanımlandığı ve hatta ilginç bir biçimde aynı kişiler tarafından hem din hem mezhep olarak nitelendiği dikkat çekmektedir. Din ve mezhebin aynı şeyler olmadığı bilindiği halde Alevî geleneğin hem din hem mezhep olarak görülmesinde daha çok bu konuları ele alanların belli bir usûl ve çerçeveden yoksun bir şekilde kanaatlerini dile getirmelerinin asıl etken olduğu düşünülebilir.⁵⁴ Nitekim yukarıda Bektâşîliği “din” olarak kabul eden *Noyan*’ın aynı eserinde yine Bektâşîliği “*mezhep*” olarak tanımlaması ilgi çekicidir. *Noyan* şöyle demektedir: “Bektâşîlik, müstakil bir mezheptir. Türk’ün din anlayışıdır. Mezhep, dinde ‘amel’ tarafıdır. Bir

54 Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 57-60.

Müslüman hangi mezhebe bağlı olursa olsun, elbette yine Müslümandır. Bektâşî de Alevî de on sekiz yaşına gelince toplum huzurunda söz verip yaşayışını belirli bir ahlak düzeni içinde geçirmeye yemin eder.”⁵⁵

Bektâşîlik ve Alevîliği (Kızılbaşlık) birbirinden farklı gören *Gölpınarlı* da Bektâşîliği bâtinî bir tarikat⁵⁶ olarak tanımlarken Kızılbaşlığın daha çok bir din, bir mezhep niteliği taşıdığını ifade etmektedir.⁵⁷ Şehir Bektâşîsi ve Köy Bektâşîsi şeklindeki ayrımı benimsediği anlaşılan *Besim Atalay* ise aslında Bektâşîliğin başka tarikatlar gibi herhangi bir tarikat ve her tarikat gibi batınî bir yapısı olduğunu; gerçekte Anadolu Bektâşîleri’nin (Alevîler) Caferî mezhebe mensubiyetlerini açıktan açığa söyleyerek mezhepte Caferî, tarikatta Bektâşî ve Alevî bulunduklarını itiraf ettiklerini; aslında Bektâşîliğin aslî bir tarikat olmayıp bir çok tarikat ve mezhebin düşüncesinin karışımından ibaret bir sentez içeriği dolayısıyla ona bir tarikat gözüyle değil, bir mezhep olduğu görüşüyle bakmanın gerekli olduğunu dile getirmektedir.⁵⁸ Farklı alanlarda gelenek içinden ve dışından farklı kişilerin serdettikleri bu karmaşık görüşlerin vatandaşlar nezdinde de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Konunun İslâm Mezhepleri Tarihi disiplininin ortaya koyduğu ilkeler ve alanda konu hakkında yaptıkları çalışmalar doğrultusunda ele alınmasının sağlıklı değerlendirmeler adına son derece önemli olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere gidilen yol, benimsenen görüş anlamlarına gelen mezhep kelimesi, terim anlamıyla farklı disiplinlerde kendi metodik yaklaşımlarıyla tanımlanmıştır. Meselâ fıkıh alanında mezhep “dinin aslı veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” şeklinde tanımlanabilmektedir.⁵⁹ İslâm Mezhepleri Tarihi alanında ise mezhep kavramı “İslâm tarihinde ‘beşerî ve toplumsal oluşumlar’ olarak sosyal, siyasî, teolojik ve ekonomik sebeplerle ortaya çıkan, belli fikirler ve şahıslar etrafında oluşan siyasî, itikadî veya fikhî-amelî zümreleşmeler ya da düşünce ekollerini

55 Noyan, *Bektâşîlik Alevîlik*, 45. Aslında Noyan’ın bu konuda tutarsız olduğu anlaşılmaktadır. Zira kitabın 11. sayfasında da yönetme tarzı dışındaki konularda Bektâşîler ile aynı olan Alevîlerin “Caferî mezhebli” olduklarını ifade etmektedir. Noyan kendisi ile yapılan bir mülâkatta ise Bektâşîlik ve Alevîliğin tarikat olmadığını; bilakis her ikisinin de mezhep olduğunu söylemektedir. Bk. Cemal Şener, *Yaşayan Alevîlik* (İstanbul: Ant Yayınları, 1996), 31.

56 Abdülbâki Gölpınarlı, *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016), 270. Gölpınarlı burada ayrıca Bektâşîliğin mezhep olarak Caferîliği benimsediğini, ancak Caferîlik ile ilgisinin kuru bir iddiadan ileriye geçemediğini ifade etmektedir.

57 Abdülbâki Gölpınarlı, “Kızılbaş”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977), 6/790.

58 Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, Osmanlıca’dan çeviri: Vedat Atilla (İstanbul: Ant Yayınları, 1991), 13-19, 23.

59 İlyas Üzümlü, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vâkıfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

ifade etmektedir.⁶⁰ Şehristânî'nin (ö. 548/1153) İslâm dini içerisindeki farklı fikir ve düşünce yapılarının mezhep olarak adlandırılabilmesi için taşıması gerektiğine işaret ettiği hususlardan⁶¹ hareketle günümüzde İslâm Mezhepleri Tarihi alanında bir olgunun ya da hareketin mezhep olarak isimlendirilmesi için sistemli bir fikir yapısı, yazılı bir edebiyatı, toplumsal alana hitap etmesi, fikhî ve amelî boyutu olması gerektiği dile getirilmektedir.⁶²

Söz konusu unsurlar dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapıldığında ocaktan ocağa farklılıklar bulunmakla birlikte Alevî geleneğe rengini veren ana kavram ve olgular üzerinden bir değerlendirme yapıldığında geleneğin mezhebi vasfından ziyade tasavvuf karakteri ön plana çıkmaktadır. Zira geleneğin ana sistemi Hakk, Muhammed, Ali anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış tasavvuftaki uluhiyyet, nübüvvet, velâyet anlayışına tekabül etmektedir. Geleneğin insan-ı kâmil yetiştirmek için esas kabul ettiği ilkeler dört kapı kırk makam sistemi üzerinden kurgulanmıştır. Temel ahlak anlayışı de “edeb yâ Hû” ifadesinin açılımı olarak eline, diline, beline sahip olmak ilkesi üzerinden anlamlandırılmıştır. Ana unsuru tevhid çekmek olmak üzere miraçlama, semah, kurban vb. hizmetler üzerinden icra edilen cem erkânları bir zikir merasimidir. Alevî geleneğe mensup ocakların âdâb-erkânına dair makâlât, vilâyetnâmeler, menâkıbnâmeler, risâleler vb. eserler tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı bağlamında kaleme alınan eserlerdir. Gelenekte toplumsal yapı ocak sistemine dayanıp ocaktaki insan unsuru dedegân (dede aileleri) ve tâlibân (talip ya da mürid aileleri) şeklinde aralarında geçişkenlik olmayan bir sisteme dayanmış olsa da gerek ocaklar arasındaki hiyerarşiyi ifade eden mürşid, pir, rehber ocakları şeklindeki isimlendirme gerek mürşid, pir, rehber, dede, talip, sofu, zakir gibi isimlendirmeler geleneğin tasavvuf ve tarikat hayatı karakterini açıkça ortaya koymaktadır.⁶³

60 Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri* (İstanbul: 1993), 15; Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 10-11; M. Ali Büyükkara, “Mezhepler Tarihine Giriş”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 3; Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdî İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 15-17.

61 Muhammed Abdülkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal/İslâm Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 14-15.

62 Kutlu, “Aleviliğin Dinî Statüsü”, 36-38; Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 33-34.

63 Dalkıran, “Alevî Kimliği”, 95-117; Doğan Kaplan, “Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I- 28-30 Ekim* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005), 245-246; Kutlu, “Aleviliğin Dinî Statüsü” 31-54; Sarıkaya, “Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine”, 9-23; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevileri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 30-34; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 62-70.

Gerek kamuoyunda yazılıp çizilen çerçeve gerek Kurula gelen sorulardaki çelişkili tasavvurlar dikkate alındığında Alevî geleneğin bir mezhep olmadığı, mezhebi yönünün bulunmadığı; aksine geleneğin tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı uygulamalarının hâkim olduğu bir yapı özelliği taşıdığı hususunu merkeze alan bir bilgilendirmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.1.5. Alevî Gelenek ve Farklı Anlayışlar Arasındaki İlişki Hakkındaki Sorular

Alevîlik ve farklı anlayışlar arasındaki ilişki konusunda Kurula 19 soru ulaşımıştır. Bunların 18'i yurtiçi 1 tanesi yurtdışı kaynaklıdır. İlgili sorular konu başlığı olarak mezhepler, akaid, tasavvuf başlıklarında yöneltilmiştir. 12'si büyükşehirlerden ve 6'sı illerden gönderilen soruların 12'si erkekler 7'si kadınlar tarafından gönderilmiştir.

Kurula ulaşan ve bu başlık altında incelenen sorularda daha çok Alevî gelenek ile Şîilik/Caferîlik ve Sünnîlik arasındaki bağlantı ve farkların ne olduğu hususunun gündeme taşındığı görülmektedir. Bu başlık altında ele alınan sorularda daha çok Alevî geleneğin Şîilik/Caferîlik ile irtibatının olup olmadığı ya da irtibatın keyfiyetinin sorgulandığı anlaşılmaktadır. Nitekim *“Alevîlik ve Şîilik aynı inanç sistemi mi? Alevîlik Şîilik aynı şey midir? Alevîler de Şîî mi? Câferîlik ve Alevîlik aynı mıdır? Câferîler Alevî mi?”* türü sorular konunun çerçevesini belirlemektedir. Bu kısımda yer verilen *“Sünnîlik ve Alevîlik, Alevîlik ve Şîa'nın bağlantısı nedir? Sünnîlik, Alevîlik ve Şîilik arasında farklar ve benzerlikler nelerdir? Alevîliğin Sünnîlikten farkı nedir? Müslümanlar neden Alevî-Sünnî diye ayrılmışlardır? Kişi Alevîliği ya da Sünnîliği kabul etmek durumunda mıdır? Alevîlik-Hanefîlik arasında bir ilişki var mıdır? Alevîlikten Hanefîliğe ya da Hanefîlikten Alevîliğe geçiş mümkün mü?”* gibi sorularda ayrıca Alevî geleneğin Sünnîlik ile durumunun merak edildiği açıkça görülmektedir.

Alevî geleneğin Şîilik (Anadolu ve yakın coğrafyası açısından İmâmiyye ya İsnâaşeriyye Şîiliği olması gerektiği açıktır.) ve İmâmiyye Şîiliğinin fikhî mezhebi olan Caferîlik ile karşılaştırılması, özdeşleştirilmesi ya da aynı evrende görülmesi yanlış, gerek akademik gerek siyasî hayatta gerekse bürokratik işlemlerde sıkça rastlanan bir durumdur. Buna en güzel örnek ülkemizde düzenlenen Muharrem etkinlikleridir. Muharrem ayı ve bu ayda yerine getirilen dini sosyokültürel hayata dair hemen hemen bütün uygulamalar birbirinden farklı olmasına rağmen Alevî geleneğin İmâmiyye Şîası/Caferîlik ile aynı imiş gibi hareket edildiği görülmektedir.⁶⁴ Bu yanlış algıya farklı sebeplerin yol açtığı

64 “Özcan Güngör, “Alevîliğin Caferîlikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 83-109; Cenksu Üçer, “Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015), 45-76; *Caferî Sadık Buyruğu*, 60.

muhakkak olmakla birlikte ikisinin daha ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilkinin Alevî gelenek içerisinde yer alan ve sıkça vurgulanan Hz. Ali, Ehlibeyt, On İki İmam, tevella-teberra gibi kavram ve sembollerin olduğu görülmektedir. İkincisi ise gelenek mensuplarının kendilerinin Caferî mezhebine mensup olduklarını söylemeleridir.⁶⁵

Fakat Alevî geleneğin kaynaklarına bakıldığında Şiîliğe ait ana inanç esaslarına dair atıflara rastlanmadığı görülmektedir.⁶⁶ İki olgu mukayeseli bir biçimde incelendiğinde Alevî geleneğin inanç, ibadet âdâb ve erkân konusunda İmâmîyye Şiîliği/Câferîlik ile ayrıldığı pek çok noktanın olduğu tespit edilmiştir.⁶⁷ Burada dikkate alınması gereken en önemli hususun Alevîlikte Şiî İmâmî/Câferî unsurlarla benzeşen hususların kendi ana tasavvuf karakteri içerisine adapte edilerek yorumlanmış olduğu gerçeğidir.⁶⁸ Genel olarak bakıldığında aralarındaki ortaklığın Hz. Ali'ye olan sevgi, saygı ve bağlılık olduğu görülmektedir.⁶⁹ Gerek geleneğe ait yazılı kaynaklar gerek gelenek açısından oldukça önemli deyiş/nefesler gerekse alan araştırmalarındaki kayıtlar itikadî konularda İmâmîyye Şiîliğinden ziyade Hanefî-Mâtûrîdî telakkîlerin daha ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Amentü'nün esas kabul edilmesi,⁷⁰ bu çerçevede kimilerince "hayır ve şerrin Allah'tan olduğunun kabul edilmesi,⁷¹ imanın 'kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr' şeklinde tanımı, Allah'ın sıfatları arasında 'tekvin'in sıralanması; 'ümitle korku arasında bir tutum içerisinde olmanın' esas kabul edilmesi,⁷² "didar görme" "Hakk didarı görmek" veya "Hakk cemalini görmek" gibi ifadelerle Allah'ın ahirette görüleceğinin kabul edilmesi⁷³ itikadî konulardaki fiilî durum hakkında zikredilebilecek birkaç ana husustur.

65 Özcan Güngör, "Yolda Caferî" Olmanın Sosyolojik Anlamı: Alevîlik Caferîlik İlişkisi, *Türkoloji Araştırmaları* 7/4 (2012), 1939-1959; Üzümlü, "Alevîlerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 132-150; Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik yazıları: Alevîliğin yazılı kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 35-65.

66 İlyas Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik* (İsam Yayınları, 2018), 127; Özcan Güngör, *Araştırmadaki Kimlik "Alevîlik/Bektaşîlik"* (Ankara: Akasya Yayınları, 2007), 177-199.

67 Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik yazıları: Alevîliğin yazılı kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*, 42-82.

68 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* 95-109.

69 Güngör, "Alevîliğin Câferîlikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi", 104-105.

70 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 228; Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınları, 2008), 126.

71 Beypazarı Alevîlerindeki telakkîler için bk. Güngör, *Alevîlik/Bektaşîlik*, 200. Farklı telakkîler için bk. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 291-292, Mehmet Atalan, *Vîrânî Baba'nın Fakr-nâmesi'nde Dinî Unsurlar* (İstanbul: TBBD Yayınları, 2012), 178.

72 Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, 39-46; Teber, *Erkânâmeler*, 126-129.

73 *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, haz. Adil Ali Atalay (İstanbul: Can Yayınları, 1998), 60; *Şeyh Safî Buyruğu*, 61; Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hataî, Yaşamı ve Yapıtları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001), 99-100; Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri* (İstanbul: Özgür Yayınları,

Alevî geleneğe mensup kişilerin mezheplerinin Caferîlik olduğuna dair dile getirdikleri hususlara gelince bu konuda da gerek kaynaklar gerek alan araştırmalarındaki verili bilgilerle bir değerlendirme yapılması kaçınılmazdır. Gerek geleneğe ait temel kaynaklar gerek deyiş/nefesler gerekse alan araştırma verilerine bakıldığında Alevî gelenekte tarihsel süreçte Hanefî-Mâtürîdî kültür çerçevesi merkezli bulunulan coğrafyadan kaynaklı olarak daha çok Hanefî uygulamaların ön planda olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Nitekim Erkânâmelerde Edille-i Şer'îyyenin 'Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas' şeklinde sıralanması, abdestin farzlarının dört olarak kabul edilip Hanefî usulde anlatılması ve abdestte başın dörtte bir oranında meshedileceği hükmü; namaz vakitleri ve rekatlarının ele alınışı –ki buna göre günlük namazlar toplam kırk rekattır: Bunların on yedisi farz; üçü vacip (vitir), on ikisi sünnet-i müekkeke, sekizi de sünnet-i gayr-i müekkeke,⁷⁵ aynı şekilde Cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarının da Hanefî çerçevede ele alınması –sözgelimi, Cuma imâmının bizzat padişah tarafından görevlendirilmesi, imâmdan başka en az üç kişinin bulunması ve cumanın; dördü ilk sünnet, ikisi farz, dördü son sünnet, dördü zuhr-i ahîr, ikisi vakit sünneti ve ikisi de şerh üzerine kılınan kaza ve mukabelesi olmak üzere yer alması-; bayram namazlarının vacip namaz olarak kabul edilmesi, cenaze namazı kılınışında da 've celle senâûk' ile beraber Sübhâneke'nin okunmasının esas olarak kabul edilmesi, Alevî geleneğe ait kaynaklarda Hanefî uygulamaları ve kabulü göstermesi açısından zikredilebilecek hususlardır.⁷⁶ Ayrıca abdestte ayakları yıkama, namazda elleri bağlama, secdede mühür kullanmama, mut'a nikahını kabul etmeme vb. örnekleri çoğaltılabilecek pek çok konuda Alevîler, Hanefî içtihadlara göre amel etmekte, bu bağlamda Caferî fikhî ile bir ilgileri bulunmamaktadır.⁷⁷ Nitekim Tokat bölgesinde kendileriyle mülâkat yapılan Dedelerin de uygulamalar ile ilgili anlattıkları hususları Hanefî fikhına uygun olarak dile getirdikleri tespit edilmiştir.⁷⁸ Kaygusuz Abdal'ın gerek itikadî

1989), 181, 241, 376; İbrahim Arslanoğlu, *Kul Himmet* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 38-39; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 96-109.

74 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 54-55; Ahmet Taşgın, *Türkmen Alevîler- Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2006), 48; Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları: Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*, 48-52; Üzümlü, "Alevîlerin Câferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Câferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 132-150.

75 Bazı Erkânâme nüshalarında iki rekatlı namazların kılınışında rükû ve secdelerde getirilecek tesbihatlara "ve bihamdihî" ifadesinin eklenmesi ya da kunut duaları hakkında Caferî mezhebindeki uygulamaların bazı benzerlikler görülse de süreç içerisinde daha sonra metinlere eklendiği hakkında bk. Teber, *Erkânâmelerde Mezhebi Unsurlar*, 159.

76 Teber, *Erkânâmelerde Mezhebi Unsurlar*, 125-134; Bazı eserlerdeki Hanefî uygulamalara dair vurgular hakkında ayrıca bk. Atalan, *Vîrânî Baba Fakr-nâmesi*, 180-183.

77 Üzümlü, "Alevîlik-Câferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 149; Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik-Bektaşîlik* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 44, 116-117; Güngör, *Alevîlik/Bektaşîlik*, 153.

78 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 310-325.

gerek amelî konularda yukarıdaki çerçeveyi teyit eden ve 32 farza değinen dörtlükleri fiilî durumu açıkça gözler önüne sermektedir.⁷⁹

Uygulamadaki bu farklılığı ve fiilî durumu görenler de Alevî nitelemeli grupların, itikadî ve amelî alanda Caferî mezhebinin prensipleri ile bir ilgisinin olmadığını dile getirmişlerdir.⁸⁰ Bu durumda yazılı kaynaklarda İmâm Cafer'in fikhî görüşlerine yer vermeden "Mezhebim Caferîdir", "İmâm Cafer mezhebine uyarız", "Mezhebim sorarsan derler Caferî" gibi ifadeleri ile ikrâr, nikah, telkin vb. uygulama ve dualarda Alevîler tarafından dile getirilen "mezhepte Caferî" oldukları hususunun, itikadî-siyasî ve fikhî bir mezhebin ifadesi olarak algılanamayacağı açıktır. Böyle bir kullanım içi boşaltılmış ve lafzî, daha doğrusu sembolik bir mahiyet arz etmektedir.⁸¹ Bununla birlikte bu tür ifadelerde gelenekte dedelerin kendi soylarını genellikle Cafer-i Sadık'ın da içinde bulunduğu On İki İmâm'dan birine dayandırmaları ve Ehl-i beyt vurgularıyla alakalı tarikat ve soy bağlarını ifade eden bir kullanım olması durumu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Konunun Alevîlik Sünnîlik ilişkisi bağlamında sorulara taşınması hususuna gelince şu hususlara işaret edilmesi yerinde olacaktır. Dünyada ve ülkemizde yaşanan kimlik politikaları bağlamında da Alevîlik konusunun yakın zamanlarda daha çok Alevîlik-Sünnîlik kıyası üzerine kurgulanarak tartışıldığı bilinmektedir. Ancak Alevîlik ile Sünnîliğin mukayese edilebilir türdeşler olmadıkları açıktır. Alevîliğin tasavvuf düşüncesi ve hayatının söz konusu olduğu bir yapı olduğu görülmektedir. Sünnîlik ise içinde Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfîlik, Hanbelîlik, Evzâîlik gibi fikhî; Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik gibi itikadî mezhepleri barındıran bir çerçeve anlayıştır. İslâm Mezhepleri Tarihinin metodik bilgisine göre Sünnîliğin mukayese edilebilir türdeşi Şîîliktir. Alevî gelenek ise yukarıda da görüldüğü üzere Şîî değildir.⁸² Her ne kadar Şîîlik de dahil farklı mezhebî tezahürler görülebilse de Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda -Çorum Ehl-i Beyt

79 İsmail Özmen, "Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi", *TC. Kültür Bakanlığı Yayınları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 241-242.

80 Yusuf Ziya Yörükcan, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklerle yayıma haz. Türhan Yörükcan, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 117; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîîlik* (İstanbul: Der Yayınları, 1997), 183; Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, 64.

81 Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, 63-64; Üzümlü, "Alevîlik-Caferîlik ilişkisi veya ilişkisizliği", 138-139, 143-144, 150.

82 Hasan Onat, "Değişim Sürecinde Alevîlik", *Prof. Dr. Hasan Onat* (Erişim 6 Aralık 2022); a.m.lf. "Kimlik-Teoloji ilişkisi bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle ilgili kimlik tartışmaları üzerine", *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene Melikoff'un Anısına]* 1 (2009), 22-25; Üzümlü, "Alevîlerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik ilişkisi veya ilişkisizliği", 127-150; Üçer, "Alevîliğin Neliği ve Şîîlik (Caferîlik) ile ilişkisinin Çerçevesi", 201-211.

Vakfî çevresi hariç⁸³ gerek itikadî konularda gerek amelî hususlarda daha çok Hanefî-Mâtûrîdî unsurların gözlemlendiği bir gerçeklik söz konusudur.⁸⁴

Bu hususta önemle vurgulanması gereken nokta eğer Alevî gelenek veya mensupları ve Sünnîlik ya da Sünnîler hakkında mutlaka bir kıyaslama yapılması gerekiyorsa, bu kıyasın Alevîler ile Alevîler gibi tasavvuf düşüncesi ve hayatını kabul edip gereklerini yerine getiren Mevlevîlik, Bayramîlik, Kâdirîlik vb. sûfî meşreb ekoller arasında yapılmasının daha yerinde olacağıdır.⁸⁵

Bu itibarla Alevî geleneğin Sünnîlik ve Şîîlik gibi iki ana akım anlayış ya da İmâmîyye Şîîliğinin fıkıh mezhebi Caferîlik ile ilişkisi hususunda öncelikle İslâm Mezhepleri Tarihi olmak üzere İlâhiyat disiplinlerinin metodik yaklaşımlarıyla elde edilen veriler üzerinden bir bilgilendirme yapılması önemli görülmektedir.

1.1.6. Alevî Gelenek ve Hz. Ali İlişkisine Dair Sorular

Alevî gelenek ve Hz. Ali ilişkisi hakkında Kurula gönderilen toplam 10 soru bulunmaktadır. Bunların 2 tanesi Almanya, 8'i yurtiçi kaynaklıdır. İlgili soruların mezhepler, dinler, Hz. Peygamber, akaid ve aile hayatı konu başlıklar altında gönderildiği anlaşılmaktadır. Yurtiçinden 7'si büyükşehir ve 1'i ilden gönderilen soruların 8'i erkekler, 2'si kadınlar tarafından yöneltilmiştir.

Alevî gelenek denildiğinde ilk akla gelen doğal olarak Hz. Ali (40/661) olmaktadır. Alevî gelenek ve Hz. Ali ilişkisine dair soruların genellikle Hz. Ali'nin gelenekteki konumu bağlamında sorulduğu dikkat çekmektedir. *"Hz. Ali Alevî mi? Hz. Ali'nin Alevîlik içerisindeki konumu nedir ve camide öldürülmesinin bir etkisi olarak Alevîlerin şu an camiye gitmemelerine karşı Hz. Ali'nin sorumluluğu nedir? Alevîlikte Hz. Ali'yi temsil eden görselleri kullanmalarının durumu nedir?"* sorularının yanı sıra *"Hz. Ali'nin şehit edilmesi ile Alevîlik arasındaki bağlantı nedir ve Alevîler neden Peygamber Efendimizin yolundan değil de Hz. Ali'nin yolundan gitmektedirler?"* gibi konular merak edilmiştir. Hz. Ali'nin Alevî olup olmadığı ve Hz. Ali'nin Alevîlikle ilgisinin ne olduğu sorular arasındadır. Ayrıca Hz. Ali ile irtibatlı olan Gadir-i hum olayı ve Ehl-i beyt gibi hususlar da soru soranların ilgilendiği hususlar içerisinde yer almaktadır. Hz. Ali konusunda soru soranların konuyu algılamasına bakıldığında, Alevîlik ile irtibatı, Alevî geleneğin doğmasında bir etkisinin olup olmadığı, ayrıca bu geleneğin oluşmasında ve

83 Şaban Banaz, "Çorumlu Caferileşmiş Alevîlerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020), 169-197.

84 Sezgin, *Alevîlik-Bektaşîlik*, 44, 116-117; Üzümlü, "Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 149; Güngör, *Alevîlik/Bektaşîlik*, 153; Teber, *Erkânâmelerde Mezhebi Unsurlar*, 125-134; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 310-325; a.mlf. "Alevîliğin Neliği ve Şîîlik (Caferîlik) ile İlişkisinin Çerçevesi", 221-227. Bazı eserlerdeki Hanefî uygulamalara dair vurgular hakkında ayrıca bk. Atalan, *Vîrânî Baba'nın Fakr-nâmesi'nde Dini Unsurlar*, 180-183.

85 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 468-469.

yayılmasında sorumluluğunun olup olmadığı gibi hususların öğrenilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Hız. Ali İslâm dünyasında dini ve sosyokültürel hayat açısından ilk iman edenlerden (çocuk yaşta iman etmesi ve put(lar)a tapmaması nedeniyle kendisi hakkında kerremellâhu vecheh/Allah yüzünü ak etsin ifadesi yaygın olarak kullanılır) olması, Hız. Peygamber'in yanında yetişmesi, kızı Hız. Fatıma ile evlenmesi, Hız. Peygamber'in neslinin bu evlilikle devam etmesi; hicretteki rolü, Hız. Peygamber'in muâhâтта kendisini kardeş olarak belirlemesi; Bedir, Uhud, Hayber gibi hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılması, buralarda üstün kahramanlıklar göstermesi ve Hız. Peygamber'in sancaktarlığını yapması, Tebük seferinde Hız. Peygamber'in kendisini Medine'de vekil bırakması; Hız. Peygamber'e katiplik (Meselâ Hudeybiye antlaşmasını Hız. Ali yazmıştır.) yanı sıra vahiy katipliği de yapması, Mekke'nin fethinde putları imha etme görevinin kendisine tevdi edilmesi, Hız. Ebu Bekir'in hac emirliği esnasında inen Tevbe suresinin onlara haber verilmesi için Hız. Peygamber tarafından kendisinin görevlendirilmesi, Hız. Peygamber'in vefatında her türlü cenaze hizmeti ile ilgilenmesi kendisine Müslümanlar nezdinde itibar kazandıran önemli hususlar olarak zikredilebilir. Hız. Ali'nin ilk dört halifeden biri olması, Kur'an ve hadis başta olma üzere dini ilimlerdeki derinliği, takva, ihlas, kahramanlık, fedakârlık gibi örnek alınan vasıfları, tasavvuf tarihinde pek çok silsilenin kendisine dayandırılması açısından konumu gibi özellikler dikkate alındığında İslâm tarihi ve Müslümanlar açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır.⁸⁶

Hız. Ali'nin Alevî gelenek açısından da en önemli sembol isimlerden ve merkez motiflerden biri olduğu hususunda şüphe yoktur. Yukarıda sayılan genel vasıfların ve telakkilerin yanı sıra Alevî gelenek açısından Hız. Ali'nin daha ayrıcalıklı bir konumu olduğu malumdur. Alevî gelenekte Hız. Ali'yle ilgili olarak zahir ve batın yönleriyle farklı telakkiler serdedildiği görülmektedir. Hız. Ali'nin zahir yönü itibarıyla yukarıda İslâm dünyasındaki bütün gruplar açısından önemine işaret edilen hususların tamamının Alevî gelenekte de dile getirildiği bilinmektedir. Gelenek açısından Hız. Ali'nin merkezi pozisyonunu ve önemini gösterecek bir iki husus zikretmek yerinde olacaktır. Bunların en başında şüphesiz geleneğin günümüzdeki isimlendirilmesinin bizzat Hız. Ali üzerinden olmasıdır. Nitekim gelenek mensupları Alevîliği İslâm'ın özü olarak

86 Ethem Ruhi Fırlah, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 2/375-378; a.mlf., "Sünnî Tarih ve İlahiyat Geleneğinde Hız. Ali", *Tarihîten Teolojîye İslâm İnançlarında Hız. Ali*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 103-136; İsmet Çetin "Türk Halk Edebiyatında Hız. Ali", *Tarihîten Teolojîye İslâm İnançlarında Hız. Ali*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 193-215; M. Saffet Sarıkaya, "Bektaşî ve Alevîlerde Hız. Ali'nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirilme", *Hazret-i Ali -Sempozyum Bildirileri- 24-25 Ekim 2007* (İzmir: 2009), 55-73.

tanımlamakta ve bir halk etimolojisi olgusu bağlamında Alevî ismini “Ali evi” ifadesinden mülhem “Hz. Peygamber’in Hz. Ali’nin evinde kendisine öğrettiği ve buna göre şekil alan İslâm” şeklinde anlamlandırmaktadır.⁸⁷

Alevî geleneğe mensup bütün ocaklarda sistemin ana esası “Hakk, Muhammed, Ali” ilkesidir. Burada vesileyle birkaç hususa değinmekte fayda vardır. Gelenekte bu üç olguyu ayrı ayrı gören veya Allah ve Muhammed-Ali sistemiyle anlayan ya da her bir olguyu bir gören farklı yaklaşımlar sergilendiği bilinmektedir. Özellikle Muhammed-Ali’yi (Muhammed-Ali nuru) bir gören ya da üç unsuru (üç nurun da bir olması) bir gören yaklaşımlar hakkında tasavvuftaki tecelli ve vahdet-i vücûd telakkîleri ya da batını gruplardaki küllî akıl (nur-ı Muhammedî) ve küllî nefis (nur-ı Ali) veya bu iki telakkîyle beraber asıl olarak üç unsuru ayrı ayrı gören ana yaklaşımla uyuşmayan ve Hz. Ali’yi Allah’ın bedenleşmiş formu olarak görüldüğünü çağrıştıran hususlarda daha detaylı çalışmalar yapmak gerektiği anlaşılmaktadır.⁸⁸ Bununla birlikte geleneğin tasavvufî karakteri ve buna bağlı olarak ocaklardaki fiilî tarikat hayatı uygulamaları dikkate alındığında yukarıdaki telakkîler dahil olmak üzere söz konusu unsurların tasavvuf hayatı bağlamında ele alınmasının yerinde olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim “Hakk, Muhammed, Ali” ilkesinin en genel anlamıyla tasavvuftaki “ulûhiyet, nübüvvet, velâyet” ilkesine tekabül etmesi ve bu kapsamda Hz. Ali’nin velâyet makamının sahibi vasfıyla *evliyânın piri* olarak görülmesi bu durumu teyit etmektedir. Bu durumda hem Muhammed-Ali nuru, hem üç unsurun/nurun manada bir olmaları bağlamında dile getirilen “Ali’ye uyan Muhammed’e uyar” ya da “Ali’ye uyan Muhammed’e; Muhammed’e uyan Allah’a uyar” anlayışının “şeyhe uyan Peygamber’e; Peygamber’e uyan

87 Haydar Kaya, *Alevî Bektaşî Erkânı, Errâd’ı ve Edebiyatı* (İstanbul: Engin Yayıncılık, 1996), 20-21; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik* (İstanbul: Yön Yayıncılık, 1998), 19; Üçer *Geleneksel Alevîlik*, 69-70.

88 Sarıkaya, “Bektaşî ve Alevîlerde Hz. Ali’nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirilme”, 62-68; Cenksu Üçer, “Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkîleri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali”, *Hazret-i Ali Sempozyum Bildirileri*, (2009), 120-139; Doğan Kaplan, “Alevîlikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli”, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar) (7-8 Mart 2009) Adapazarı-Sakarya* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), 1/147-159; Ali Avcu, “Bâtınî Ekolleri Anlamada Anahtar Bir Kavram: Ezille/Gölgeler Nazariyesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2016), 101-135; a.mlf. Ali Avcu, *Horasan-Maveraünnehir’e İsmailîlik* (İstanbul: Marmara Akademî Yayınları, 2018), 269-272; Hulusi Yılmaz, “Geleneksel Alevîlikte Tanrı Algısı ve Gnostik Temelleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/47 (2024), 539-570; İhsan Ünlü, *Alevîlik-Bektaşîlikte Ulûhiyet Anlayışı -Aşık Davut Suları Örneği-* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 72-108; Şükrü Bostancı, *Alevî Nitelemeli Geleneğin Tasavvufî Boyutu -Fikrî Unsurlar Örneğinde-* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 31-46.

Allah’a uyar” şeklindeki tasavvuf hayatında yaygın olan anlayışlarla örtüştüğü dikkate alınmalıdır.⁸⁹

Bu itibarla Hz. Ali’nin gelenekteki konumu hakkında daha çok zahirî Ali ve tasavvuf hayatı formatındaki bilgiler esas alınarak bir bilgilendirmenin yararlı olacağı anlaşılmaktadır.

1.2. Alevî Gelenek ve İbadet Hayatına Dair Sorular

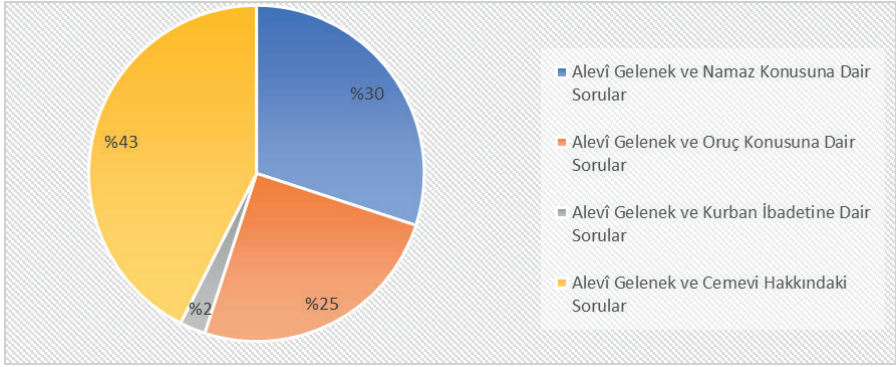
İbadetler, dini hayatın en önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır.⁹⁰ Alevî gelenek ve mensuplarının ibadet hayatı hakkında öteden beri birtakım tartışmalar olduğu muhakkak olmakla birlikte yakın zamanlarda geleneğin kimlik politikaları bağlamında görünürlük kazanıp gündeme taşınması sürecinde gelenek ve ibadet hayatı olgusu da bu tartışmaların bir parçası olmuştur. Bu meyanda yürütülen tartışmaların birkaç başlıkta yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan biri gelenekte İslâm’ın temel ibadetleri hakkındaki durum ve gelenek mensuplarının bu konudaki tutumlarıdır. Diğer geleneksel olarak ocakların yürüttükleri âdâb-erkân ve bunların yerine getirilmesi hususundaki farklılıklardır. Bir diğeri ise göç ve şehirleşme olguları bağlamında özellikle yeni birtakım ideolojik bakışlarla bezenmiş soy olarak ocaklara mensup olan kişilerin gerek İslâm’ın temel ibadetleri gerek geleneğin âdâb ve erkânı hakkındaki çoğunluğu olumsuz düşünce ve tutumlardır.⁹¹ Bu durumun haliyle Din İşleri Yüksek Kuruluna gelen sorulara da yansyacağı varsayımı ile ilgili doküman ibadet hayatına dair unsurlar dikkate alınarak taranıp kendi içinde tasnif edilmiştir.

Alevî gelenek ve ibadet hayatı başlığı altında Alevî gelenek-namaz, Alevî gelenek-oruç, Alevî gelenek-kurban ve cemevi konularında soruların yer aldığı görülmektedir. İbadet hayatı ile ilgili olarak Kurula toplamda 40 soru ulaşımıştır. Bu soruların hepsi yurtiçinden gönderilmiş olup 30’u büyükşehir ve 10 tanesi de ilden gönderilmiştir. Soruların 29 tanesini erkek, 11 tanesini kadın vatandaş göndermiştir. İbadet başlığı altında gelen konuların yüzdelikleri, cinsiyet dağılımı, ülke dağılımı ve şehir yüzdeliği aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

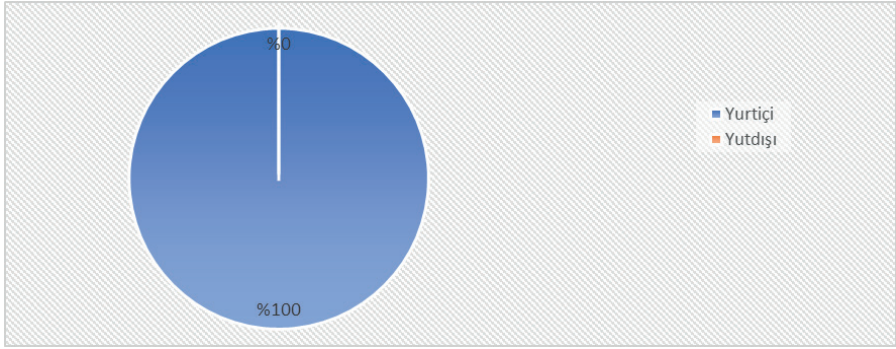
89 Sarıkaya, “Bektaşî ve Alevîlerde Hz. Ali’nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirilme”, 60-68; Üçer, “Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali”, 125-138.

90 Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968), 189-193; Antonia Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 177; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 116-123.

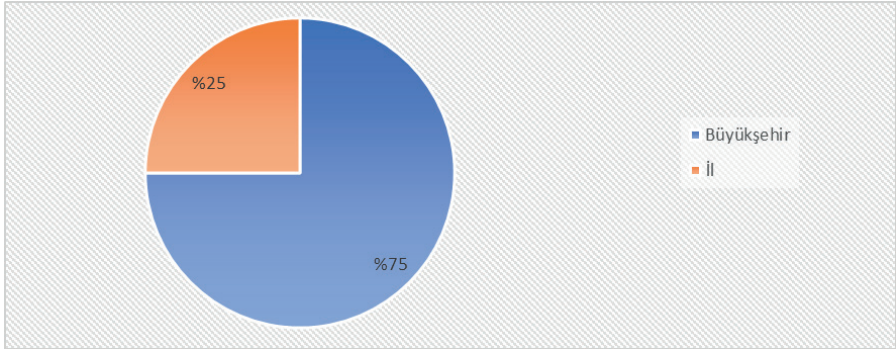
91 Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevîlik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 14-15; Ali Bal-kız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgı Olarak Alevîlik Yazılar* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 125; Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Alevîler”, 110-121; Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 299-337, 415-434.

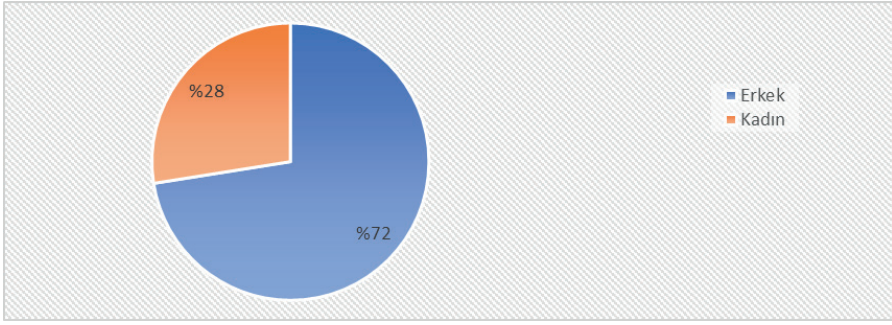
Şekil 9: Alevî Gelenek ve İbadet Hayatına Dair Sorular Konu Dağılımı

Şekil 10: Alevî Gelenek ve İbadet Hayatına Dair Sorular Ülke Dağılımı

Şekil 11: Alevî Gelenek ve İbadet Hayatına Dair Sorular Şehir Dağılımı

Şekil 12: Alevî Gelenek ve İbadet Hayatına Dair Sorular Cinsiyet Dağılımı

1.2.1. Alevî Gelenek ve Namaz Konusuna Dair Sorular

Alevî gelenek ve namaz konusu ile ilgili Din İşleri Yüksek Kuruluna 12 soru ulaşmıştır. Konu başlıkları mezhepler, akaid, namaz, dinler olarak belirlenmiştir. Tüm sorular yurtiçinden olmakla beraber 9 tanesi büyükşehirlerden gönderilmiştir. Bu konuda Kurula 10 erkek, 2 kadın vatandaş soru sormuştur.

Namaz konusuyla ilgili “Hz. Ali camide öldürüldüğü için Alevîlerin namaz kılmadığı doğru mu? Hz. Ali namazda şehit edildi, bizim namazımız kılındı diyorlar, dedikleri doğru mu? Alevî bir kimse, Hanefî bir kimse gibi namaz kılabilir mi? Namazda kendimi çok daha rahat, huzurlu hissediyorum ki namaz kılarken bulduğum huzuru, aldığım zevki dünyada hiçbir şeye değişmem. Tek bildiğim Allah rızası için namaz kılmam. Bu durumda ben kendimi nasıl hissetmeliyim ben Alevî miyim? Hanefî miyim? Alevîlik ile diğer mezhepler arasındaki ibadet açısından farklar nelerdir? Alevîlikte cenaze namazı var mı?” gibi sorular yer almaktadır. Konu hakkında gelen sorulara bakıldığında bunların hem gelenek mensubu kişiler tarafından hem gelenek mensubu olmayanlarca sorulduğu anlaşılmaktadır. Namaz konusunda geçmişten günümüze gelenekle ilgili var olan algı ve tartışmaların sorulara da yansdığı görülmektedir.

Günümüzde yaşanan bazı tartışmalar ve birtakım kişisel tutumlardan hareketle Alevî gelenek içerisinde namaz olmadığı şeklinde çeşitli iddiaların dile getirildiği malumdur. Bahsedilen iddialara karşı geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarına dair eserler ve deyiş/nefeslerde yer alan namazla ilgili kuvvetli vurgular göz önünde bulundurulmalıdır.⁹² Nitekim Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerâmetlerini ele alan *Vilâyetnâme* adlı eserde namaz konusunda birçok vurgu bulunmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerametleri arasında *darı çeçinin*

92 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 308.

üstünde iki rekât namaz kıldığı ifade edilmektedir.⁹³ Bununla beraber sabah namazı,⁹⁴ akşam namazı,⁹⁵ cuma namazı⁹⁶ ve Kâbe’de namaz kıldırma, hatta namaz kılmaktan beyninin hareket eder hale geldiği⁹⁷ konularına değinerek Hacı Bektâş-ı Velî’nin kerametleri dile getirilmiştir.

1960’lı yıllardan sonraki gelişmeler ve yapılan çalışmalar ile buyruk adıyla isimlendirilen farklı eserlerde⁹⁸ namaz hususunda Hz. Peygamber’in iki rekat namaz kılması,⁹⁹ evliyanın dostu sayılabilmek için namaz ve niyazın gerekli olması,¹⁰⁰ şariat *makamında* cemaatle namaz kılmak nasıl sevap ise tarıkatta da mürşid huzurunda cem olup sohbet halkasında oturup günahlara özür dilemenin aynı şekilde sevap olması,¹⁰¹ insanın Allah’a vuslatı/ulaşmak için namaz makamı ile başlayarak naz makamına ulaşması,¹⁰² hak talibine verilen bazı öğütler arasında beş vakit namazı kılmaya da değinilmesi¹⁰³ gibi hususlar yer almaktadır.

Fütüvvetnâmeler’de şeddin dürülmesi, şeddin beşe katlanması gibi ifadeler İslâm’ın beş şartına ve beş vakit namaza hasredilmiş, ayrıca İslâm’ın beş temel üzerine inşa edildiği ve bunlardan birinin namaz olduğundan bahsedilmiş, *dört kapı-kırk makam* ele alınırken *şariat makamının* ilk sıralarında namaz sıralanmış, namazın kazaya bırakılmaması ifade edilmiştir. Namazın ihlasla kılınması gereği “iftitah tekbirinin, güneş ışınları misâli vücudun her zerresine işlemesi gerektiği” gibi çeşitli benzetmelerle anlatılmıştır.¹⁰⁴ Ayrıca *Makâlât ve Buyruk* adıyla yayımlanan eserlerin farklı nüshalarında yine *dört kapı-kırk makam* ele

93 Abdülbâki Gölpinarlı, *Vilâyet-name, Manâkub-ı Hüsnâ Hacı Bektâş-ı Velî* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016), 16.

94 Gölpinarlı, *Vilâyet-name, Manâkub-ı Hüsnâ Hacı Bektâş-ı Velî*, 15,27.

95 Gölpinarlı, *Vilâyet-name, Manâkub-ı Hüsnâ Hacı Bektâş-ı Velî*, 33,56.

96 Gölpinarlı, *Vilâyet-name, Manâkub-ı Hüsnâ Hacı Bektâş-ı Velî*, 67.

97 Gölpinarlı, *Vilâyet-name, Manâkub-ı Hüsnâ Hacı Bektâş-ı Velî*, 8. Konu ile ilgili geçen ifadeler şöyledir “...Bir ibadet yurdunda karar etti. İbadete koyuldu. Riyazattan öyle bir hale geldi ki namazda rükû ettiği zaman, başında, mübarek beyni hareket eder, rükûdan kalkınca yine yerine gelirdi.”

98 Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevine*, 15-23.

99 Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu*, 82.

100 Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu*, 57.

101 Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu*, 51. Namazla ilgili olarak ayrıca bk. Hasan Yüksel- Saim Savaş, *Üvey-silikten Bektaşiliğe Kitab-ı Cebbâr Kulu*, (Sivas: 1999), 22.

102 Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu*, 98.

103 Saygı, *Şeyh Safî Buyruğu*, 66. “El Babüssani Kalellahü Tealâ Akiy Musselâte ve Atüzzekat.” Anlamı şudur: “Siz beş vakit namazı kılınız ve her zaman zikir ve tesbîhle meşgul olunuz. Eğer malınız varsa zekât verin, gıybetten ve masivadan kendinizi koruyun.”

104 M. Saffet Sarıkaya, “Alevîlik ve Bektaşîliğin Ahilikle İlişkisi –Fütüvvetnamelere Göre–”, *İslâmîyat* 6/3 (2003), 116-120.

alınırken şeriat makamında namaza yer verilmesi¹⁰⁵ namazın Alevî geleneğe ait âdâb ve erkân kaynaklarında ele alınışını göstermesi açısından önemlidir.

Aynı çerçevenin deyiş/nefeslerde de muhafaza edildiği görülmektedir. Burada bunlardan birine yer vermek yeterli olacaktır:

“Pir Sultan Abdal’ım deme ölüriim deme

Kıl beş vakit namaz kazaya koma

Sakin bu dünyada kahrım deme

Tenim teneşirde, özüüm sağdadır.”¹⁰⁶

Kaynaklarda yer alan kayıtlar ve kuvvetli vurgulara rağmen beş vakit namazın kılınması konusunda Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar ya da mensupları arasında ocaktan ocağa ya da bölgeden bölgeye bazı farklı uygulamaların ve kabullerin olduğu bilinmektedir. Alevî gelenek mensuplarının beş vakit namazın kılınmaması noktasında Hz. Ali’nin camide öldürülmesinden kaynaklı olarak namazın terk edildiği, Hz. Peygamberin vefatından sonra namazın düzenlenmiş olduğu ve kendilerinin tarikat ehli olmasından kaynaklı olarak namazdan sorumlu olmadıkları (Zira namaz gelenekte şeriat makamının gereklerindendir; gelenek ise kendisini tarikat makamında görmekte ve tarikat makamının gereklerinden sorumlu olduklarını düşünmektedir.¹⁰⁷) gibi bazı gerekçeler dile getirdikleri görülmektedir.¹⁰⁸ Ancak ülkemizde farklı coğrafyalarda yaşayan Alevîlerin namaz konusunda olumlu tutum sergiledikleri de araştırmalarla ortaya konulmuştur. Nitekim Ankara Beypazarı Karaşar Alevîleri ile ilgili

105 Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*, 308-316.

106 Cahit Öztelli, “Pir Sultan Abdal ve Bütün Şiirleri, İstanbul: Özgür Yayın/Dağıtım”, *Bin kabe-den iyirektir Bir gönül ziyareti. (Tunç, 2007: 21), (1989), 329. Konu hakkında Kul Himmet’in deyişinden örnek dörtlükten zikretmek yerinde olacaktır: Arslanoğlu, Kul Himmet, 98-99.*

Küllü günahlarım yere döküldü	(2) Gökten yere indirdiler Burağı
Hak için abdesti aldığım zaman	Hû deyince yakın eyler ırağı
Sağ yanıma iki melek dikildi	Dünyadan ahrete yanar çırağı
Sabah namazını kıldığım zaman	Öğlen namazın kıldığım zaman

(7) Sofunun iyisi beş vaktin kılar	(8) Kul Himmet çağırır ey Hızır İlyas
Anın için dışı nur ile dolar	Silinsin kalbinden kara ile yas
Hak Muhammed Ali yardımcı kılar	Yedi Yasin ile üç dahi İhlas
Yatsı namazını kıldığım zaman	Allah nasip etsin öldüğüm zaman

107 Bölgeden bölgeye farklı uygulamalar görülebile de tarikat erkânı esnasında cem’in başlan-gıcında, tarikat abdesti, tevbe istiğfar, rızalık alma, dua ve düvaz imam okumaktan ibaret bir tarikata giriş bölümünün gelenekte “halka ya da halkacık namazı” şeklinde isimlendirildiği de bilinmektedir. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 314.

108 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 316. Namaz konusundaki olumsuz tutum hakkında göçebe-yarı göçebe hayat şartlarından kaynaklı olanlar dâhil, dile getirilen bazı hususlar hakkında aynı eserini 305-310. sayfalarına bakılabilir.

yapılan araştırmada Alevîlerin %90'nının 'namazı Allah'ın emrettiği bir ibadet olarak kabul ettikleri' görülmektedir. 5 vakit namaz ibadetini yerine getirme hususunda %23'ü her zaman, %21'i çoğu zaman, %38'i ara sıra yanıtını vermiştir.¹⁰⁹ Kütahya'daki Alevî gelenek mensuplarının yaşadıkları köyler hakkında yapılan alan araştırmalarında da Alevîlerin "dedesiyle talibiyle namaz kıldıkları" şeklinde aynı paralelde bilgilere yer verilmektedir.¹¹⁰ Nitekim "dedesiyle talibiyle namaz kıldıkları" hakkında dile getirilen husus, Kütahya'nın Hisarcık ilçesi Şeyh Çakır köyü merkezli yapılan alan araştırmasında ocak mensuplarının uygulamalarıyla teyit edilmiştir. Hatta söz konusu araştırma verilerine göre dedeler seçilirken kendisinin camide veya bir araya gelmiş Müslümanlara imam-hatiplik yapabilirlğine de bakılmaktadır.¹¹¹ Burada zikredilen birkaç örnek toptancı iddialara karşı ihtiyatlı olunması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu durumda konunun kaynaklar merkezinde ele alınması ve Alevî geleneğe mensup kişilerin namaz tutumları üzerinden gelenek hakkında genellemeci bir tavır sergilemenin doğru olmayacağı bağlamında bir yaklaşım ve bilgilendirmenin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Nasıl ki herhangi bir gelenek ya da mezhep mensubunun söz gelimi bir Hanevî kişinin namaz kılmaması Hanevîlikte namazın olmadığı anlamına gelmeyecekse aynı durum Alevî gelenek için de söz konusudur.

1.2.2. Alevî Gelenek ve Oruç Konusuna Dair Sorular

Alevî gelenek ve oruç başlığı hakkında Kurul'a toplamda 10 soru gönderilmiştir. Konu olarak mezhepler, akaid, oruç başlıkları seçilmiştir. Tümü yurtiçi kaynaklı olmakla beraber soruların 7 tanesi büyükşehirlerden gönderilmiştir. Soruların 5 tanesi kadın, 5 tanesi erkek vatandaşlar tarafından ulaştırılmıştır.

Kurula oruç konusunda Alevî gelenekte oruç olup olmadığı, Muharrem orucu ve aşure, Hızır orucu gibi konularda sorular gönderildiği görülmektedir. Söz konusu sorulardan birkaçı tabloyu anlamak adına yeterli olacaktır. "*Alevîler*

109 Güngör, *Alevîlik/Bektaşılık*, 203-216.

110 Gülağ Öz, "Tarih Boyu Alevîliğin Yokedilişi ve Direnenler Kütahya Örneği", (05.11.2018). Bu konuda farklı bölgelerdeki farklı yaklaşımlar, olumlu-olumsuz tutumlar için bk. Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Baskı: 2004; 2.Baskı: 2014), 138-144; Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004), 178-183; A. Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 188-192.

111 Mehmet Saffet Sarıkaya – Mustafa Ceylan, "Şeyh Çakır Sultan Alevî-Bektaşî Ocağı'nın İnançları ve İbadetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018 1/40 (Haziran 2018), 189-192.

namaz kılar mı, oruç tutar mı? Alevîlerin diğerlerinden farkı nedir, neden oruç tutmuyorlar? Aşure denilince Alevî, Alevî denilince aşure akla getirilmeye çalışılmaktadır. Acaba Hazreti Nuh Alevî (!) oldu da benim mi haberim yok? Muharrem orucunda et yemeden, su içmeden oruç tutmak ne zaman ve nasıl, kiminle başlamıştır? On İki İmam orucu Alevîlik yaşayış şekline göre nasıl tutulur? İçecek olarak neler tüketilebilir? Alevîlerin tuttuğu Hızır orucu var mıdır, hükmü nedir?” Sorulan sorular incelendiğinde bunların gerek gelenek içinden gerek dışından kişiler tarafından sorulduğu anlaşılmaktadır.

Soruların çerçevesinin kamuoyundaki genel algıyı yansıtacağı düşüncesiyle Alevî gelenek ve oruç konusunda da kaynaklardaki çerçeveye göz atmakta fayda vardır. Öncelikle oruç ile ilgili Alevî gelenek ya da ocak ve gruplara ait klasik kaynaklardaki vurgunun daha çok Ramazan orucu ile ilgili olduğu ifade edilmelidir. Nitekim Makâlât'ta şeriat kapısının 3. makamı ele alınırken “Üçüncü makam namaz kılmaktır ve zekât vermektir ve oruç tutmaktır...”¹¹² denilmiş, Fuat Bozkurt'un *Buyruk* adıyla hazırladığı eserde şeriat kapısının üçüncü makamında “Üçüncü makam ibadet etmektir. Bu namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermekle yapılır...”¹¹³ ifadelerine yer verilirken bu oruç ile kastedilenin Ramazan orucu olduğu Bisâtî Buyruğunda şöylece kaydedilmiştir: “Kâle Allâhu Teâlâ, Ve sümû şebrekum (*“Aynızda oruç tutunuz”*) buyurmuşdur kim ya'ni bir ay oruc tutun demek olur. İmdi oruc tutan kimsenin cemi'-i a'zası oruc tuta...”¹¹⁴ Alevî gelenek mensupları tarafından günümüzde yazılan eserlerin bir kısmında 30 gün Ramazan orucunun İslâm'ın şartlarından birisi olduğu ve Kur'an'da emredildiğinin dile getirildiği görülmektedir.¹¹⁵

Alevî gelenekte Ramazan orucu hakkında ocaklara, bölgelere ve kişilere göre farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Kaynaklardaki vurgulara ve Ramazan orucu tutan gelenek mensupları olmasına rağmen gelenekte çoğunlukla üzerinde durulan ve tutulan oruç Muharrem orucudur.¹¹⁶ Bu durumda Alevî gelenek mensupları arasında tutulan oruçlar; Muharrem,

112 Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, (Ankara: Seha Neşriyat), 19. Makâlât'ta Şeriat kapısının üçüncü makamda bulunan unsurların Kur'an'dan delillendirilmesi çerçevesinde “*sümû şeb-ra ramazân/ Ramazan ayında oruç tutunuz*” ifadesinin kullanılarak Bakara suresinin 183-185. ayetlerine işaret edildiği görülmektedir.

113 Bozkurt, *Buyruk*, 126.

114 Bisâtî, *Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Abrâr)*, Haz. Ahmet Taşgün, (Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevî Kültür Derneği Yayınları, 2003), 18. Bu konuda ayrıca bk. Seyit Derviş Tür, *Erkânname Alevîliğin İslâm'da Yeri ve Alevî Erkânları* (İstanbul: Can Yayınları, 2002), 121, 137, 202; Yüksel-Savaş, *Kitab-ı Cebbâr Kulu*, 22.

115 Hasan Gülşan, *Anadolu Alevî Müslümanlığı (Paylaşımçı Yargılayıcı Ahlakçı)*. (İstanbul: Can Yayınları, 2001), 97; Mehmet Dışkiran, *İnançta Devrim (Evrensel Çağır)* (İstanbul: Can Yayınları, 1996), 212; Ali Ağa Varlık, *Allah Hedef Can Nokta Alevî-Bektaşilikte Tasavvuf* (İstanbul: Can Yayınları, 1997), 126-127.

116 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 316-317.

Hızır, medet-mürüvvet, 48 Perşembe, adak oruçları ve farklı sayıda tutulan Ramazan orucudur.

Alevî nitelemesiyle isimlendirilen bütün ocak ve gruplarda ocaktan ocağa uygulama farklılıklarına bağlı olarak kiminde dokuz, kiminde on, kiminde ise on iki gün Muharrem orucu tutulmaktadır. Bu orucun genellikle Muharrem ayının 1'inde başlayıp 10'una kadar on gün ya da 12'sine kadar on iki gün, bazen de üç gün öncesinden başlanıp 12'sine kadar toplam on beş gün tutulduğu görülmektedir. Ankara Çubuk'ta Şah Kalender Velî Ocağı mensuplarından bazılarının uyguladığı üzere Muharrem orucunun 1 Muharrem'de başlayıp 9 Muharrem ile beraber dokuz gün tutulup onuncu gününde aşure yapıp bu aşure ile onuncu gün oruçların açılıp yapılan aşurenin dağıtılması şeklinde bazı uygulamaların da olduğu görülmektedir.¹¹⁷

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında bu orucun kaynağı hakkında farkı kabuller bulunmaktadır. Muharrem orucunun Kur'an'da emredilen bir oruç olduğu¹¹⁸ yönünde görüşler bulunmakla birlikte gelenek mensupları arasındaki yaygın kabule göre bu oruç peygamberlerin orucudur. Zira Hz. Âdem'in tevbesinin kabulü için bir gün, Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinde yanmadığı için iki gün, Hz. Nuh'un gemisinin kurtuluşu için iki gün, Hz. Musa'nın Firavun'un şerrinden kurtuluşu için iki gün, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu için bir gün, Hz. Eyyûb'un dertlerine şifa bulması vesilesiyle bir gün, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması vesilesiyle bir gün olmak üzere toplam on gün tutulur.¹¹⁹ Bir diğer görüşe göre ise "Hz. Âdem cennetten atıldığında suçu Muharrem'de affolunmuş ve o da buna karşılık üç gün oruç tutmuştur. Hz. Nuh tufandan bu ayda kurtulmuş ve şükür için üç gün oruç tutmuştur. Hz. İbrahim ateşten bu ayda kurtulmuş, o da üç gün bu ayda oruç tutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanıp hastalıklarından kurtulduklarından dolayı yine bu ayda üç gün oruç tutmuştur. Peygamberlerin tuttıkları bu orucun toplamı on iki yapmaktadır. Dolayısıyla Alevî gelenek mensupları Muharrem orucunu on iki gün olarak tutmaktadır. Diğer bir kabule göre ise bu oruç Hz. Hüseyin'le beraber Ehl-i beyt'in Kerbelâ'da şehit edilmelerinin anısına ve On İki İmam adına matem orucu olarak tutulmaktadır.¹²⁰ Muharrem orucu tutulan günlerde, hiçbir şekilde su içilmez (Ancak ayran, hoşaf, çay gibi sıvılar tüketilebilir.), et ve cennet meyvesi olduğu kabulüne istinaden elma yenmez, soğan kesilmez, aynaya bakılmaz, saç taranmaz, banyo yapılmaz, tıraş olunmaz, hayvan kesilmez,

117 Üçer, Aleviliğin Yanlış Algılanması, 49-50; Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi*, 534-535.

118 Fezr suresinin 2. ayeti delil olarak kullanılmaktadır. Tür, *Erkânname*, 184-189.

119 Tür, *Erkânname*, 184-185.

120 Üçer, "Aleviliğin Yanlış Algılanması", 50.

yaş odun kesilmez, eğlence yapılmaz, düğün, nişan yapılmaz, cinsel ilişkide bulunulmaz ve cem yapılmaz. Ancak son zamanlarda şehirlerde Muharrem orucuyla ilgili taranmama, tıraş olmama, banyo yapmama gibi bazı yasakların kalktığı da ifade edilmelidir.¹²¹ Su içmeme ve et yememe işleminin akşamları oruç açıldıktan sonra olduğu belirtilmeli, bu konuda yanlış anlaşılmalara sebebiyet verilmemelidir.

Alevî gelenek mensupları arasında Ramazan orucu hakkında farklı tutumların sergilendiği görülmektedir. Bu ayda Hz. Ali şehid edildiği,¹²² otuz gün orucu Yezid'in tutturduğu¹²³ gibi gerekçeler öne sürerek çoğunlukla otuz gün Ramazan orucunu tutmayan Alevîler olmakla beraber otuz gün olarak tutanlar da bulunmaktadır. Buna ek olarak Alevîler arasında Ramazan orucunu Kadir gecesinden sonra 3 gün tutanlar olduğu gibi Ramazan'ın 21'inden sonra Hz. Ali'nin şehid edilmesinin yası olarak 9 gün tutanlar ile Ramazan'ın 19-21'inde yine 3 gün tutanlar da bulunmaktadır.¹²⁴

Alevî ocak ve gruplar arasında kimi ocakların tuttukları bir diğer oruç Hızır orucudur. Nitekim Hızır orucunun bütün ocak ve gruplarda tutulmadığı belirtilmelidir.¹²⁵ Bu orucu tutan ocaklarda da tutulan gün sayısında farklılık bulunmaktadır. Nitekim Hızır orucu tutan bazı ocaklar bu orucu üç, bazıları ise yedi gün tutmaktadır. Bu oruca başlama tarihleri de farklıdır. Üç gün tutulmasını kabul edenlerce genelde 1-3 Şubat'ta, yedi gün tutulmasını kabul edenlerce ise 14-21 Şubat'ta tutulmaktadır.¹²⁶ Aslında bu orucun ne zaman tutulacağı Dedeler tarafından ayarlanmaktadır.¹²⁷ Hızır oruçlarında genelde Muharrem'le ilgili yasaklar bulunmamaktadır.¹²⁸ Akşamları cem

121 Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 320-321.

122 Yaman, *Alevilik*, 282.

123 Buna göre Yezid, İbn Ziyad gibi komutanlarına kızarak, bu kızgınlığından dolayı onlara 30 gün oruç tutturmuştur. Bu konuda ayrıca bk. Varlık, *Alevî-Bektaşilikte Tasavvuf*, 127.

124 Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 323,324.

125 “Bütün Alevîler’ce tutulduğu kaydı” Tokat bölgesinde doğrulanmasa da Melikoff bu oruçla ilgili şunları söylemektedir: “Bütün Alevîler’ce tutulan önemli bir oruç da şubat ayı içerisinde tutulan Hızır orucudur. Bu oruç da yine eski Türk geleneklerinden kaynaklanan Hızır Bayramı kutlamalarının günümüzdeki şekli olarak değerlendirilebilir. Bu bayram, On ikili takvime göre şubat ayına rastlayan, eski Türk yeni yılını karşılamaktadır.” Melikoff, *Uyur İdik*, 37, 126, 127.

126 Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 323. Söz gelimi Hubyarlılar'ın bu orucu, genelde Şubat'ın ikinci haftasından başlayarak bu ayın sonuna kadarki zaman diliminde bir hafta süreyle tuttıkları görülmektedir.

127 Hubyarlıların, söz gelimi, Zile ve çevresinde yaşayanları Hızır orucunu 14-21 tarihleri arasında tutarken; yine Hubyarlıların Türhal'da yaşayanları 21-28 şubatta tutabilmektedir. Çünkü Hızır orucunun tutulduğu günlerin akşamlarında aynı zamanda Hızır cemleri yapılır ve dedeler, kendilerinin katılımıyla düzenlenecek olan cemlere bağlı olarak bir ayarlama yaparlar.

128 Bu konuda Tahtacıların istisna teşkil ettikleri görülmektedir. Buna göre Tahtacılar Hızır orucunu tuttıkları günlerde et, yumurta ve süt gibi hayvansal gıdaları tüketmemektedir. Ali Selçuk, *Tahtacılar* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004) 133.

yapılmaktadır. Hızır orucunun bitiminde ise kurban kesilerek Hızır Bayramı Cemi yapılmaktadır. Zira o gün bu orucu tutan gelenek mensupları tarafından bayram olarak kabul edilmektedir.¹²⁹

Bu itibarla Alevî gelenek ve oruç ibadeti hakkında yukarıdaki çerçeveyi esas alan bir bilgilendirmenin yapılması son derece önemli görülmektedir. Ramazan orucu hakkında gerek ocaklar arasında gerek aynı ocağın mensupları arasında farklı tutum ve uygulamaların olduğu hususu dikkat çekmektedir. Muharrem orucunun sadece Alevî geleneğe ait ve mensupları arasında tutulan bir oruç olmadığı, Alevî gelenek mensuplarının bu orucu geleneğin tasavvuf karakteri doğrultusunda tuttukları, zira Muharrem orucunun özellikle on gün formatıyla tasavvuf tarihinin orucu olduğunu,¹³⁰ bu bağlamda en azından ülkemizdeki tasavvuf ekollerinin Muharrem telakkîleri ile uygulamalarının (matem algısıyla yerine getirilen su içmeme konusu gibi) hemen hemen aynı olduğu hususunun dikkate alınması¹³¹ toplumun farklı kesimlerindeki aynı uygulamalara işaret etmesi açısından da yerinde olacaktır.

1.2.3. Alevî Gelenek ve Kurban İbadetine Dair Sorular

Alevî gelenek ve kurban konusunda Kurula bir soru ulaşmıştır. Adak ve Yemin konu başlıklı soru yurtiçinden gönderilmiştir. Bir erkek vatandaşın ulaştırdığı soru” *Alevîlikte adak adandığında bazen filanca dede için keseceğim diye adak adanıyor bunun hükmü nedir? O kurbanın orada kesilmesi doğru mudur yanlış mıdır?*” şeklindedir.

Kurban, Allah’a yaklaşmak amacıyla belli vakitte belirlenmiş olan cinsteki hayvanların kesimiyle yerine getirilen bir ibadettir.¹³² Alevî gelenek içerisinde en yaygın olarak yerine getirilen ibadetlerden biridir. Alevî gelenekte büyük oranda tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı uygulamaları bağlamında bir kurban telakkisi ve pratiği söz konusudur. Canlı kurban (hayvan cinsi)- cansız kurban (Allah için adanmış bir nevi sadaka mahiyetinde olup daha çok tarikat erkânı esnasında canlarla paylaşılan her türlü yiyecek-içecek), içeri kurban

129 Tokat bölgesindeki yürütülen alan araştırmasında Hızır Bayramında Hızır orucu tutan ocaklara mensup olanların diğer bayramlarda olduğu gibi birbirleriyle bayramlaştıkları gözlemlenmiştir. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 323-324.

130 Ebû Hafs Şihabeddin Ömer es-Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları -Avârifü'l-Meârif Tercümesi-*, haz. H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz (İstanbul: Erkam Yayınları, 1989), 416; İmam Gazalî, *İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn*, ter. Ahmed Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 1/669.

131 Üçer, “Alevîliğin Yanlış Algılanması”, 50.

132 Ahmet Güç, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/433.

(tarikât erkânları esnasında kesilenler)- dışarı kurban (tarikât erkânları dışında kesilenler) isimleriyle kurban kesmektedirler.¹³³

Alevî gelenekte kurban sadece Allah için kesilir ve gelenekte yer alan ana kurban telakkîsi Kur'an'daki Hz. İbrahim-İsmail kıssası üzerinden (Kur'an, Sâffât, 37/99-110) ifade edilir. Nitekim kurban kesilirken okunan gülbankta geçen “kurban-ı Halil, ferman-ı Celil, tıg-i Cebraîl, itaat-ı İsmail...” ifadeleri bunun açık göstergesidir.¹³⁴ İlgili soru bağlamında burada gelenekte kurban kesilirken yerine getirilen uygulama hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Kurban edilecek hayvana önce tuz ve su verilir. Daha sonra hayvana abdest aldırılır.¹³⁵ Bunun üzerine Dede *besmele* çekip “*Allâhu ekber Allahu ekber Lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd*” şeklinde 3 defa tekbir getirip¹³⁶ Kur'an'dan kurbanla ilgili ayetleri (Bunlar ocaktan ocağa, dededen dedeye değişmekle birlikte burada okunan ayetler genellikle En'am suresi 79, 162-163; Saffat suresi 103; İsra suresi 111, Hacc suresi 27, 34-37 ayetleri ile Kevser suresi okunabilmektedir.)¹³⁷ okuyup (genellikle Peygamber'e 3 defa salavât getirip) sonra kurban duası yapar. Kurban duası dededen dedeye değişmekle beraber genelde “*Lâ fetâ illâ Ali ve lâ seyfe illâ Zülfikâr*” denilerek şu dua yapılır: “*Fermân-ı Celîl, kurban-ı Halîl, itaat-ı (can-ı) İsmâîl, delîl-i Cebraîl, şefaât-ı Nebî, kerem-i (Ali) velî, himmet-i pîr ola.* (İtikad bütünlüğüne cem birliğine diyelim Allah Allah) *Kurbanımız kabul ola, dergâh-ı Hakk'a yazılmış ola...*” Dedenin bu duasından sonra zâkirler için üç kurban düvazı ya da deyişi okurlar. Hayvan sağ ön ayağı serbest kalacak şekilde kibleye doğru yatırılır. Daha önce abdest almış olan kurbançı tarafından kurban (başı kibleye çevrili bir şekilde) tekbirler eşliğinde *tığlanır* (kesilir).¹³⁸

Bu itibarla Alevî gelenek ve kurban konusunda ocaklardaki fiilî uygulamayı gösteren yukarıdaki çerçeveyi esas alan bir bilgilendirmenin yerinde olacağı anlaşılmaktadır.

133 Harun Yıldız, “Anadolu Alevî-Bektaşî İnânc Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller”, *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 135-151; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 335-336.

134 Mesude Nur Temiz, Cenksu Üçer “Alevî Geleneğe Mensup Ocaklarda Kurban Telakkileri”. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu* 5 (August 15, 2025), 322.

135 Bu abdest, elin iletılarak hayvanın ayaklarını dizlerinden aşağıya sıvazlamak ve kuyruğunu kaldırarak su serpmek şeklindedir. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 334-335; Pîri Er, *Direnen Kültür Anadolu Alevîliği* (İstanbul: Detay Yayınları, 2006), 60.

136 *İmam Cafer Buyruğu*, 65, 185.

137 Emrullah Eraslan, *Cem Kırklar Cemi (Alevîlikte Cem ve Dar Duası)* (Tokat: 2000), 19; Aşık Durmuş Günel, *El Ele El Hakk'a* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 47-148.

138 *İmam Cafer Buyruğu*, 65, 185; Yıldız, “Anadolu Alevî-Bektaşî İnânc Dünyasında Kurban Anlayışı”, 135-151; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 335-336.

1.2.4. Alevî Gelenek ve Cemevi Hakkındaki Sorular

Alevîlik ve cemevi konusunda Kurula toplam 17 soru ulaşılmıştır. Konu başlıkları mezhepler, dinler, akaid, sosyal hayat olarak belirlenmiştir. Tümü yurtiçinden gönderilen soruların 14'ü büyükşehirlerden, 3'ü illerden gelmiştir. 13 erkek ve 4 kadın vatandaş sorularını göndermiştir.

Kurula gönderilen sorulara bakıldığında cemevi konusunda İslâm'da cemevinin olup olmadığı, bir ibadethane mi olduğu, cami ile ilişkisinin ne olduğu gibi hususların ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim *“İslâm'da cemevi diye ibadethane var mı? Eğer yoksa kim çıkartmıştır? Müslüman olduğunu söyleyen kişi camiye değil cemevine gitmek istiyorum derse bunun bir vebali olur mu?”* Gibi sorular bu meyanda dikkat çekmektedir.

Alevî gelenek soy sürmenin esas olduğu ocak yapılanmasına dayalı sosyal bir yapıya sahip olsa da dini hayat daha çok tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı kalıplarında bir nevi ‘aşiret tarikatı’ formunda şekillendirilmiştir. Dolayısıyla ibadet hayatı da büyük oranda tarikat hayatı kalıplarında icra edilen âdâb ve erkândan oluşmaktadır. Nitekim ‘bir tarikat erkânı ya da zikir ayini’ olan cem, Alevî gelenekte ibadet hayatının temel unsurları arasında yer almaktadır.¹³⁹ Geleneğin bütün simge ve sembollerini içermesi açısından çok değerli ve önemli bir konumda olan cemlerin; yapıldığı zaman ve amaca göre İkrâr Cemi, Birlik ya da Abdal Musa Cemi, Görgü Cemi, Musâhiplik Cemi, Muharrem Cemi, Hızır Cemi, Dardan İndirme Cemi, Koldan Kopma Cemi, Düşkünlük Kaldırma Cemi vb. çeşitleri bulunmaktadır.¹⁴⁰

“Alevî nitelermeli gelenek ya da ocaklar, söz konusu bu erkânı, diğer tasavvuf ekolleri ve gruplarında olduğu gibi, tarih boyunca âdâb ve erkân merkezleri olarak kurumsallaşmış olan tekke, zâviye ve dergâh gibi merkezlerin; özellikle meydan evi, meydan odası, Kırklar meydanı vb. isimlerle yer alan bölümlerinde icrâ etmişlerdir. Tekke, zâviye ya da dergâhın bulunmadığı yerleşim yerlerinde ise gerekli büyüklükte evi olan bir dede (ocakzâde) ya da tâlibin evinde toplanıp yürütmüşlerdir.”¹⁴¹ Ülkemizde yaşanan göç olgusuna bağlı olarak Alevî gelenek mensuplarının da şehirlere taşınmasından itibaren ocak ve grup mensuplarının âdâb ve erkânlarını yerine getirme hususunda ilk başta dernek ve vakıflar için ayrılan mekânları kullandıkları görülmektedir. Daha sonraları 1990'lı yıllarda bu

139 Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevine*, 104-105. Tokat yöresinde Çamiçi bölgesinde yapılan başka bir çalışmanın verilerinde de dile getirilmektedir. Bk. Recep Cengiz, *Çamiçi Bel-desinde Dini Hayat; Alevîlik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 174.

140 Fırlı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşilik*, 332; İlyas Üzümlü, *Günümüz Alevîliği* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1997), 115.

141 Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevîlik*, 83; Balkız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevîlik*, 40; Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevine*, 32-34.

binalara cemevi ismi verilmeyle başlanmıştır. Alevî geleneğin âdâb ve erkânlarını yerine getirirken kullandıkları bu mekâna cemevi ismi verilmesi son dönemlere ait bir gelişmedir. Cemevleri günümüzde âdâb ve erkân mekânı olmakla beraber ayrıca sosyal ve kültürel etkinliklerin icra edildiği bir konumdur.¹⁴²

Gönderilen sorularda cemevlerinin cami ile kıyaslandığı görülmektedir. Bu kıyaslama bilimsel ve tarihsel verilere göre son derece yanlıştır. Yapılan çalışmalarda ortaya koyulan çerçeve bu durumu gayet net bir şekilde ifade etmiştir.¹⁴³ Âdâb ve erkânların icra edildiği bu mekânda tasavvuf ekollerinin hepsinde olduğu gibi tarikat hayatının bir yansıması olarak bazı uygulamaların yerine getirildiği aşikârdır. Bakıldığında Müslümanların hiçbir dönemde tasavvufî mekânları camilerle kıyaslamadığı görülmektedir. Bir başka açıdan Alevî geleneğe mensup kimseler de namaz ibadetini cem ayini ile kıyaslamamışlardır. Gelenek içerisinde tevbe-istiğfar, salavât, gülbank-dua, kelime-i tevhid getirme gibi ibadetlerin yerine getirildiği bir mekân olan cemevinin, cami ya da başka bir ibadethane ile kıyaslanması yanlış olacaktır.¹⁴⁴

Bu itibarla cemevlerinin Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını yerine getirdikleri mekânlar olduğu hususunu dikkate alan bir bilgilendirmenin ülkenin dini sosyokültürel hayatı açısından son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. Alevî Gelenek ve Sosyal Hayata Dair Sorulan Sorular

Sosyal hayat bireylerin ve toplulukların birbirleriyle iletişim ve etkileşim içerisinde hayatlarını sürdürdüğü bir yapıdır. Haliyle sosyal hayat bünyesinde birçok topluluğu barındırmaktadır. Türkiye’de de bu açıdan kayda değer bir çeşitlilik bulunduğu dile getirilebilir. Yukarıda ilgili kısımda ifade ve izah edildiği üzere İslâm Mezhepleri Tarihi açısından Alevîlik ve Sünnîlik mukayese edilebilir türdeşler ya da olgular olmadığı halde kamuoyunda bu konuda galat-ı meşhur ve yaygın bir kullanım söz konusudur. Dolayısıyla bu galat-ı meşhur kullanımın akademik çalışmalara da yansıdığı görülmektedir. Böyle bir durum konunun farklı boyutlarını ortaya koymaya çalışırken alan yazarlarının da bu gerçekliğine göre hareket etme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Farklı alanlarda yapılan çalışmaların konuyu genelde Alevî-Sünnî ikileminde ele aldığı görülmektedir. Bu konuyu ele alan bazı çalışmaların verileri, sosyal hayatta Alevî ve Sünnî (?) geleneklere mensup olan bireylerin ilişkilerinin

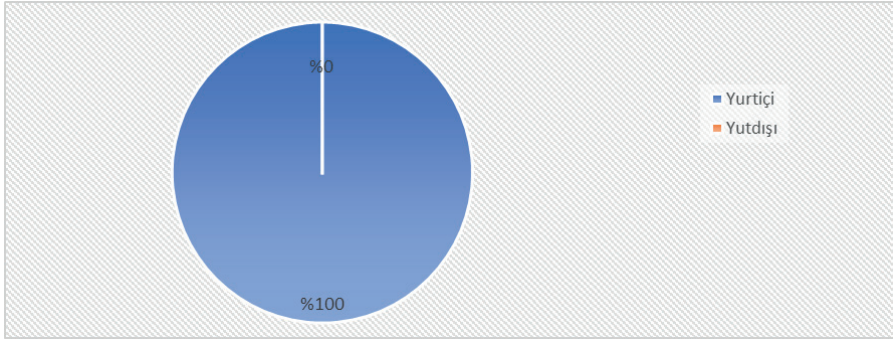
142 Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevine*, 32-34; Fevzi Rençber, “Alevî Geleneğinde ‘Cem Evinin’ Tarihsel Kökeni”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 78-83.

143 Konu ile ilgili bk. Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne*, 195-197; Rençber, “Alevî Geleneğinde ‘Cem Evinin’ Tarihsel Kökeni”, 79-80.

144 Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevine*, 195-197.

göç, şehirleşme ve modernleşmenin etkisiyle farklı boyutlara evrildiğini göstermektedir.¹⁴⁵ Farklı gelenek mensupları ve grupların birbirlerine karşı sosyal mesafelerini belirlemek isteyen bir araştırmada “evlenmek ister misiniz? komşuluk etmek ister misiniz? arkadaşlık etmek ister misiniz?” gibi sorular yöneltilerek -galat-ı meşhur ifadesiyle- Alevî ve Sünnî gelenek mensupları arasında sosyal mesafe konusunda bir inceleme yapılmıştır. Araştırmaya katılanların Alevî gelenek mensupları ile sosyal mesafe yakınlığı gösterdikleri durumların başında düğün ve cenaze merasimlerine katılmak olmuştur. Tutumlarının daha uzak olduğu maddeler ise kestiğini yemek, oğlun veya kızın evlenmesini onaylamak ve sırrı paylaşmak olmuştur.¹⁴⁶ Bu tür araştırmalarda ortaya koyulan verilerden hareketle gerek evlilik gerek komşuluk açısından konunun Kurula gönderilen sorularda da görüleceği düşüncesiyle bir inceleme yapılmıştır.

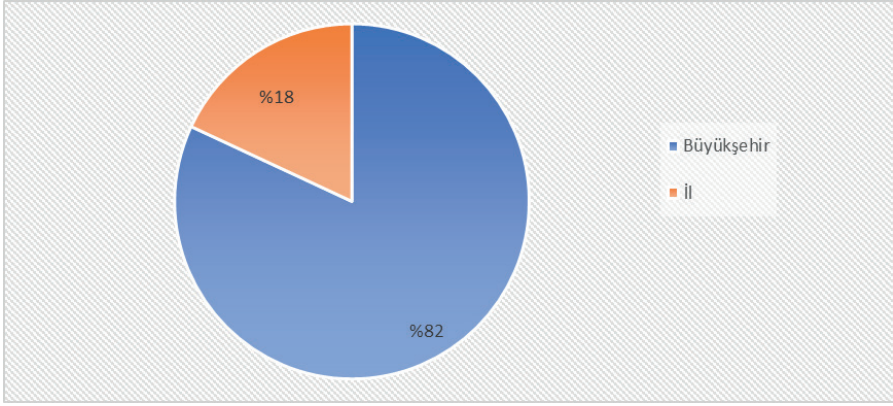
Alevî gelenek ve sosyal hayat konu başlığı altında Alevî gelenek-evlilik, Alevî gelenek-komşuluk ve Alevî gelenek-Yunus Emre konuları taramada esas alınmıştır. Bu bağlamda toplamda 83 soru gönderildiği görülmektedir. Bu soruların tümü yurtiçi kaynaklıdır. 68 tanesi büyükşehirlerden, 15 tanesi illerden gelen soruların cinsiyet dağılımı 45 kadın, 38 erkek şeklindedir. Verilerin yüzdelik dilimleri aşağıda yer alan tablolarda verilmiştir.

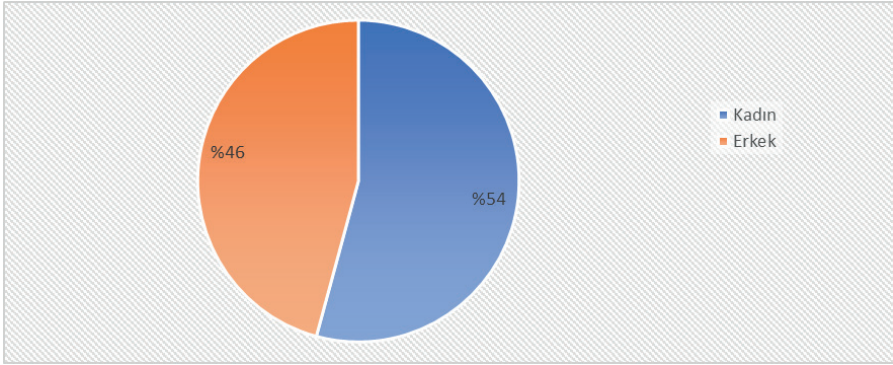
Şekil 13: Alevî Gelenek ve Sosyal Hayata Dair Sorulan Sorular Ülke Dağılımı

145 Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Alevîler”, 94.

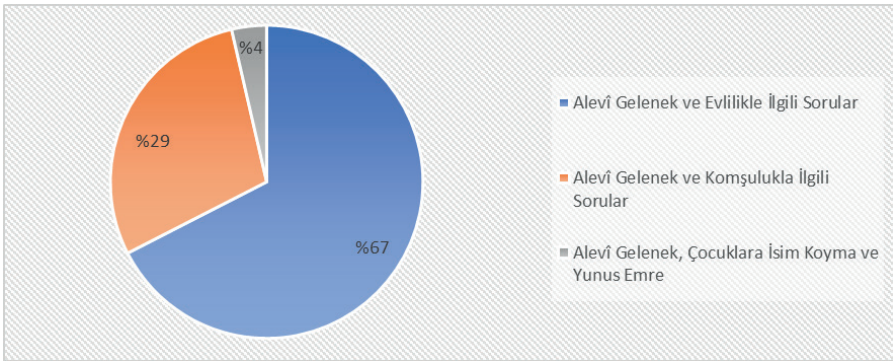
146 Bahset Karşlı, “Toplumsal Birlikliliklerde Öncelikler: Kabullenme ve Dışlamanın Sosyo-Psikolojik Temelleri (Alevîlik-Sünnîlik Örneği)” 3/6 (2013), 107-112.

Şekil 14: Alevî Gelenek ve Sosyal Hayata Dair Sorulan Sorular Şehir Dağılımı

Şekil 15: Alevî Gelenek ve Sosyal Hayata Dair Sorulan Sorular Cinsiyet Dağılımı

Şekil 16: Alevî Gelenek ve Sosyal Hayata Dair Sorulan Sorular Konu Dağılımı

1.3.1. Alevî Gelenek ve Evlilikle İlgili Sorular

Sosyal hayata dair Alevî gelenek ile ilgili Kurula gönderilen soruların en çok yoğunlaştığı konu evlilik hususu olmuştur. Toplamda 56 soru yöneltilmiştir. Bu soruların konu başlıkları mezhepler, dinler, akaid, zekât ve sadaka, aile hayatı şeklinde işaretlenmiştir. Hepsini yurtiçi kaynaklı olmakla beraber soruların 47'si büyükşehirlerden, 9'u illerden ulaşmıştır. Soruların 32'si kadınlar, 24'ü erkekler tarafından gönderilmiştir.

Konu hakkında Kurula yöneltilen sorular bu hususun farklı boyutlarıyla gündeme taşındığını ortaya koymaktadır. Nitekim *"Evleneceğim insanın annesi kökenim Alevî olmasından dolayı biraz şüphe içinde, dini açıdan bir sorun olur mu? Evlenmek istediğim kişi kendisini Alevî olarak tanıttı. Bizler gibi gusûl abdesti alıyor, oruç tutup kurban kesiyorlar, ibadet için camiye gidiyor. Allah'a inandığımı söyledi. Bu durumda bizim evlenmemizde dini açıdan bir sakınca var mıdır? Ben Alevî biriyim ve Sünnî bir kızı seviyorum ve evlenmek istiyorum. Alevîlik inancım: Allah'ın ve peygamberin varlığına inanıyorum. Kelime-i Şehadet getiriyorum ve imanın diğer bütün şartlarını kabul ediyorum. Bu durumda Alevî bir erkeğin Sünnî bir kızla evlenmesinde sakınca var mıdır?"* gibi ifadeler konu hakkında bir fikir vermektedir. Söz konusu sorularda farklı gelenek mensupları arasında evlilik yapılıp yapılmayacağı, yapılırsa yapılan bu evliliğin (günah sevap açısından) herhangi bir dini sorumluluğu olup olmadığı, ahirette bir sorguya ya da cezaya (cehennem) neden olup olmayacağı; doğacak çocukların hangi gelenek ya da gruba mensup olacakları; farklı gelenekten biriyle evlenmeye razı olmayan ebeveynlerin dini olarak böyle bir haklarının olup olmadığı; gelenek mensupları hakkında yanlış bilgi sahibi olmak dolayısıyla bu tür evliliklere karşı olan ve evlilik hususunda kız isteme vb. temel hususlarda olumsuz tavır sergileyen ebeveynlerle nasıl bir hukuk sürdürülmesi gerektiği; kulaktan dolma bilgilerle ortaya konulan toplumsal tepkilerin söz konusu evliliklerin sıhhatine bir etkisinin olup olmayacağı; kişiler iman esaslarına eksiksiz inanıp İslâm'ın temel ibadetlerini yerine getirme konusunda çok hassas olup olumlu tutumlar sergilese de farklı bir gelenekten olmalarının evlilik için bir engel teşkil edip etmediği gibi hususların dile getirildiği görülmektedir. Ayrıca soruların hem Alevî geleneğe mensup olanlar hem olmayanlar tarafından sorulduğu anlaşılmaktadır.

Bu konu hakkında birkaç hususa değinmekte fayda görülmektedir. Öncelikle vurgulanması gereken husus Anadolu ve yakın coğrafyasında yaşanan birtakım siyasî ve sosyal olaylara (özellikle Osmanlı-Safevî mücadelesi) bağlı olarak toplumun farklı kesimleri arasında birtakım ön yargılar oluşmuştur. Özellikle Alevî gelenek içerisinde görülen ocakların 'kapalı toplum yapısı' özelliği göstermesi, sosyal hayat içerisinde evlilik konusunda daha kapalı ve grup içi

bir ortam oluşmasına sebebiyet vermiştir. Durum sadece Alevî geleneğin içe dönük bir yapı içerisinde olmasından kaynaklı değildir. Buna ilaveten toplumun farklı etnik ve dini kimlikli kesimlerinin birbirlerine karşı sahip oldukları ön yargı ve olumsuz düşüncelerinden kaynaklı olarak da evlilik hakkında birtakım kısıtlamalara gidildiği görülmektedir.¹⁴⁷

Burada dikkate alınması gereken önemli unsurlardan birinin sadece Alevî nitelemeli ocaklarda değil; özellikle kapalı topluluklarda iç evlilik olgusunun söz konusu olmasıdır. Nitekim geleneksel olarak ocak yapılanmasına sahip olan ve kapalı topluluk özelliği gösteren Alevî nitelemeli topluluklarda da geleneksel olarak daha çok iç evlilik esastır. İç evlilik olgusunun Alevî gelenek içinde görülen ocaklar açısından da iki ayrı boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kendi ocağı dışında bir başka ocak mensubu ile evlenmemek, ikincisi ise Alevî olmayanlarla (galat-ı meşhur ifadesiyle Sünnîler ile) evlenmemektir. Nitekim gelenek dışından bir kişi ile evlilik gerçekleştirmek Buyruk adıyla yayımlanan -özellikle Kızılbaş gelenek mensubu ocaklara ait- eserlerde de kesin olarak yasaklanarak büyük günah olarak görülmektedir.¹⁴⁸ Aynı husus deyişlerde de açık bir biçimde dile getirilmektedir:

<i>Bir mü'min münkire kızın verirse</i>	<i>Bir müslim bacı da Yezid'e baksa</i>
<i>Anası babası layık görürse</i>	<i>Yezid gökçe olsa, hem meylî aksa</i>
<i>Yüz bin kere Şah Kerem'e varırsa</i>	<i>O Müslim bacıdan zürriyet gelse</i>
<i>Derdinin dermanı yoktur vallahi</i>	<i>Arasat meydanında kalır vallahi</i> ¹⁴⁹

Bir diğer unsur olan ocak dışındaki biriyle evlenmek ise Sünnî bir kişiyle evlilikteki gibi sert bir tutum sergilenmese de yine de hoş karşılanmamıştır. Bu durum da Alevî geleneğin soy üzerine varlığını sürdürmesinden kaynaklı olduğu görülmektedir.¹⁵⁰

Alevî geleneğe mensup olanlarla geleneğe mensup olmayanlar (galat-ı meşhur ifadesiyle) Sünnî kimlikli olanlar arasındaki evlilikler, her iki gelenek mensubu kişilerin ya da ailelerin 1950'li yıllardan itibaren köyden kente göç etmesi ile daha çok ortaya çıktığı görülmektedir. Şehir hayatının bir getirisi olarak Alevî gelenek mensupları ile diğer etnik ve dini kimliklere mensup kişi, aile ya da topluluklar birlikte yaşama ve birbirlerini tanıma imkânı bulmuşlardır.

147 Cenksu Üçer, "Alevî-Sünnî Evlilikleri", *Fetva Sorularında Aile Konuları* (İstanbul: İstanbul Müftülüğü, 2009), 19-24; Küçük - Çoştur, "Alevî-Sünnî Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi", 863-864.

148 *İmam Cafer Buyruğu*, 42.

149 Öztelli, *Pir Sultan*, 200. Burada geçen mü'min kelimesi Alevî geleneğe mensup erkeği, müslim bacı ise Alevî geleneğe mensup kadını ifade etmektedir.

150 Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 377-381.

Yaşanan bu karşılaşmada şehir hayatının modern etkisi yaşam biçimlerini şekillendirerek gelenek ile olan bağları zayıflatmış ve toplulukların görüşlerini etkilemiştir. Göç ve şehirleşme etkisi ile ülkemizin farklı bölgelerinde de Alevî gelenek mensupları ile diğer gelenek mensupları arasında evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir.¹⁵¹ Şehre göç olgusuna bağlı olarak ülkemizin çeşitli bölgelerinden farklı etnik ve dini gelenek kimliğine mensup olan vatandaşlarımız arasında evliliklerin gerçekleştirilmesi son derece doğal bir durumdur.

Ancak bu olguyu sadece göç ve şehirleşme ile bağlantılı görmek doğru değildir. Zira ülkemizin farklı bölgelerinde köy ve kasabalarda o bölgelerde grupların birbirleriyle olan sosyal münasebetlerine bağlı olarak farklı gelenekten olan kişilerin birbirleriyle evlendikleri bilinmektedir. Nitekim Aksoy, Elazığ'ın Karakoçan köyünde yaptığı gözlemlerde Alevî ocak/gelenek mensupları ile Alevî olmayan (galat-ı meşhur Sünnî) kişilerin evliliklerine şahit olmuş ve "Alevîler ve Sünnîler evlenemez" anlayışının yanlış olduğunu belirtmiştir.¹⁵² Anadolu'nun farklı bölgelerinde köy ve kasabalarda bu konuda pek çok örneğe rastlanacağı muhakkaktır.

Bununla birlikte gerek geçmişte gerek günümüzde bazen etnik kimlikler arasında, bazen bölgeler arasında, bazen iller, ilçeler, kasabalar, köyler; hatta bu köy ve kasabaların mahalleleri ve hatta sülaleler arasında -aynı dini geleneğe mensup olsalar da- evlilik olaylarına sosyokültürel gerekçelerle sıcak bakılmadığına dair çoğu kimsenin tanıklığı olmuştur. Bu da toplumda evlilik konusunda var olan yasakların dini olmaktan çok sosyokültürel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Konu hakkında bu tür bir çerçevenin dikkate alınması yanında Din İşleri Yüksek Kurulunun şu bilgilendirmesinin paylaşılmasında fayda görülmektedir: "Allah'ın varlığına birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve insanlığa tebliğ ettiği dini hükümlerin doğru ve gerçek olduğuna inanan (dolayısıyla İslâm olduğunu kabul eden) ve 'Müslüman'ım' diyen herkes -kendilerine hangi isim verilirse verilsin- 'Müslüman'dır ve *bu kimselerle evlenmek caizdir.*"¹⁵³

Bu itibarla konu hakkında Kurulun görüş metnini merkeze alıp yukarıdaki çerçevede bir bilgilendirmenin oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

151 Tahir Küçük- Yakup Çoştı, "Alevî-Sünnî Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi", *Hirit İlahiyat Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2023), 863.

152 Aksoy, "Türk Kültüründe Alevîlik", 71.

153 Üçer, "Alevî-Sünnî Evlilikleri", 19-24.

1.3.2. Alevî Gelenek ve Komşulukla İlgili Sorular

Alevî gelenek konusunda Din İşleri Yüksek Kuruluna gelen soruların bir kısmı da komşuluk, arkadaşlık ve iş hayatı konularındaki muhataplıklara bağlı olarak yöneltilmiştir. Bu bağlamda Kurula yöneltilen toplamda 24 soru bulunmaktadır. Sorular sorulurken konu başlığı olarak mezhepler, akaid, sosyal hayat, dinler, aile hayatı başlıkları seçilmiştir. Soruların tümü yurtiçinden gönderilmiştir. Bunların 19'u büyükşehirlerden, 5'i illerden gelmiştir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında konuyla ilgili 13 kadın, 11 erkek soru göndermiştir.

Bu başlık altında tasnif edilen sorulara bakıldığında daha çok yemek yeme konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim bu başlık altında toplanan 24 sorudan 18'inin bu hususta olduğu dikkate çekmektedir. Bazı sorularda bu yargının kulaktan duyma bilgi olduğu da ifade edilmesine rağmen yine de şüpheyne düşülen bir mesele olduğu belirtilmiştir. Nitekim: “*Mahallemizde iki komşumuz Alevî. Dini görüşlerine saygı duymak zorundayız. Komşuluk hakkını gözeterek de birbirimize gidip geliyoruz. Benim sorum Alevî komşularımızın evinde yeme-içmenin dini hükmü nedir? Caiz midir?*” gibi sorular konunun keyfiyetini ortaya koymaktadır. Toplumda yemek yenilmesi hususunda gösterilen şüphenin yukarıda kurban başlığında dikkat çekilen hususlar yanında bu başlıktaki bazı sorularda da (2 soruda bu beyan edilmiştir.) açıkça dile getirildiği görülen gusül olgusuyla bağlantılı olabileceği anlaşılmaktadır.

Günümüzde yaşanan göçlerin ve şehirleşmenin bir sonucu olarak şehir hayatında Alevî geleneğe mensup kişiler ile gelenek mensubu olmayan farklı etnik ve dini kimliklere sahip kişi, aile ve sosyal organizasyonlar arasında komşuluk, arkadaşlık ve ortak etkinlik gibi etkileşimlerin olması gayet doğal bir süreçtir. Bu etkileşimle birlikte farklı inanış, kültür ve geleneklere karşı geçmişten tevarüs edilen bazı olumsuz algıların beraberinde birtakım çekinceleri ve olumsuz tutumları getirdiği görülmektedir. Bu durum şehir hayatının getirdiği şartlar ve imkânlarla rağmen kapalı bir toplum yapısına sahip olunmasından kaynaklı olarak düzenin korunması fikriyle hareket edilebildiğini göstermektedir.¹⁵⁴ Bu durumda iki yönlü bir bilgilendirmenin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi özellikle Alevî gelenek ve mensupları hakkında toplumun farklı kesimlerinde var olan ve eksik bilgidenden kaynaklı bazı hususlar hakkında sağlıklı bir bilgilendirme; ikincisi ise Alevî gelenek mensuplarının gelenek dışındaki anlayış ve gruplar hakkında sahip oldukları yine eksik bilgidenden kaynaklı hususlarda sağlıklı bir bilgilendirme.¹⁵⁵

154 Mustafa Yağbasan- Ali Öztürk, “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Alevî-Sünnî Dikotomisi: Tunceli ve Elazığ Örneği”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2016), 177.

155 Üçer, “Alevî-Sünnî Evlilikleri”, 23-24.

Bir komşuluk ya da arkadaşlık ilişkisi bağlamında pişirilen ya da ikram edilen yemeğin yenmesi hususunda gösterilen tereddüttün arka planında iki ana etkenin yattığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilkinin hayvan kesimi, ikincisinin ise gusül hususu olduğu düşünülebilir. Hayvan kesimi konusunda yukarıda kurban başlığında dile getirilen; Alevî gelenek mensuplarının kurban ya da hayvan keserken *besmele*, *3 tekbir*, *kurbanla ilgili Kur'an ayetleri*, *3 salavât*, *gûlbank* okuyarak kestikleri hususlarını burada önemine binaen tekrar dile getirmekte fayda vardır.

Abdest ve gusül konusuna gelince, gelenekte gerek gusül gerek abdest hakkında birtakım batınî ve tasavvufî yorumlar yapıp bunlar ön plana çıkarılsa da hem kaynaklarda hem uygulamada gusül ve abdest yer almaktadır. Nitekim kaynaklarda şeriat abdesti olarak isimlendirilen abdest olgusu bütün ocakların âdâb ve erkân kitaplarında bulunmaktadır. Alevî geleneğe mensup ocak ve grup mensuplarının tamamına yakını şeriat abdesti denilen bu abdesti Hanefî usule göre almaktadır. Günümüzde Alevîler, kahir ekseriyetle cinsel ilişkiden sonra, kurban keserken, bayram namazlarından önce, görgü ve musâhiblik erkânı vb. cem âyinlerinde gusül ve abdest alırlar.¹⁵⁶ Bu itibarla söz konusu çerçeveyi dikkate alan bir bilgilendirmenin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.3. Alevî Gelenek, Çocuklara İsim Koyma ve Yunus Emre

Kurula yeni doğan çocuklara isim koyma konusunda Alevî gelenekle de bağlantılı olarak sorular ulaşımıştır. Bu kapsamda Kurula ulaşan 3 soru da yurtiçindendir. Soruların 2'si büyükşehir, 1'i ilden gelmiştir. Soruların hepsi erkek kişiler tarafından gönderilmiştir. Konu başlığı olarak dinler, adak ve yemin, mezhepler seçilmiştir. Sorularda yeni doğan çocuklara Yunus Emre ismini vermek istedikleri, Yunus Emre'nin Alevî olup olmadığı hususlarının dile getirildiği görülmektedir. Söz konusu sorularda Muharrem isminin de aynı çerçevede gündeme taşındığı anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere Yûnus Emre'nin, yaşadığı tarih hakkında pek çok farklı görüş bulunmakla beraber 638 (M 1240-41) yılında dünyaya geldiği ve 82 yaşına kadar yaşadığı kabul edilmektedir.¹⁵⁷ Divan'ına bakıldığında Tapduk Emre ile yolları kesiştikten sonra onun müridi olarak bir yol izlemiştir.¹⁵⁸ Yûnus Emre'nin Anadolu ve yakın coğrafyasında varlıkları bilinen Mevlevîlik,

156 Tür, *Erkânname*, 367; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 305-308.

157 Mustafa Tatçı, "Yûnus Emre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 43/600. Buradaki bilgilere göre Yıldırım Bayezid devrine (1389-1402) eriştiğini söyleyen görüşler bulunmaktadır.

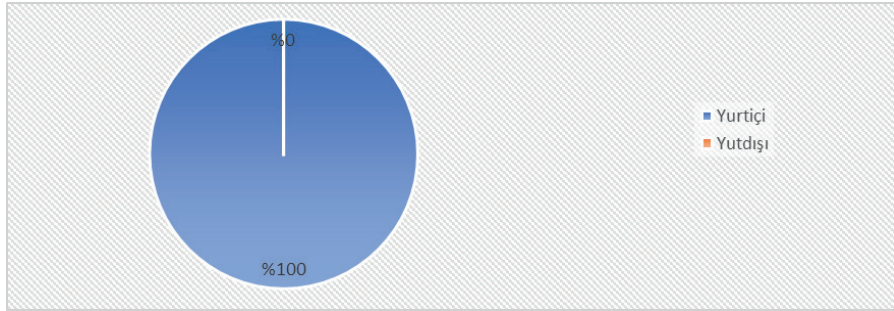
158 Doğan Kaplan, "Fuat Köprülü'ye Göre Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 20 (2015), 100-101; Ö. Andaç Uğurlu, *Uluslararası Yûnus Emre Bilimsel Bildiriler* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2016), 391-392.

Kadirîlik, Nakşîlik, Halvetîlik gibi farklı tasavvuf ekollerine mensup olduğu görüşleri yanı sıra mürşidi Tapduk Emre ile Hacı Bektâş-ı Velî'ye tabi olduğu ve bundan hareketle Bektaşî olduğu yönünde görüşler de ortaya atılmıştır.¹⁵⁹

Bu konuda 16. yüzyılda ortaya çıkıp Anadolu ve çevre coğrafyasının dini, siyasî ve sosyokültürel hayatını ciddi bir biçimde şekillendiren Osmanlı-Safevî mücadelesi öncesinde dini hayatın; tasavvufi rengi ön planda olan 'halk İslâmlığı' olgusuyla anlaşılması gerektiğini¹⁶⁰ ve bu bağlamda tasavvuf hayatına yön veren Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî, Taptuk Emre, Yunus Emre ve Mevlânâ gibi şahsiyetlerin söz konusu halk İslâmlığının ortak değerleri olduğunu göz önünde bulunduran bir bilgilendirmenin önemi anlaşılmaktadır.

4.1. Alevî Gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı

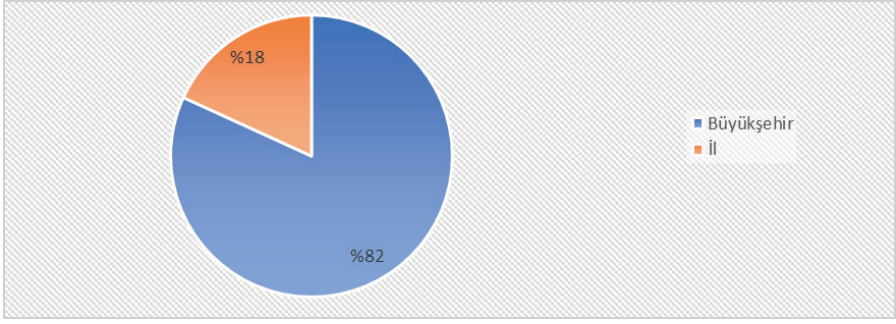
Kurula Alevî gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile irtibatlı toplamda 11 soru gönderilmiştir. İlgili sorular konu başlığı olarak mezhepler, akaid, aile hayatı, dinler konuları işaretlenmiştir. Tüm sorular yurtiçi kaynaklı olmakla beraber 9'u büyükşehirlerden, 2'si illerden ulaşmıştır. Soruların 10'u erkek, 1'i kadın vatandaşlar tarafından gönderilmiştir. Verilerin yüzdelik dilimleri aşağıda verilmiştir.

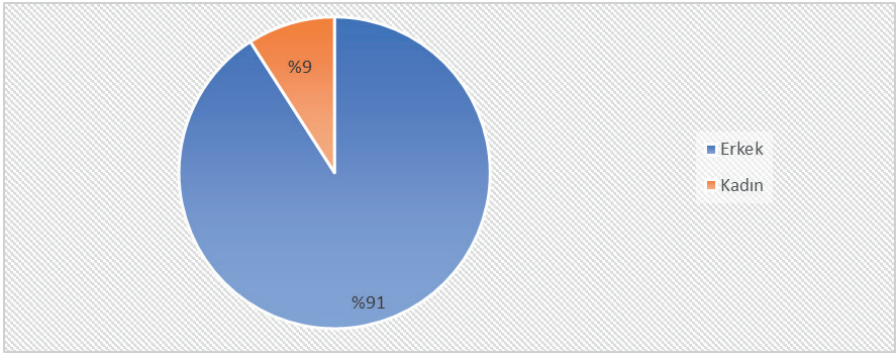
Şekil 17: Alevî Gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı Soruları Ülke Dağılımı

159 Tattcı, "Yûnus Emre", 43/602.

160 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 76-87; Hatice Kelpetin Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001), 51-58; Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*, 50.

Şekil 18: Alevî Gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı Soruları Şehir Dağılımı

Şekil 19: Alevî Gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı Soruları Cinsiyet Dağılımı

Alevî gelenekle ilgili konularda Diyanet İşleri Başkanlığı'nı gündeme taşıyan sorularda Başkanlığın Alevî gelenek ve mensupları hakkındaki fikirleri, geleneğin İslâmiyet'teki yeri hakkındaki görüşleri ve cemevlerinin statüsü gibi farklı güncel gelişmeler hakkındaki düşüncelerinin ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Nitekim "Alevîler hakkında ne düşünüyorsunuz? Alevîlik İslâm'ın yolu mudur? Diyanet İşleri Başkanının böyle bir açıklaması olmuştur bu cümle ne kadar doğrudur? Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîlik ve Alevîler ile ilgili görüşleri nedir? Başkanlığın Alevîliği 'İslâm'ın bir yolu' olarak gördüğü şeklindeki bilgiler ne kadar doğrudur? Başkanlığın cemevlerinin ibadethane gibi gösterilmesi ve nerede ise cami ile aynı statüde olması gibi hususlarda görüşleri nelerdir?" türü sorular konu hakkındaki çerçeveyi anlamaya katkı sağlamaktadır.

Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplarla ilgili olarak son dönemlerde yapılan tartışmalarda Diyanet İşleri Başkanlığı da tartışmalara dâhil edilmiştir. Bu kapsamdaki tartışmalar Alevî geleneğin Başkanlık'ta temsil edilmesinden Başkanlığın Alevî gelenek mensuplarının ihtiyaçlarının karşılanması hususunda biraz daha fazla ilgi göstermesine; Başkanlığın yeniden yapılandırılmasından

kaldırılmasına varıncaya kadar farklı mecralarda yürütülmüştür.¹⁶¹ Ancak Kurula gelen sorulara bakıldığında soruların yukarıdaki tartışma konularından farklı bir alanda ve daha çok farklı hususlarda Başkanlık'tan bir otorite olarak bilgi talebinde bulunulması şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu itibarla Başkanlığın Alevî gelenek hakkında geleneği kendi gerçekliğinde ve özellikle İlahiyat alanında yapılan bilimsel çalışmaların çizmiş olduğu çerçevede bilgilendirmesinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen sorularda Alevî gelenek hakkında ön plana çıkan konular incelenmiştir. Kurula Ocak 2012 Mayıs 2018 tarihleri arasında mezhep, farklı dini anlayış ve oluşumlar hakkında Soru Sor platformu “kurul.diyenet.gov.tr, fetva.diyenet.gov.tr” adresleri üzerinden gelen 620 (altı yüz yirmi) kişinin gönderdiği ve içinde alt soruları da barındıran sorular içinde 304'ünün (%49) Alevî gelenek ve bağlantılı konularda olması nedeniyle bu hususun ele alınıp incelenmesi önemli görülmüştür. Çalışma Alevî gelenek hakkında sorulan soruların dünyada ve ülkemizde göç, şehirleşme ve kimlik politikaları vb. bağlamında dini sosyokültürel hayatta yaşanan gelişmeler çerçevesinde Alevî geleneğin dini statüsü (din, mezhep, tarikat vb.) ve sosyal hayata dair evlilik, komşuluk gibi

161 Metin Bozkuş, “Alevî Yurttaşlara Yönelik Dini Hizmetlerin İcrası Bağlamında Bir Teklif Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 1-12; Sönmez Kutlu, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve İslâmiçî Dini Gruplarla (Mezhep ve Tarikatlar) İlişkileri”, *Dinî Araştırmalar*, 12/33 (2009), 107-128; İhtar Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi* (İstanbul: İletişim, 2020), 293-304; Murat Çoşkun - Seçil Aslan, “İktidarın Dinsel Temsili: Dinsel İktidar Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîlik Temsili”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75/2 (2020), 475. Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların Diyanet'te temsili hakkındaki bazı çalışmalar için bk. Şuayip Özdemir, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığında Temsil Meselesine Bakışı -Malatya Örneği-”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu -I-* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 441-454; Ramazan Uçar, “Alevî-Bektaşîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Temsil Problemi Üzerine (Alan Araştırması)”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 455-466. Burada birkaç araştırma verisine yer vermek de faydalı olacaktır. Cengiz'in Çamiçi bölgesinde yaptığı araştırmaya katılanların %76,7'si Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi, %18,3'ü temsil edilmemesi yönünde görüş belirtmiştir. Cengiz, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevîlik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, 240. Keskin'in Sünköy'de yaptığı araştırma verileri de Cengiz'in çalışmasına yakın sonuçlar vermiştir. Nitekim araştırmaya katılanların %67,9'u Alevîlerin Diyanet'te temsil edilmesi yönünde görüş belirtmiştir. Temsil edilmesine karşı çıkanların oranı ise %23,6'dır. Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği*, 221. Bu bağlamda ayrıca bk. Şuayip Özdemir vd. “Alevî-Bektaşî Düşüncesine Sahip Öğretmenlerin Alevîlik, Cem Evleri ve Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Görüşleri (Elazığ Örneği)”, *The Journal of Academic Social Science Studies* VI (2013), 1128-1129. Bu tür telakkilerin Alevî-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulduktan sonra büyük oranda değişmiş olacağı muhakkaktır. Dolayısıyla alan araştırmalarının sürdürülmesi önem arz etmektedir.

hususlar ön plana çıkartılarak yöneltilmiş olacağı varsayımı ile yürütülmüştür. Çalışmada elde edilen sonuçlar araştırmanın varsayımını teyit etmiştir.

Toplumun Alevî gelenek ile ilgili yönelttiği sorularda dikkat çeken en önemli unsurlardan biri, kamuoyunda cari olan tartışmalarla doğru orantılı olarak Alevîliğin ne olduğu konusundaki bilgi kargaşasıdır. Alevî gelenek; kimilerine göre bir mezhep, kimilerine göre bir yaşam tarzı, kimilerine göre Şiîliğin bir kolu ya da kültürel bir kimlik, hatta bazı bireylere göre ayrı bir din olarak değerlendirilmektedir. Bu çeşitlilik, halkın konuya dair kavramsal çerçevesinin net olmadığını, tanımların kişisel bilgi, deneyim ve yönlendirmelere dayalı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Nitekim bu husus sorulara da yansımıştır. Buna göre incelenen toplam 304 sorunun 170'i (yaklaşık %56'sı) bu konudadır. Ayrıca bu başlıkta tasnif edilen sorularda konu başlığı olarak mezhepler, dinler, akaid, tasavvuf, sosyal hayat gibi konuların seçilmesi bu durumu desteklemektedir. Ayrıca Kurula gönderilen soruların hem gelenek mensupları hem de geleneğe mensup olmayanlar tarafından sorulduğu dikkat çekmektedir.

Bu durumda özellikle İlâhiyat ve İslâm Mezhepleri Tarihi alanında gerek klasik eserlerin incelenmesi gerek çoğu alan araştırmalarına dayalı olarak ortaya konulan çalışmaların verilerinin dikkate alınarak bir bilgilendirme yapılmasında fayda görülmektedir. Bu bağlamda Alevî geleneğin ocak sistemine dayalı bir yapı olmakla beraber dini hayata dair düşünce ve uygulamaların tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında şekillendirildiğinin belirtilmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Alevî olarak isimlendirilen yapının ocak sistemine dayandığı, bu yapı içinde değerlendirilen ocakların ana ocak ve alt ocaklar şeklinde hiyerarşik olarak varlıklarını sürdürdüğü; bu yapının en genel anlamıyla Hacı Bektaş Tekkesine bağlı olan gruplar yani Bektaşîlik ve Erdebil tekkesine bağlı olan gruplar yani Kızılbaşlık/Alevîlik/Sufyân Süreği bağlıları olarak iki ana kolda değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte gerek Bektaşîlik gerek Kızılbaşlık geleneklerine bağlı olmayan müstakil ocakların (Bunların bir kısmı zaman içerisinde söz konusu ana tekkelere bağlanmıştır.) hepsinin son zamanlarda Alevî şemsiye kavramı altında ele alındığı hususu da gözden uzak tutulmamalıdır. Söz konusu iki ana geleneğe ya da Alevî ismi altında ele alınan ocaklar farklı tasavvufî neşvelere sahiptir. Dolayısıyla söz konusu ocakların aslında her biri müstakil olarak ele alınıp kendi gerçekliğinde incelenmesi önemli bir husustur. Gerek kamuoyu gerek soru soranlar geleneği bir mezhep ya da Caferîlik'le ilişkilendirerek anlama meylinde olsalar da söz konusu gelenek mezhebî bir yapı değildir. Aynı şekilde Sünnîlik ve Şiîlik ile mukayese edilebilir bir türdeş de değildir. Alan araştırması verilerinin de teyit ettiği üzere bu ocak ve gruplarda İmâmîyye Şîasî/Caferîlik mezhebinin din anlayışıyla benzer birtakım unsurlar sembolik olarak yer alsa da ana telakkiler ve pratik uygulamaların

daha çok Hanefî-Mâtûrîdî çerçevede şekillendiği görülmektedir. Hz. Ali'nin gelenekteki konumu hakkında gelen sorular bağlamında Hz. Ali'nin zahirî yönünü esas alarak; ilk Müslüman erkek çocuk olması, Hz. Peygamber'in akrabası ve damadı olması, pek çok kahramanlık göstermesi yanında geleneğin tasavvufî karakterine bağlı olarak daha çok velâyet makamının sahibi ve pîri olarak görülmesi hususunun göz önünde bulundurulması, toplumda konu hakkında sağlıklı bir bakış açısı kazandırmak yönünden son derece önemlidir.

İbadet hayatı ve unsurları hakkında yöneltilen 40 (%13) soru bağlamında Alevîlerin namaz kılıp kılmadıkları, oruç tutup tutmadıkları, kurban adamları ve kesimleri, cemevlerinin ibadethane sayılıp sayılmayacağı gibi konular sıkça sorulmuş ve halk arasında bu konularda yaygın bilgi eksikliği ve önyargılar olduğu tespit edilmiştir. Alevî gelenek ve namaz hakkında namaz ibadetinin hemen hemen bütün ocaklara ait klasik eserler ile deyiş/nefeslerde yer aldığı, namaz hakkında ortaya konulan tutumlar konusunda ocaklar ve mensupları arasında farklılıklar bulunduğu; bu bağlamda beş vakit namaz kılan ocaklar ya da gelenek mensuplarının bulunduğu bilinmektedir. Herhangi bir gelenek ya da mezhep mensubunun namaz kılmaması o gelenek ve mezhepte namazın olmadığı anlamına gelmeyecekse, Alevî geleneğe mensup kişilerin namaz tutumları üzerinden gelenek hakkında genellemeci bir tavır sergilemenin de doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Alevî gelenek ve mensuplarının oruç tutumları hakkında özellikle Ramazan orucu hususunda namaza benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Alevî gelenekte daha çok Muharrem orucunun ön planda olduğu; ancak Muharrem orucunun sadece Alevî gelenek ya da mensuplarına ait bir oruç olmadığı; aksine Anadolu'da farklı tasavvuf ekollerinin de aynı şekilde bu oruç hakkında hassasiyet gösterdikleri hususu dikkate alınmalıdır. Alevî gelenek ve kurbanla ilgili olarak Alevî gelenekte de kurbanın sadece Allah için kesildiği, gelenekteki kurban telakkîsinin Kur'an'daki Hz. İbrahim-İsmail kıssası üzerinden ifade edildiği, nitekim bunun kurban kesilirken okunan gülbankta geçen "kurban-ı Halil, ferman-ı Celil, tığ-i Cebrail, itaat-ı İsmail..." ifadeleriyle dile getirildiği; gelenekte kurban kesilirken *besmele* çekilerek "*Allâhu ekber Allâhu ekber Lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd*" şeklinde 3 defa tekbir getirilip Kur'an'dan kurbanla ilgili ayetler okunduktan sonra genellikle Hz. Peygamber'e 3 defa salavât getirilip sonrasında kurban duası yapıldığı, bu duadan sonra zâkirlerin üç kurban düvazı ya da deyişi okumasına takiben kurbanın (başı kibleye çevrili bir şekilde) tekbirler eşliğinde kesildiği (*tığlandığı*) yönünde bir bilgilendirmenin yapılmasının son derece önemli olduğu görülmektedir. Cemevi ile ilgili sorular bağlamında cemevlerinin şehirleşme olgusu doğrultusunda Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların şehirlerde başta tevhid getirip zikir çekmek olmak üzere âdâb ve erkânlarını icra etmek

üzere kurdukları mekânlar olduğu; geçmişte gelenek mensuplarının söz konusu âdâb ve erkânlarını tekke, zâviye, dergâh gibi kurumsal yapıların bünyesinde yer alan meydan evi, Kırklar meydanı vb. isimlerle anılan kısımlarında; tekke, zâviye ve dergâhın bulunmadığı yerlerde ise bir dede ya da tâlibin yeteri büyüklükteki bir evinde toplanıp icra ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu mekânların diğer tasavvuf ekollerinin de toplanıp zikir çektikleri mekânlarla benzer ya da eşdeğer konumda anlamlandırılıp başta cami olmak üzere dinlerin ortak mabetleriyle kıyaslamamak gerektiği hususu son derece önemlidir.

Sosyal hayat bağlamında gönderilen toplam 83 (%27) sorunun büyük bölümünün evlilik ve komşuluk ilişkileri etrafında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu hususun göç ve şehirleşmeye bağlı olarak sorulara yansıyacağı beklenen bir durumdur. Nihayet araştırmanın varsayımı da bu olgu üzerine inşa edilmiştir. Farklı dini ve etnik kimliklere mensup şahıslar arasında evlilik ve komşuluk ilişkileri geleneksel olarak söz konusu olsa da göç ve şehirleşme bu tür olguları artırmıştır. Göç ve şehirleşmeden önce de söz konusu dini ve etnik kimlikli gruplar ve şahıslar arasında kültürel olarak birtakım yasakların bulunduğu görülmektedir. Bu da toplumda evlilik ve komşuluk ilişkileri konusunda var olan bazı yasaklar ve ön yargılı tutumların dini olmaktan çok; sosyokültürel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda özellikle toplumu din konusunda bilgilendirmekle yükümlü kurum ve kuruluşların olayların bütün boyutlarını dikkate alan bir bilgilendirme yapmalarının toplumda sağlıklı ilişkiler geliştirme açısından son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Alevî gelenek ve Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında Kurula gelen sorulara (11 soru, %4) bakıldığında soruların Alevî geleneğin mahiyeti, cemevlerinin statüsü gibi gerek geleneksel gerek güncel bazı farklı hususlarda Başkanlık'tan bir otorite olarak bilgi talebinde bulunulması şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu itibarla Başkanlığın Alevî gelenek hakkında geleneği kendi gerçekliğinde ve özellikle İlâhiyat alanında yapılan bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu güncel bilgiler çerçevesinde bilgilendirmeye devam etmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Mustafa. "Türk Kültüründe Alevîlik". *Sosyoloji Konferansları* 24 (1993), 65-73.
- Aksiüt, Hamza. *Alevîler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.
- Aktay, Yasin. "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevîlik Üzerine Notlar". *Mîlel ve Nihâl* 4/1 (Ocak 2007), 57-76.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.
- Arslan, Zeynep. "Alevî Diasporası ve 'resmi din olarak Alevîlikte çoklu kimlik". *Göç Dergisi* 4/2 (2017), 153-184.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Kul Himmet*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Atalan, Mehmet. *Vîrânî Baba'nın Fakr-nâmesi'nde Dinî Unsurlar*. İstanbul: TBBD Yayınları, 2012.
- Atalay, Besim. *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. Osmanlıca'dan çeviri: Vedat Atila. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
- Avcu, Ali. "Bâtınî Ekolleri Anlamada Anahtar Bir Kavram: Ezille/Gölgeler Nazariyesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2016), 101-135.
- Avcu, Ali. *Horasan-Maveraünnehir'de İsmailîlik*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018.
- Balkız, Ali. *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevîlik Yazılar*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Banaz, Şaban. "Çorumlu Caferileşmiş Alevîlerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020), 169-197.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Birdoğan, Nejat. *Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.
- Bisâtî, Şeyh Sâfî *Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*. Haz. Ahmet Taşgîn. Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevî Kültür Derneği Yayınları, 2003.
- Bostancı, Şükrü. *Alevî Nitelemeli Geleneğin Tasavvufî Boyutu -Fikri Unsurlar Örneklemine-*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.
- Bozkurt, Fuat. *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Salon Yayınları, 2018.
- Bozkurt, Fuat. *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

- Bozkuş, Metin. “Alevî Yurttaşlara Yönelik Dinî Hizmetlerin İcrası Bağlamında Bir Teklif Denemesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 1-12.
- Bulut, Halil İbrahim. *Anadolu’da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Büyükkara, M. Ali. “Mezhepler Tarihine Giriş”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara. 3-24. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Cengiz, Recep. *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Çetin, İsmail. “Türk Halk Edebiyatında Hz. Ali”. *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2002.
- Çoşkun, Murat - Aslan, Seçil. “İktidarın Dinsellik Temsili: Dinsel İktidar Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Alevilik Temsili”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75/2 (2020).
- Coşan, Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*. Ankara: Seha Neşriyat, ty.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* XIII/25-26 (2015), 37-74.
- Dağ, Saadet. “Kavramlarla Alevilik”. Erişim 10 Nisan 2025. https://yolpedia.eu/wp-content/uploads/2022/04/Kavramlarla_Alevilik.pdf
- Dağcı, Şamil. “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”. *Diyanet İlmi Dergi* XXXVIII/4 (2002), 5-20.
- Dalkıran, Sayın. “Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”. *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117.
- Demir, Ahmet İshak- Şanlı, Yaşar. “Cem Dergisi’ne Göre Alevilik’te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2017), 7-51.
- Dierl, Anton Jozef. *Anadolu Aleviliği*. Çev. Fahrettin Yiğit. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
- Dişkıran, Mehmet. *İnançta Devrim (Evrensel Çağrı)*. İstanbul: Can Yayınları, 1996.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Er, Pîri. *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Detay Yayınları, 2006.

- Eraslan, Emrullah. *Cem Kırklar Cemi (Alevîlikte Cem ve Dar Duası)*. Tokat: 2000.
- Ercan, Haydar. “Günümüzde Bektaşîliği Yaşamak”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 405-408.
- Erkan, Ümit. *16. yüzyılda Osmanlıda Kızılbaş ayaklanmaları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Ersal, Mehmet. *Alevîlik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/375-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*. İstanbul: 1993.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. “Sünnî Tarih ve İlahiyat Geleneğinde Hz. Ali”. *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2002.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Güç, Ahmet. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/433-435. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Günel, Aşık Durmuş. *El Ele El Hakk’a*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Gölbaşı, Haydar. *Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. “Kızıl-baş”, *İslâm Ansiklopedisi*. 6/789-495. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*. İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Vilâyet-name, Manâkıb-ı Hüsnâ Hacı Bektaş-ı Veli*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016.
- Gülşan, Hasan. *Anadolu Alevî Müslümanlığı (Paylaşımçı Yargılayıcı Ahlakçı)*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Güngör, Özcan. *Araftaki Kimlik “Alevîlik/Bektaşîlik”*. Ankara: Akasya Yayınları, 2007.
- Güngör, Özcan. “Alevîliğin Caferilikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 83-110.
- Güngör, Özcan. “Yolda Caferî” Olmanın Sosyolojik Anlamı: Alevîlik Caferilik İlişkisi. *Türkoloji Araştırmaları* 7/4 (2012). 1939-1959.

- Gözyaydın, İhtar. *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- Hasluck, Frederick William. *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik*. Çev. Yücel Demirel. İstanbul: Ant Yayınları, 1995.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- İmam Gazalî. *İhyâü 'Ulûmî'd-Din*. Ter. Ahmed Serdaroglu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
- Kaplan, Doğan. "Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu -I-*. 233-248. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kaplan, Doğan. "Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli". *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar) (7-8 Mart 2009) Adapazarı-Sakarya*. 1/147-159. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 4. Basım, 2012.
- Kaplan, Doğan. "Fuat Köprülü'ye Göre Anadolu Alevîliği ve Bektaşilik". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 20 (2015), 89-107.
- Karşı, Bahset. "Toplumsal Birlikteliklerde Öncelikler: Kabullenme ve Dışlamanın Sosyo-Psikolojik Temelleri (Alevîlik-Sünnîlik Örneği)" 3/6 (2013).
- Kaya, Haydar. *Alevî Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin Yayıncılık, 1996.
- Kaymakcan, Recep- Yurdakul, Serkan. *Diyanet Çalışanlarının Sorunları Beklentileri Din-Diyanet Algıları Araştırması* Diyanet-Sen, Kasım 2023.
- Keskin, Yahya Mustafa. *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004.
- Kirazlı, Ali. *Ben Bir Alevîyim*. Çorum: Aşura, 1994.
- Korkmaz, Esat. *Anadolu Alevîliği*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2000.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşilik yazıları: Alevîliğin yazılı kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kutlu, Sönmez. "Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi". *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54.
- Kutlu, Sönmez. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve İslâmiçi Dini Gruplarla (Mezhep ve Tarikatlar) İlişkileri". *Dinî Araştırmalar*, 12/33 (2009), 107-128.
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.

- Küçük, Tahir- Çoştı, Yakup. “Alevî-Sünnî Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi”. *Hirit İlahiyat Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2023), 855-880.
- Mazlum, Mahmut. “Almanya’da Türkler, Dini Tanınma ve Alevîlerin Bir Dini Cemaat Olarak Tanınması”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 111 (16 Eylül 2024), 361-380.
- Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.
- Noyan, Bedri. *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*. Ankara: Ant Yayınları, 1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Bektaşîlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/373-379. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Olsson, T.- Özdalga, E. - Raudvere, C. *Alevî Kimliği*, çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun. İstanbul: TVY Yayınları, 1999.
- Onat, Hasan. “Değişim Sürecinde Alevîlik”. *Prof. Dr. Hasan Onat*. Erişim 6 Aralık 2022.
- Onat, Hasan. “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”. *İslâmiyât* 7/3 (2003), 111-126.
- Onat, Hasan. “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”. *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene Melikoff’un Anısına]* 1 (2009), 18-34.
- Öz, Baki. *Alevîlik Nedir*. İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Öz, Baki. *Alevîlik Tarihinden İzler*. İstanbul: Can Yayınları, 1997.
- Öz, Gülağ. “Tarih Boyu Alevîliğin Yokedilişi ve Direnenler Kutahya Örneği”. Erişim: 5.11.2018. <http://www.huseyingazi.org.tr/m/makale.asp?id=1&tarih-boyu-Aleviligin-yok-edilisi-ve-direneler-kutahya-orneği>.
- Özcan, Hüseyin. “Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik”. *turkoloji.cu.edu.tr*. Erişim 20 Mayıs 2025. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_sosyokulturel_boyutlariyla_Alevilik.pdf.
- Özdemir, Ali Rıza. “Alevî-Bektaşî Yolunda Ahmet Yesevî’nin Yeri”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2021), 1074-1111.
- Özdemir, Şuayip. “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığında Temsil Meselesine Bakışı -Malatya Örneği-”. *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu -I-* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 441-454.
- Özdemir, Şuayip vd. “Alevî-Bektaşî Düşüncesine Sahip Öğretmenlerin Alevîlik, Cem Evleri Ve Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Görüşleri (Elazığ Örneği)”. *The Journal of Academic Social Science Studies* VI (2013), 1128-1129.
- Özmen, İsmail. *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. 5 cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

- Öztelli, Cahit. "Pir Sultan Abdal ve Bütün Şiirleri. İstanbul: Özgür Yayın/ Dağıtım. 1989.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1989.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeni Boyut, 1997.
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Rençber, Fevzi. "Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları". *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevîleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Rençber, Fevzi. "Alevî Geleneğinde "Cem Evinin" Tarihsel Kökeni". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 73-86.
- SanalKültür- KanalKültür. "SanalKültür- KanalKültür: Ali Şehepli: Ne Yapsın Alevî?". 19 Temmuz 2013. https://kanalkultur.blogspot.com/2013/07/ali-sehepli-ne-yapsn-Alevî_19.html.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevîlik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi –Fütüvvetnamelere Göre-". *İslâmiyat*, 6/3 (2003), 93-110.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevîlik-Bektaşiliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Bektaşî ve Alevîlerde Hz. Ali'nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirilme". *Hazret-i Ali -Sempozyum Bildirileri-* 24-25 Ekim 2007. 55-73. İzmir: 2009.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet- Ceylan, Mustafa. "Şeyh Çakır Sultan Alevî-Bektaşî Ocağı'nın İnançları ve İbadetleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018 1/40 (Haziran2018), 173-202.
- Savaş, Saim. *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Saygı, Hakkı. *Şeyh Safî Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektaşî) Erkanları*. İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.
- Subaşı, Necdet. "Türk Modernleşmesi ve Alevîler". *Geçmişten günümüze Alevî-Bektaşî kültürü*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Sühreverdi, Ebû Hafs Şihabeddin Ömer. *Tasavvufun Esasları -Avârifü'l-Meârif Tercümesi-*. Haz. H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yayınları, 1989.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. *Alevî Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Yayınları, 2001.

- Şehristânî, Muhammed Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihal/İslâm Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Selçuk, Ali. *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.
- Şener, Cemal. *Yaşayan Alevilik*. İstanbul: Ant Yayınları, 1996.
- Sezgin, Abdülkadir. *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşılık*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Sinanoglu, A. Faruk. *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Taşgın, Ahmet. *Türkmen Aleviler- Diyarbakır Örneği*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2006.
- Tatcı, Mustafa. “Yûnus Emre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/600-606. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları, 2008.
- Teber, Ömer Faruk. “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar”. *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 19-38.
- Temiz, Mesude Nur- Üçer, Cenksu. “Alevî Geleneğe Mensup Ocaklarda Kurban Telakkileri”. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu* 5 (August 15, 2025), 322-325.
- Tur, Seyit Derviş. *Erkânname Aleviliğin İslâm’da Yeri ve Alevî Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları, 2002.
- Türkdoğan, Orhan Türkdoğan. *Alevî-Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2004.
- Uğurlu, Ö. Andaç. *Uluslararası Yûnus Emre Bilimsel Bildiriler*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 1. Basım, 2016.
- Ramazan, Uçar. “Alevî-Bektaşîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Temsil Problemi Üzerine (Alan Araştırması)”. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 455-466.
- Üçer, Cenksu. “Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali”. *Hazret-i Ali Sempozyum Bildirileri*. 117-144. 2009.
- Üçer, Cenksu. “Alevî-Sünnî Evlilikleri”. *Fetva Sorularında Aile Konuları*. 19-24. İstanbul: İstanbul Müftülüğü, 2009.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Alevilikte Musâhiblik*. 2. Baskı. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Üçer, Cenksu. “Aleviliğin Yanlış Algılanması, Muharrem Uygulamaları Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015), 45-76.
- Üçer, Cenksu. “Mezhep Olgusu ve Mezhepçilik Ekseninde İhtilâf Ahlâkı. *Diyanet İlmi Dergi* LIII/3 (2017), 135-162.

- Üçer, Cenksu. “Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Gruplar Üzerindeki Etkisi”, *VI. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumunu -Yesevîlik-, 23-25 Kasım 2018*. Kastamonu: Kastamonu İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Üçer, Cenksu. “İslam Mezhepleri Tarihi’nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (Haziran2023), 143-181.
- Üçer, Cenksu. *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*. Ankara: Nobel, 2024.
- Üçer, Cenksu- Çinicı, Sena. “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna Sorulan Sorular Üzerinden Toplumun Mezhep ve Farklı Dinî Anlayışlarla İlgili Algısı”. *Danışname Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2024), 3-57.
- Ünlü, İhsan. *Alevîlik-Bektaşilikte Ulubiyet Anlayışı -Aşk Davut Suları Örneği-*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Üzümlü, İlyas. “Alevîlerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği”. *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150.
- Üzümlü, İlyas. *Günümüz Alevîliği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1997.
- Üzümlü, İlyas. *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*. İstanbul: Horasan Yayınları, 2004.
- Üzümlü, İlyas. “Mezhep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Üzümlü, İlyas. *Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Alevîlik*. İsam Yayınları, 2018.
- Varlık, Ali Ağa. *Allah Hedef Can Nokta Alevî-Bektaşilikte Tasavvuf*. İstanbul: Can Yayınları, 1997.
- Vergote, Antonia. *Din, İnanç ve İnançsızlık*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Vorhoff, Karin. “Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”. *Alevî Kimliği*. ed. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere. Çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun. 32-66. İstanbul: TVY Yayınları, 1999.
- Wunn, Ina et al. *Muslimische Gruppierungen in Deutschland: Ein Handbuch*. ed. Ina Wunn et al. Stuttgart: Kohlhammer, 2007.
- Yağbasan, Mustafa -Öztürk, Ali. “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Alevî-Sünnî Dikotomisi: Tunceli ve Elazığ Örneği”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2016), 175-195.

- Yalçınkaya, Ayhan. *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.
- Yaman, Ali. *Alevilikte Dedeler Ocaklar*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.
- Yazıcı, Mehmet. *Alevilik Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Rıza. *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim, 2018.
- Yıldız, Harun. "Amasya Yöresinde Alevilik: Ocak ve Yapılar". *Uluslararası Amasya Sempozyumu: Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat 2/1527-1555*. (2017).
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Baskı: 2004; 2.Baskı: 2014.
- Yıldız, Harun. "Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 135-151.
- Yılmaz, Hulusi. "Geleneksel Alevilikte Tanrı Algısı ve Gnostik Temelleri". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/47 (2024), 535-574.
- Yılmaz, Hüseyin. "Alevilik- Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 189-209.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Eklerle yayıma haz. Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Yüksel, Hasan- Savaş, Saim. *Üveysilikten Bektaşiliğe Kitab-ı Cebbâr Kulu*. Sivas: 1999.
- Zengin, Mahmut- Hendek, Abdurrahman. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Din Dersleri*. İstanbul: DEM Yayınları, 2021.
- Zelyut, Rıza. *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayıncılık, 1998.